Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

A5

Fredningsstyrelsen
Rapport A2

Hans Krongaard Kristensen

Jordfaste fortidsminder i Viborg

En gennemgang af levnene efter den middelalderlige by

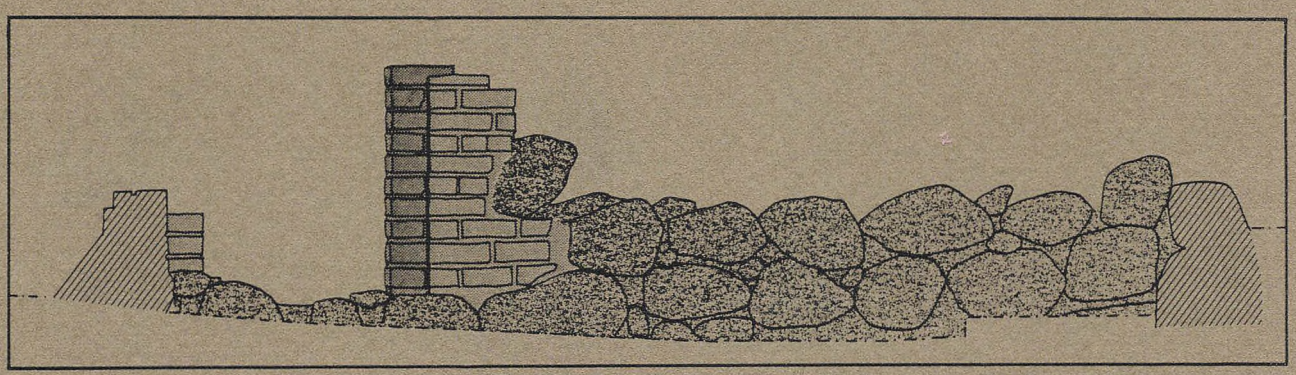

1984

Denne rapport er udgivet i august 1984 af
Fredningsstyrelsen
Amaliegade 13, 1256 København K.
Tlf.: (01) 11 95 65

Tekst:
Hans Krongaard Kristensen

Tilrettelæggelse:
Ingrid Nielsen
Catharina Oksen

Renskrivning:
Tove Andersen

Tryk:
Finn Jørgensen, Fredningsstyrelsen

Forsiden: opstalt af bevaret murværk fra hustomten
Sct. Mogensgade 5

JORDFASTE FORTIDSMINDER I VIBORG

En gennemgang af levnene efter den middelalderlige by

FORORD TIL JORDFASTE FORTIDSMINDER I VIBORG

"Jordfaste fortidsminder i Viborg" er en redegørelse for det arkæologiske kendskab, man i dag har til byens middelalderlige bygninger og anlæg. Redegørelsen er udarbejdet for at opklare, hvilke af disse der som fortidsminder er omfattet af den beskyttelse, der er indeholdt i Naturfredningslovens § 48.

Langt de fleste af de fortidsminder, der er beskyttet efter Naturfredningslovens § 48, er fra forhistorisk tid, og af disse ligger flertallet i det åbne land. Men også i de gamle købstæder findes der fortidsminder - især fra middelalderen -, som er omfattet af beskyttelsen. Det drejer sig i hovedsagen om 2 typer af levn: Rester af jordværker, som har udgjort befæstningsanlæg i form af borgbanker eller volde og grave omkring byerne, og rester af middelalderlige monumentalbygninger - kirker, klostre, hospitaler, kapeller, rådhuse og andre verdslige stenbygninger.

De jordværker, der stadig giver sig tydeligt tilkende i terrænet (f.eks. borgbanker, volde og grave), er beskyttet efter de samme retningslinier som fortidsminder i det åbne land. Her er beskyttelsen automatisk, men som en service for og oplysning til grundejerne vælger man ofte at tinglyse fortidsmindets tilstedeværelse.

Derimod er beskyttelsen af de middelalderlige stenbygninger mere kompliceret og afhængig af bygningens eller bygningsresternes karakter. De kirker, der stadig benyttes af den danske folkekirke, administreres af Kirkeministeriet efter lovbekendtgørelse nr. 455 af 23.9.47. med senere ændringer. Middelalderligt murværk, der udgør eller indgår i endnu stående bygninger, er automatisk beskyttet efter Bygningsfredningslovens § 4, som siger, at alle

bygninger opført før 1536 er fredet. Synlige ruiner er automatisk beskyttet efter Naturfredningslovens § 48 på linie med andre synlige fortidsminder. Bygningsrester, der nu ligger under jordens overflade - jorddækkede ruiner - er beskyttet efter Naturfredningslovens § 48 under forudsætning af, at man kender til deres eksistens, og at der er foretaget tinglysning om deres tilstedeværelse på en grund. Bygningsrester, der bliver fundet i forbindelse med jordarbejder, var tidligere beskyttet efter Naturfredningslovens § 49 og nu efter § 26 i Museumsloven.

Beskyttelsen efter § 48 betyder, at fortidsmindet ikke må beskadiges eller ændres, f.eks. i forbindelse med byggeri, uden forudgående tilladelse fra Fredningsstyrelsen og fredningsnævnet. Mens man så at sige aldrig tillader indgreb i de fortidsminder, der er synlige i landskabet, er det mere almindeligt, at der gives tilladelse til indgreb i de jorddækkede ruiner under vore byer, f.eks. i forbindelse med byggeri o.lign. En sådan tilladelse er dog altid betinget af, at der foretages en arkæologisk undersøgelse. Hvis det drejer sig om større indgreb eller eventuelt ligefrem fjernelse af den jorddækkede ruin, betales den arkæologiske undersøgelse af bygherren.

En registrering af fortidsminderne er en forudsætning for at afgøre, om de opfylder de krav, som må stilles for, at de kan beskyttes efter Naturfredningslovens § 48. Derfor har Fredningsstyrelsen iværksat en systematisk registrering af middelalderlige anlæg i de gamle danske købstæder. Da registreringerne har interesse for både de kommunale myndigheder og for de ejere, der berøres af de eventuelle fredninger, har Fredningsstyrelsen besluttet at mangfoldiggøre registreringerne i en rapportserie.

Kristian Kristiansen
Juni 1984

I N D H O L D S F O R T E G N E L S E

		side
I.	Registreringen.....	1
II.	Viborg i Middelalderen.....	3
III.	Arkæologiske muligheder i Viborg.....	6
IV.	Resens Viborg-prospekt.....	11
V.	Gullev.....	13
VI.	Gejstlige institutioner (1-18).....	15
VII.	Befæstning (19-21).....	47
VIII.	Verdslige stenbygninger (22-40).....	52
IX.	Kilder & litteratur.....	78
X.	Noter.....	82
XI.	Bilag 1: Resens kort over Viborg	
	Bilag 2: Moderne kort over Viborg	
	Bilag 3: Naturfredningslovens kapitel VII	

I. Registreringen

Registreringen af middelalderlige fortidsminder i Viborg er foretaget for Fredningsstyrelsen i november-december 1982 på grundlag af materiale indsamlet af "projekt Middelalderbyen" under Statens humanistiske Forskningsråd. Desuden bygger rapporten på en supplerende gennemgang af Viborg Stiftsmuseums arkiv. Registreringen af de verdslige middelalderbygninger bygger i det væsentlige på egne undersøgelser i forbindelse med en specialeafhandling (1).

Det skriftlige kildemateriale vedrørende Viborgs middelalderlige topografi er ikke omfattende. F.eks. er det ikke tilstrækkeligt fyldigt til, at alle kirketomter med sikkerhed kan identificeres med de kirkenavne, der kendes fra skriftlige kilder. Netop identifikationen af kirketomterne har været genstand for megen diskussion, en diskussion, som ikke skal fortsættes her, da påvisningen af den faktiske eksistens og placering af en kirketomt er mere væsentlig for opfattelsen af den som jordfast fortidsminde, end navnet er.

Mange af kirketomterne er på en eller anden måde påvist i 1800-årene og registreret af murermester Chr. Gullev. Hans oplysninger er meget værdifulde; men desværre er de ikke altid helt så præcise, som man i dag kunne have ønsket.

I forbindelse med beskrivelsen af de fleste af fortidsminderne er bragt udsnit af det nyeste matrikelkort i 1:1000 af Viborg bygrunde. Der er benyttet følgende kortblade: K-57-18, K-57-19, K-57-20, K-57-21 og K-57-23. På disse kort er der ikke indtegnet bygninger. I de tilfælde, hvor form og udstrækning af en jorddækket ruin er kendt, er dette angivet på kortudsnittene med raster. Bygninger eller bygningsdele over jorden er markeret med både raster og konturstreg. Matrikeldirektoratets gadebetegnelser afviger i visse tilfælde fra de officielle gadenavne. Kortene fig. 2 og 3 er venligst stillet til rådighed af "projekt

Middelalderbyen". Grundkortet her er tegnet i 1979 på Matrikelarkivet ud fra de originale matrikelkort i 1:800 fra 1866.

Ud fra de arkæologiske og skriftlige oplysninger er det for hvert enkelt fortidsminde vurderet, om det på grundlag af den nuværende viden er omfattet af Naturfredningslovens § 48. I nogle tilfælde har man kendskab til, at en kirketomt må ligge inden for et nærmere angivet område, f.eks. ud fra fund af skeletter fra kirkegården. Her vil der være stor chance for, at selve kirketomten vil kunne lokaliseres mere præcist i forbindelse med fremtidige gravninger på stedet.

Alle kendte verdslige bygninger eller bygningslevn fra middelalderen er registreret i rapporten. En del af disse kan karakteriseres som jorddækkede ruiner og er som sådan omfattet af Naturfredningslovens § 48. Middelalderlige bygningsrester, der indgår i eksisterende huse er beskyttet efter Bygningsfredningslovens § 4. Endvidere er en del middelalderlige huse beskyttet gennem normal bygningsfredning.

II. Viborg i Middelalderen

Viborg købstad er meget gammel. Ældre forskere vidste, at den var grundlagt i året 193 efter syndfloden. I dag kan det ikke fastslås med samme sikkerhed, hvornår byen blev grundlagt. Rimeligvis har Viborg allerede i slutningen af vikingetiden været af væsentlig betydning. Under Knud den Store (1018-1035) blev der slået mønt her, og i 1065 oprettedes der et bispesæde i byen.

Tre sammenhængende faktorer har haft betydning for byens storhed. Det er landstinget, helligstedet og markedet. Antagelig går disse tre elementer tilbage til førkristen tid. Når de blev placeret i Viborg, har det baggrund i de geografiske forhold i Midtjylland.

Tvunget af de sumpede ådale mod øst og de øde hedesletter mod vest løb de vigtigste vejforbindelser i Midtjylland mellem nord og syd og mellem øst og vest gennem Viborg. Man kunne komme uden om, men de bedste vejforbindelser samledes som vifter nord og syd for byen for at passere igennem langs søens vestside.

På det flade land her langs søen var der bymæssig bebyggelse i 1000-årene. Også i St. Sct. Pederstræde er der påvist gadebebyggelse fra den tid. Formodentlig har bebyggelsen været forholdsvis spredt, således at man har undgået de ujævne arealer.

Omkring 1150 blev Viborg befæstet med en vold af Sven Grathe. Befæstningens forløb var bestemt af strategiske hensyn, og derved kom en af byens kirker, Sankt Mikkels, til at ligge udenfor. Den videre byudvikling gennem resten af middelalderen foregik derefter indenfor volden (fig. 28).

I begyndelsen har det befæstede byområde sikkert også været rigeligt stort. Især mod vest og nord har der været god plads. Omkring 1300 skete der dog en væsentlig indskrænkning af det be-

boelige areal. Ved en opstemning af afløbet fra Viborgsøerne blev vandstanden i disse hævet ca. 2 m. Herved blev vejforbindelsen tværs over søerne til Asmild sat under vand. Og store dele af det tidligere bebyggede område langs søen måtte opgives. Herved er bebyggelsen blevet flyttet til de tidligere ubebyggede områder i vest og nord.

Viborg blev i middelalderens løb velforsynet med kirker, klostre og kapeller. De mange gejstlige institutioner lagde beslag på betydelige dele af byens areal. Derudover ejede kirken mange andre grunde i byen, og de gejstlige herrer besad adskillige ejendomme.

Landstinget satte sit præg på byen. Folk fra hele Jylland kom til Viborg for at få domstolens afgørelser. Landstinget spillede også en politisk rolle, og til visse møder var der knyttet store markeder som Snapstinget og Moustes messe. Til disse tider blev byen fyldt med fremmede. Flere jyske adelsslægter, for hvem landstinget var af afgørende betydning, havde deres egne gårde i byen.

Byens borgere har klemt deres huse sammen mellem de gejstlige institutioner og de pladskrævende adels- og kannikegårde. Især omkring Gammeltorv og den sydlige ende af Sct. Mogensgade lå købmandsgårdene tæt sammenpresset.

Da Hans Tausen i 1525 startede sin prædikantvirksomhed i Viborg, stillede byens borgere sig hurtigt på reformatorens side. I løbet af ganske få år blev byen protestantisk. Frederik I gav i 1529 borgerne tilladelse til at nedbryde de mange sognekirker og kapeller og i stedet bruge gråbrødre- og sortebrødreklostrenes kirker som sognekirker. Byens driftige borgere og den jyske adel forstod at fylde hullerne ud efter den katolske kirke, og i slutningen af 1500-tallet voksede byen ud over den gamle befæstningslinie. Endnu til midten af 1600-årene var Viborg en af Jyllands største byer, men hovedparten af middelalderens rige bygningskultur var forlængst forsvunden, og mere gik tabt i de følgende århundreder.

Krigene i 1600-tallet og den deraf følgende udmagring af Jylland samt enevældens indførelse, hvorved Viborg mistede sin politiske betydning, førte til reel tilbagegang for byen. I 1726 kom så den store katastrofe. Den største og bedste del af byen brændte ned i et kæmpebål. Ildebranden var meget ødelæggende, netop fordi byen i forvejen var på retur. De offentlige bygninger og mange private huse blev hurtigt genopført; men mange brandtomter lå øde hen i 100 år eller mere.

I slutningen af 1700-årene begyndte en langsom vækst; men endnu omkring 1820 var indbyggertallet endnu kun på samme højde som i slutningen af 1600-årene. Væksten er fortsat siden; men først efter 1880 voksede byen ud over de rammer, den havde i 1682. Til gengæld har byen bredt sig enormt i de sidste 100 år, således at den middelalderlige bydel kun udgør en lille del af nutidens by. Cityfunktionerne er dog forblevet i den middelalderlige del, og det har medført visse voldsomme ændringer.

III. Arkæologiske muligheder i Viborg

Viborgs middelalderlige byområde er nok i det væsentlige begrænset af den befæstningslinie, som er markeret på fig. 29.

Viborg ligger i et stærkt kuperet landskab. I den middelalderlige by fandtes det højeste område omkring Sankt Hans port, hvor terrænet hæver sig omkring 45 m over havets overflade. Herfra falder terrænet i syd og øst ned mod Viborgsøerne, der ligger ca. 11 m over havets overflade. Skråningerne har tidligere været gennemfuret af erosionskløfter. Men menneskelig indsats gennem 1000 år har sammen med de naturlige kræfter ihærdigt forsøgt at gøre landskabet fladt. Det betyder, at nogle områder er afgravet, således at næsten alle kulturspor er væk, mens der til gengæld er sket vældige opfyldninger andre steder. Kulturlagenes tykkelse kan derfor veksle betydeligt indenfor ret små områder.

Generelt er kulturlaget meget tyndt i den del af byen, der ligger vest for Sct. Mogensgade og nord for Sct. Mathiasgade. På skråningerne mod syd og øst kan der være tykke kulturlag. Det samme er tilfældet i det mere flade område langs søen. Visse steder er det tykke kulturlag dog forårsaget af moderne opfyldninger.

Som det fremgår af oversigtskortene over fund og jordfaste levn (fig. 2 og 3), har man de ældste fund og levn i byens sydligste og østligste del. I Store Sct. Pederstræde er der påvist en uregelmæssig vikingetidsbebyggelse, som i begyndelsen af 1000-årene blev erstattet af en regulær gadebebyggelse (1).

I det sønære område øst for Brænderigården er der fundet spor af kontinuerlig bebyggelse fra omkring år 1000 til omkring år 1300 (2).

Fig. 1. Viborg Sankt Mikkels kirkes tomt efter udgravning. Foto Jens Vellev 1977. Gengivet efter: § 49 udgravninger 1969-1979, Fredningsstyrelsen 1979.

Ved undersøgelse af den tidlige, sønære bebyggelse kunne man endvidere påvise, at vandstanden i Viborg-søerne på et tidspunkt er hævet ca. 2 m. Denne vandstandshævning har medført, at der er usædvanligt gode bevaringsforhold i området langs søen. Det er på nuværende tidspunkt ikke muligt at afgøre, hvor stor

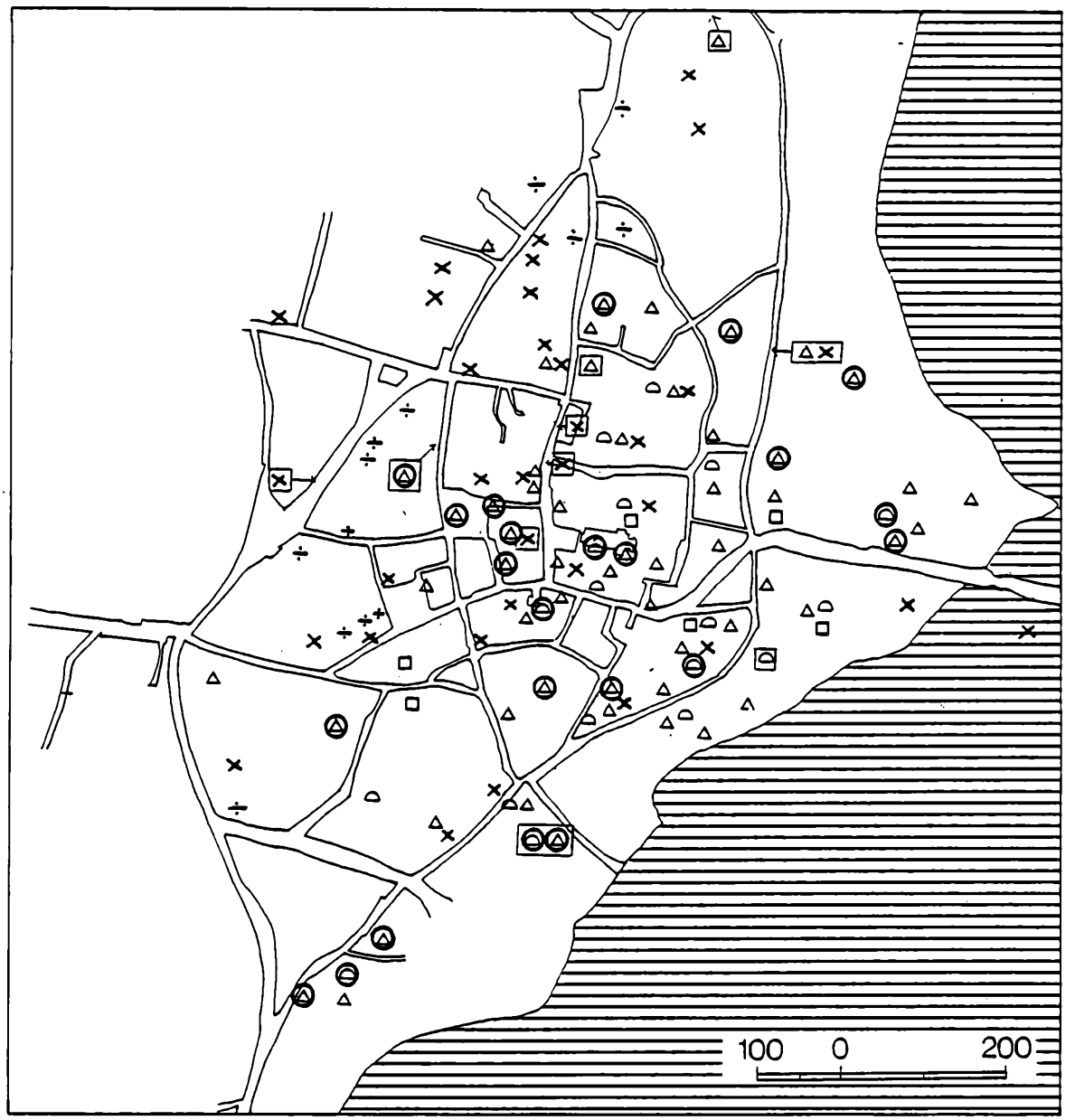

Fig. 2. Udbredelseskort, der viser, hvilke perioder, der er repræsenteret i de jordfundne genstande fra Viborg.
Signaturer: Kvadrat - vikingetid. Halvcirkel - ældre middelalder. Trekant - yngre middelalder. Kryds - nyere tid. Minustegn - udgravning uden genstandsfund. Møntfund er markeret med samme signaturer, omskrevet af en cirkel.
Efter: Aage Andersen: Viborg, Ti byer (projekt Middelalderbyen), 1980. Suppleret af Hans Krongaard Kristensen 1982.

udstrækning den omtalte bebyggelse har haft. Stedet, hvor undersøgelsen blev foretaget, bar præg af, at der havde været en tæt reguleret bebyggelse. I øvrigt synes der tidligere at være gjort lignende fund øst for Borgvold (3).

Der vil i området langs søen kunne gøres mange værdifulde arkæologiske iagttagelser. Fremtidige jordarbejder her bør følges

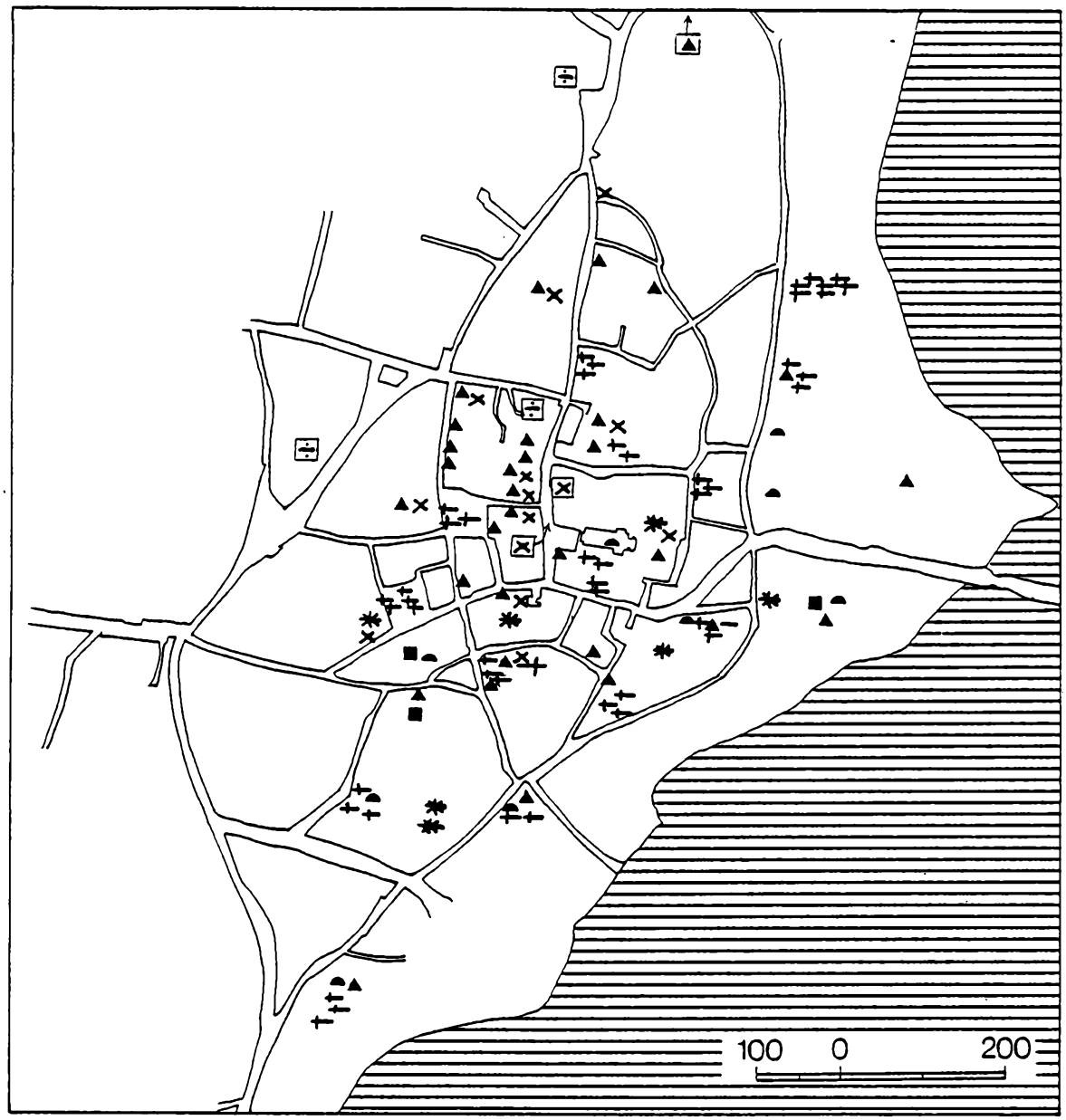

Fig. 3. Udbredelsen af kendte jordfaste levn i Viborg.
Signaturer: Kvadrat - vikingetid. Halvcirkel - ældre middelalder. Trekant - yngre middelalder. Kryds - nyere tid. Kors - udateret. Stort liggende kors - kirke. Lille liggende kors - begravelse.
Efter: Aage Andersen: Viborg, Ti byer (projekt Middelalderbyen), 1980. Suppleret af Hans Krongaard Kristensen 1982.

med den største opmærksomhed. Det gælder hele området fra Randersvej og sydpå forbi Sankt Mikkels kirkes tomt ved "Søndersøskolen" (matr.nr. 325a), der i dag er hospitalsområde med store friarealer.

Ved Sven Grathes befæstning af Viborg omkring 1150 blev byområdet for en lang periode fikseret inden for bestemte grænser. Be-

fæstningslinien må antages at være anlagt på det strategisk set bedste sted, og der behøver således ikke at have været et nøjagtigt sammenfald mellem det bebyggede og det befæstede område. Muligvis har der været en bebyggelse omkring Sankt Mikkels kirke, før volden blev anlagt. Kirken er nemlig ældre end befæstningen. Den blev i 1159-60 skænket til et hospital, men havde da tilhørt domkapitlet i 40 år. Hvis volden skulle være lagt uden om Sankt Mikkels kirke, havde det svækket befæstningen. Og derfor kom kirken til at ligge udenfor.

Området omkring Sankt Mikkels kirke kan have været bebygget i den tidlige middelalder, og jordarbejder her bør følges med opmærksomhed. Desværre er arealet øst for kirketomten ændret betydeligt i forrige århundrede, da en banegård blev anlagt her.

Mange sider af de middelalderlige byers historie kan bedst belyses gennem arkæologi. Dette gælder i særlig grad for byernes tidligste udvikling. Men også problemer i den senere middelalders byhistorie ville komme nærmere en løsning med et øget arkæologisk kildemateriale. I Viborg gælder dette specielt spørgsmålet om udnyttelsen af området inden for den middelalderlige bybefæstning. Man må derfor være agtpågivende i forbindelse med jordarbejder i byen, ikke alene over for de tykke og let genkendelige kulturlag, men også i de områder, hvor kulturlagene er tynde eller forekommer fjernet. Her kan der nemlig findes nedgravninger til brønde, affaldskuler og lignende, og af indholdet i fylden heri kan man få et indblik i, hvornår området har været beboet, og måske også i, hvilke mennesker, der har boet der.

Naturfredningslovens § 48 åbner mulighed for at beskytte jordfaste fortidsminder, der oftest vil være rester af byens monumentalbygninger: kirker, klostre og andre stenbygninger fra middelalderen. Sådanne levn vil blive gennemgået i det følgende. Men det må understreges, at også andre kulturlevn er en uerstattelig del af byens historie.

IV. Resens Viborg-prospekt

Viborg-prospektet hører nok til blandt de mest detaljerede i Resens Atlas (bilag 1). Det er derfor ikke underligt, at dette prospekt - eller kort - fra 1675 ofte er draget ind i diskussionen om byens historie, ikke mindst til belysning af beliggenheden af de middelalderlige kirker. Kortet er såmænd sjældent anvendt helt ukritisk, blot har det været vanskeligt at afgøre, hvor pålideligt det er som kilde til de middelalderlige forhold.

Viborg grundtakst fra 1682 giver dog ganske gode muligheder for at kontrollere det kun få år ældre kort. Forskellen i tid kan næppe have medført store ændringer i den by, begge kilder på hver sin vis beskriver. Imidlertid viser en nøje sammenligning mellem grundtaksten og kortet store forskelle mellem de to registreringer, og afvigelserne hos Resen er ikke tilfældige. Det er ikke Viborg fra 1600-årenes slutning, der er afbildet på kortet, men snarere en historisk rekonstruktion af byens tidligere storhed.

Hos Resen er bebyggelsen koncentreret inden for befæstningslinien. Efter grundtaksten var dele af befæstningen fra Mogensport til Mathiasport allerede i 1682 omdannet til gader med bebyggelse på begge sider, og der var også bykvarterer uden for flere af byportene. Derimod er der i grundtaksten registreret spredt bebyggelse visse steder inde i byen, f.eks. omkring Sct. Nicolaigade og Sct. Ibsgade.

På Resens kort er der markeret en række kirketomter med numrene 36, 37, 39, 40, 44 og 51, ligesom de to kirker på Hjultorv og Nytorv er nævnt. Ingen kirketomter er registreret i grundtaksten, og endda fremgår det heraf, at flere af de af Resen anførte tomter var udstykket og bebyggede. Og ved Resens nr. 40 har grundtaksten en ny vej, Skolebakken, der krydser hen over kirkegården.

Flere bygninger i byens centrum lå i 1682 stadig øde efter en brand i 1667. Noget sådant kan naturligvis ikke forventes registreret på et kort, der skulle demonstrere byens storhed. Det er markant, at Resens bygning nr. 30 (Adelens gård) er fremstillet som en individuel bygning. I grundtaksten er samme registreret som en øde plads, som ingen ville vedkende sig.

Resens kort er altså intet tidsdokument, men et forsøg på at rekonstruere fortidens bybillede. Man står derfor over for et dilemma, når Resens arbejde skal vurderes. På den ene side er der konstateret kirketomter eller kirkegårde de fleste steder, hvor sådanne er angivet på Resens kort. På den anden side indgår der nok også en del usikre oplysninger i fremstillingen. Derfor kan kortet ikke tages til efterretning i de tilfælde, hvor man ikke på anden vis kan kontrollere dets oplysninger.

I det følgende vil bygningslevnene - de jordfaste fortidsminder - fra det middelalderlige Viborg udelukkende blive diskuteret i det omfang, der foreligger materielle vidnesbyrd om deres eksistens. Hvad man i øvrigt kunne fristes til, ud fra Resens kort, at betragte som potentielle jordfaste fortidsminder, vil ikke blive inddraget i diskussionen.

V. Gullev

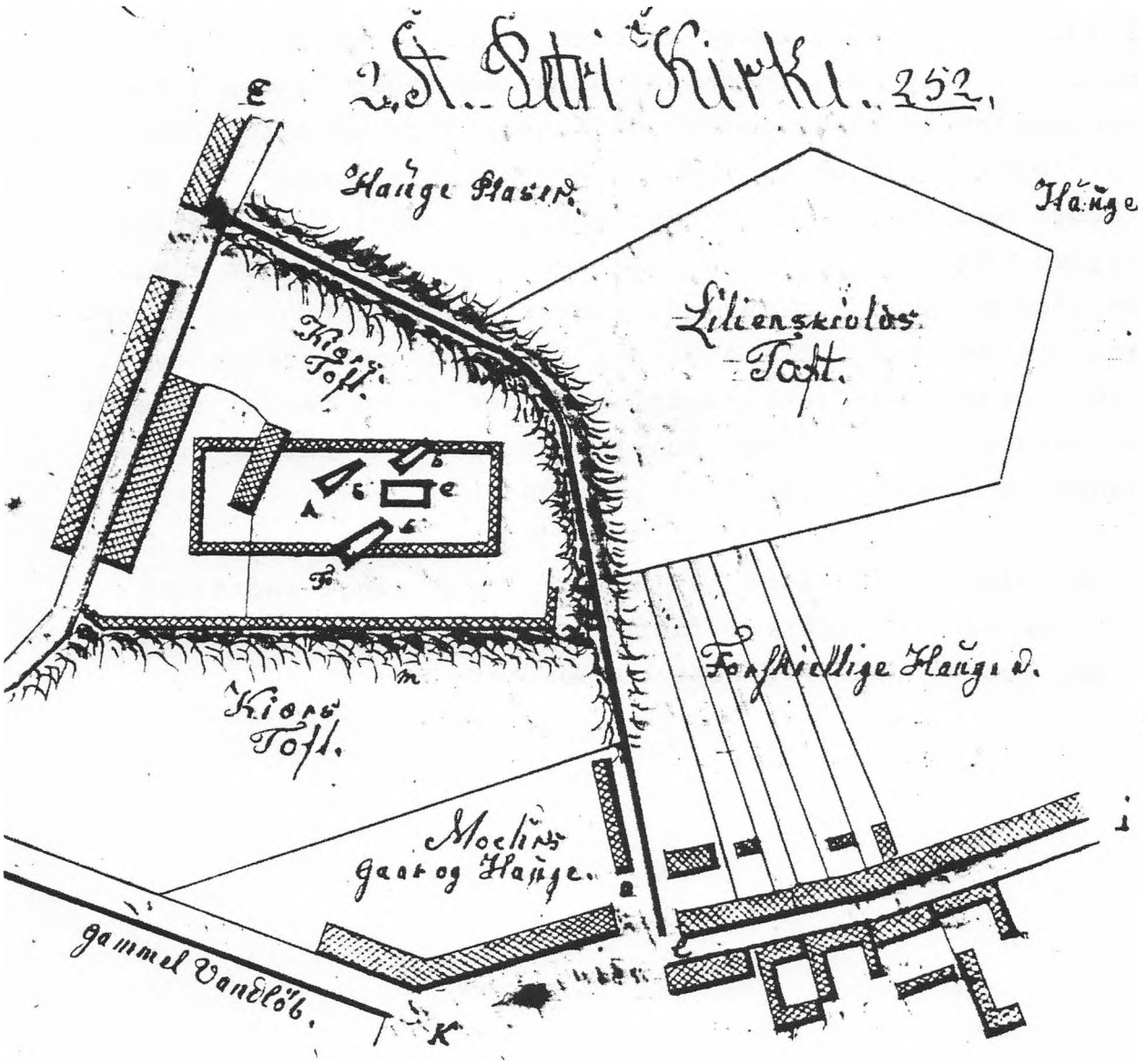

Fig. 4. Gullevs plan over Sankt Peders kirketomt (jfr. nr. 14). Akvarel i Gullevs store manuskript, VSM 21D1. Efter: Jens Vellev 1972.

Murermester Chr. Gullev (1806-92) indsamlede gennem sit lange liv mange oplysninger om middelalderlige forhold i Viborg og fulgte mange grundudgravninger og ombygninger af huse. Hans største interesse var Viborg domkirke og byens øvrige middelalderlige kirker. Hans to offentliggjorte artikler handler da også hovedsageligt om disse kirker (1). Herudover har han udarbej-

det flere manuskripter med oplysninger, der dels består af hans egne iagttagelser og dels er afskrifter af forskellige forfattere (2).

Gullevs foretrukne udtryksform var dog tegning, specielt i form af grundplaner (fig. 4). En del af hans tegninger findes i hans store manuskript andre er spredt på forskellige institutioner. En del af tegningerne er publiceret forskellige steder, og andre er brugt som forlæg for grundplaner og bykort. Den største vanskelighed ved at anvende Gullevs tegninger er, at man sjældent kan afgøre, hvad han har observeret, og hvad han har rekonstrueret. Desuden kan hans tegninger indeholde graverende fejl, som virker forbavsende i betragtning af den omhu, der er anvendt på selve tegnearbejdet. Mange monumenter har han faktisk tegnet flere gange og i vidt forskellig udformning.

På trods af disse forbehold, har Gullev gjort mange iagttagelser, som ikke kan forbigås. I flere tilfælde har nyere undersøgelser også kunnet bekræfte hans resultater.

VI. Gejstlige institutioner (1-18)

1. Viborg domkirke og Domhuset, den senmiddelalderlige bispegård.

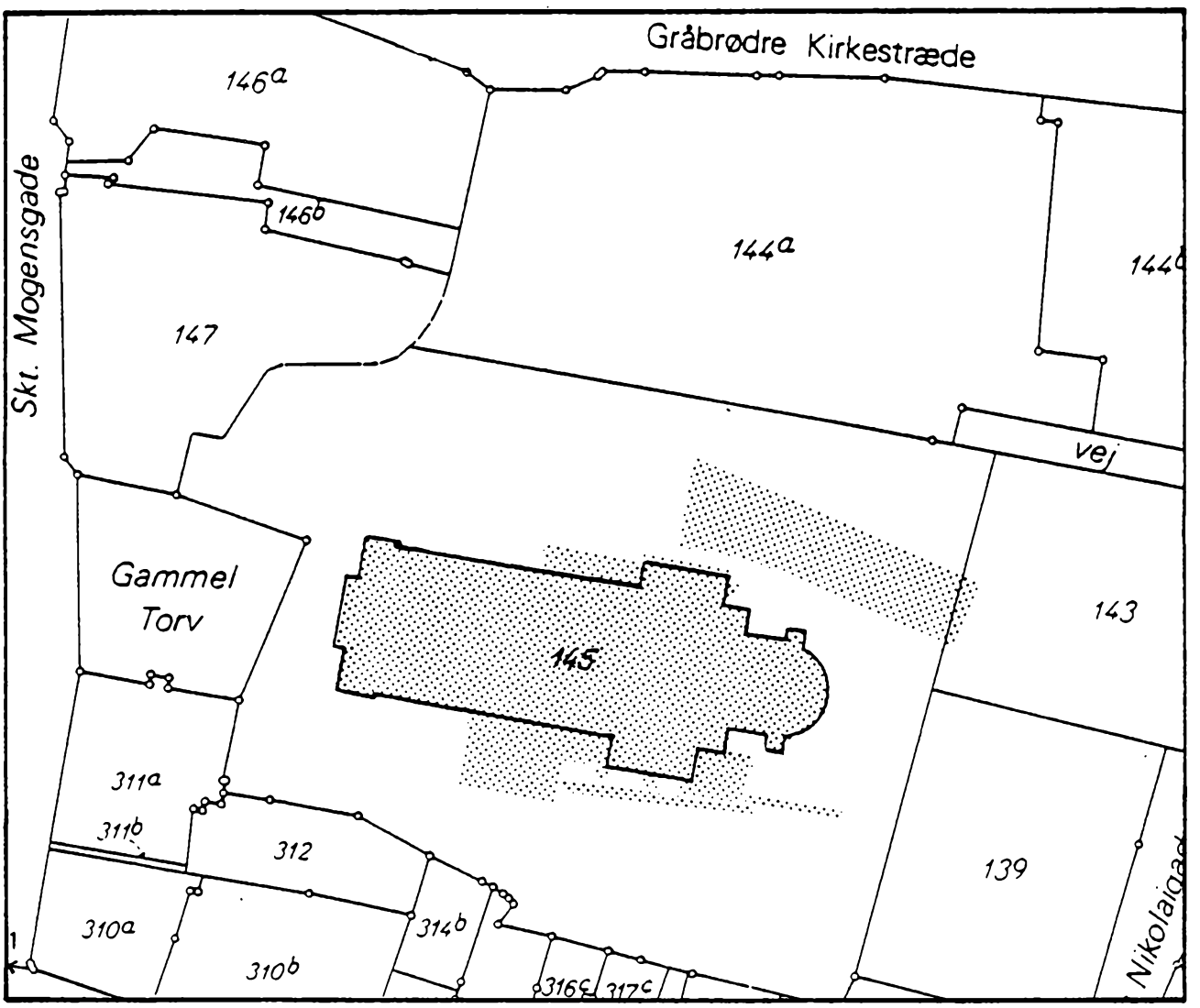

Fig. 5. Matrikelkort over domkirkeområdet. Herpå er indtegnet komkirken, og de kendte middelalderlige murrester af tilbygninger samt den senmiddelalderlige bispegård (Domhuset) er markeret med raster.

Opførelsen af Viborg domkirke er antagelig indledt omkring 1130 (1). Af denne middelalderlige kirke er kun krypten og det nederste af apsis bevaret. Resten af kirken blev nybygget i 1863-76

på de gamle fundamenter. Fra nedrevne tilbygninger til kirken er der påvist fundamenter til Sankt Kjelds kapel ved nordre sideskib, Vor Frue Kapel ved søndre sideskib og til konventsbygningen øst for søndre korsarm (2).

Syd for tværskibet er der endvidere påvist fundamenter fra murforløb i retningen øst-vest (3). Tilsyneladende er der tale om en eller flere bygninger. Men uanset om disse mure har indgået i bygninger, eller de har udgjort hegnsmure, er der tale om murværk af betydelig ælde. Helt mod øst var der i en sløjfet fundamentsgrøft anlagt en muret grav fra romansk tid.

Nord for domkirken lå indtil 1873 en stor bygning, Domhuset. Bygningen blev i 1576 af kongen skænket til den jyske adel, og i denne forbindelse nævnes det, at det drejede sig om den gamle bispegård (4). Det antages almindeligvis, at bispen overtog kannikeklosterets bygninger, da dette i 1440 opløstes og kannikerne flyttede ud (5). Det er dog uvist, om den omtalte bispegård er en gammel klosterbygning, eller om den er opført til formålet af bispen selv.

Fundamenter fra domhusets sydvæg blev i 1981 fundet nord for domkirkens tværskib (6). Midt på husets sydside var der kun den tømte fundamentsgrøft tilbage. I husets østende har der været kælder, hvilket i øvrigt er helt nødvendigt på grund af det faldende terræn (7). Det er således sandsynligt, at der findes intakt murværk fra Domhusets østende.

Den senmiddelalderlige bispegård har omfattet et stort areal og en række bygninger nord for Domhuset på grunden matr. nr. 144a. En portbygning og to gamle tårne her blev i 1585 skænket til landsdommer Jørgen Rosenkrantz (8). Fra Gullevs hånd foreligger der også en tegning af en stor hvælvet bygning, der gik mod nord fra Domhusets nordvest-hjørne (9). Bygningen på tegningen er muligvis rekonstrueret på et lidt løst grundlag.

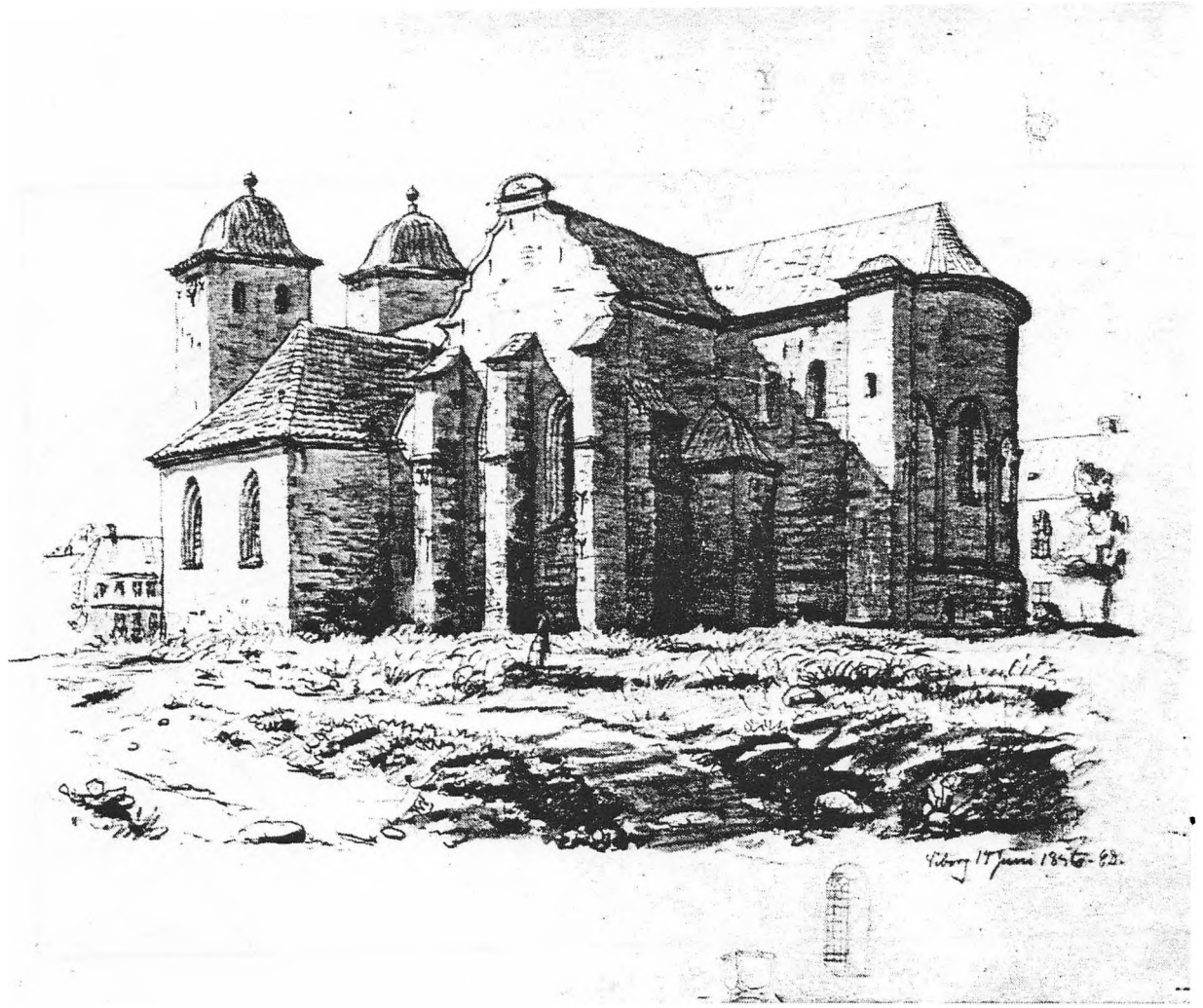

Fig. 6 Viborg domkirke før restaureringen. Tegning af Christen Dalsgaard fra 1856, nu i Den Kgl. Kobberstiksamling. På tegningen ses de af kirkens sydlige tilbygninger, som eksisterede lige før ombygningen i 1863-76. Efter: N.J. Israelsen 1976.

Viborg Domkirke benyttes af den danske folkekirke og beskyttes således gennem lbk. nr. 455 af 23.9.1947 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m.v. med senere ændringer.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af forsvundne tilbygninger til domkirken og af Domhuset, den senmiddelalderlige bispegård, er omfattet af Naturfredningslovens § 48 og befinder sig på:
matr.nr. 143 af Viborg bygrunde
matr.nr. 145 af " "
Fredningsnummer 2009:73 og 2009:75

Inden for de seneste godt 100 år er der foretaget omfattende terrænændringer på matr.nr. 144a af Viborg bygrunde. Det er dog muligt, at der stadig vil kunne gøres arkæologiske fund på grunden.

2. Sønder sogns kirke og Sortebrødre kloster.

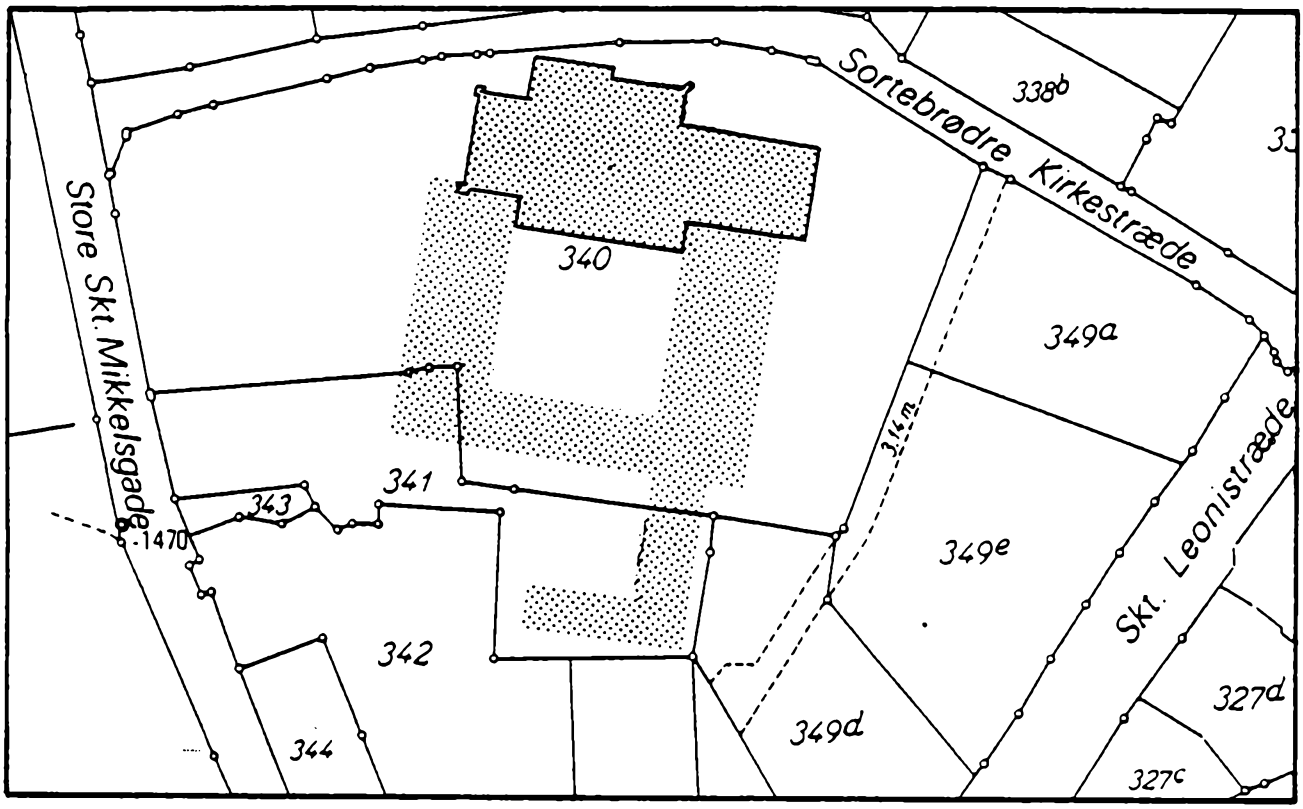

Fig. 7. Matrikelkort over Sortebrødre Klosters område. Herpå er indtegnet klosterkirken, den nuværende Sønder Sogns kirke, og de kendte klosterbygninger er markeret med raster.

Klosteret blev grundlagt i anden fjerdedel af 1200-årene, og det er nævnt første gang i 1246 (1).

Kirken, der er beliggende på grunden matr.nr. 340, består af et rektangulært langhus fra den senere del af 1200-årene. Hertil føjer sig mod nord to senmiddelalderlige kapeller. Mod syd er klosterets nordre korsgang inddraget som et søndre sideskib (2). Kirken fik i 1696 et vesttårn, som i 1875-77 blev totalt ændret (3).

Klosterbygningerne har ligget omkring en kvadratisk fratergård med kirken som den nordre fløj. Fundamenter og murværk fra øst-

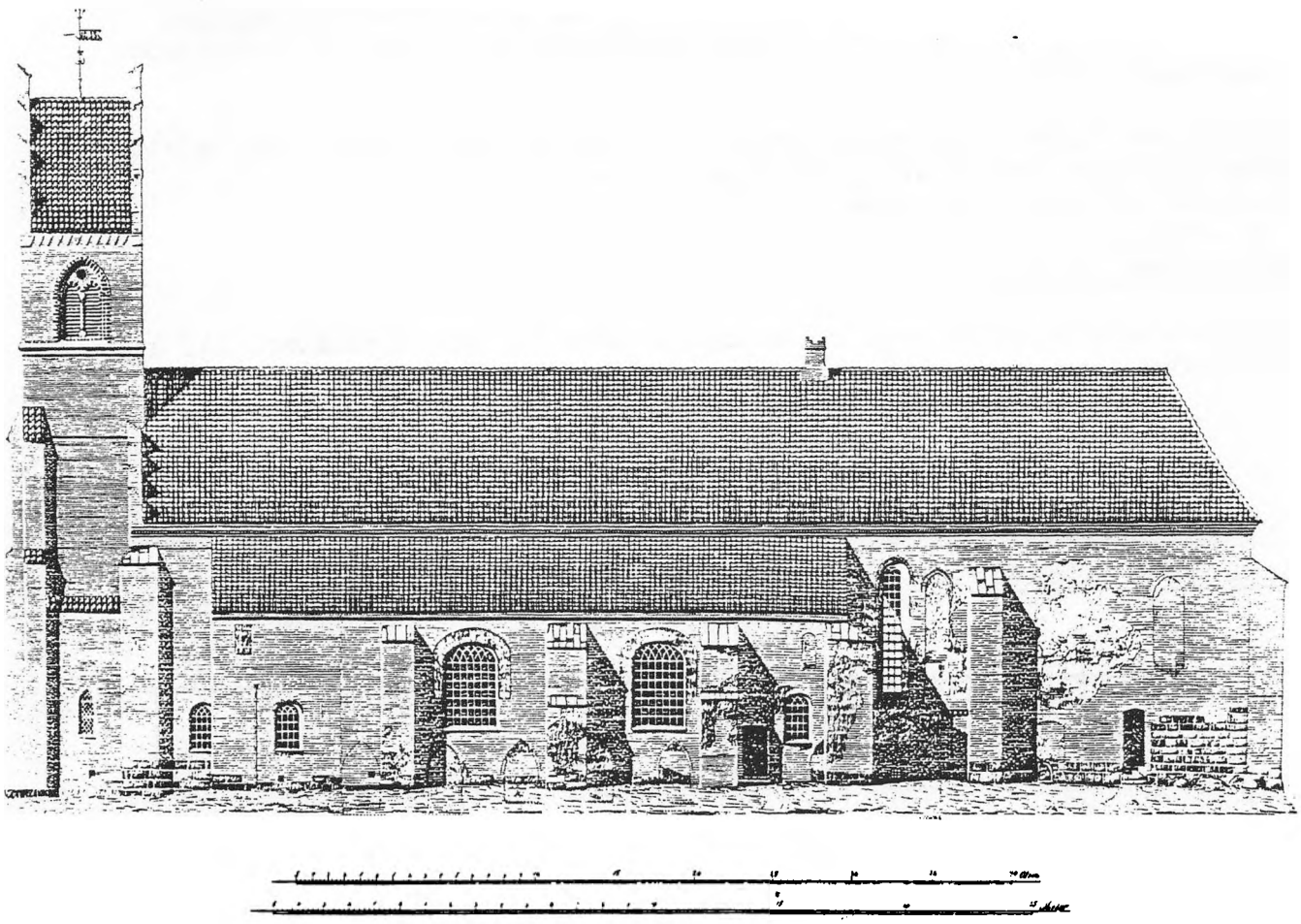

Fig. 8. Sydsiden af Sortebrødre Klosterkirke, nu Sønder Sogns kirke, opmålt i 1905. Det nuværende søndre sideskib var oprindeligt klosterets nordre korsgang, og i murværket aftegner sig de spidsbuede åbninger mod fratergården. Efter: A. Köcher: Viborg Søndre sogns Kirkes Historie, Viborg 1929.

og vestfløjene ved den nordre kortgang blev påvist i 1914. Vestfløjens søndre ende blev påvist og delvis ødelagt i 1972 (4). Fundamenter fra den søndre korsgang blev set i 1847 (5).

Dette firefløjede anlæg har haft en vinkelformet udløberfløj mod syd. Fløjen blev påvist i 1856, og det kunne konstateres, at den havde haft hvælvede kældre (6). Dele af denne fløj blev registreret igen i 1968 forud for byggeri på stedet (7). Det viste sig, at bygningsresterne var fjernet i den nordsyd-gående del af fløjen. Derimod var der bevaret intakt murværk i den øst-vest-gående del (8).

Sønder sogns kirke benyttes af den danske folkekirke og beskyttes således gennem lbk. nr. 455 af 23.9.1947 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m.v. med senere ændringer.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af Sortebrødre kloster, er omfattet af Naturfredningslovens § 48 og befinder sig på:
matr.nr. 340 af Viborg bygrunde
matr.nr. 341 af " "
Fredningsnummer 2009:81

Yderligere rester af klosteret vil muligvis kunne findes på matr.nr. 342 af Viborg bygrunde.

3. Gråbrødre kloster.

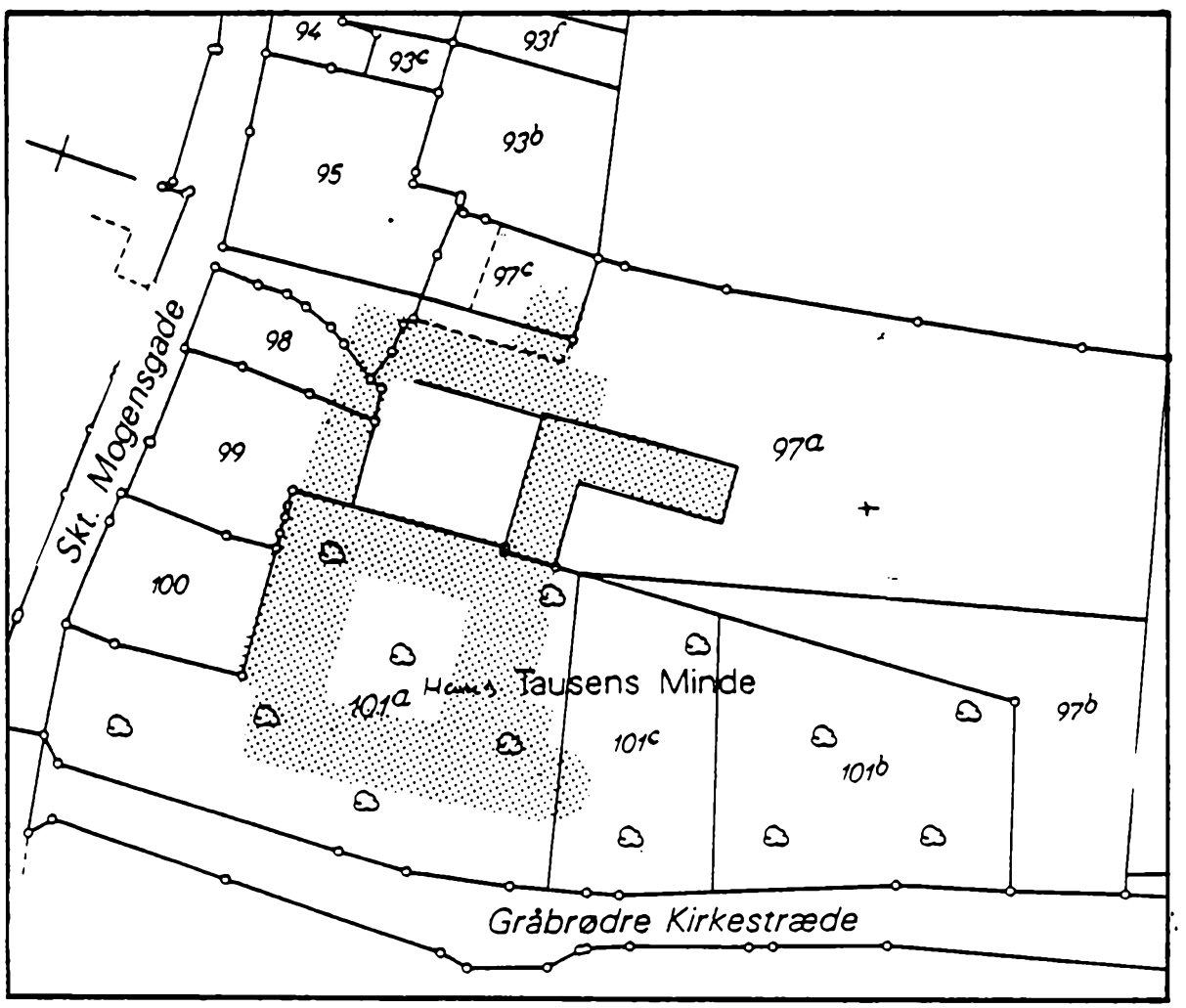

Fig. 9. Matrikelkort over Gråbrødre Klosters område. Herpå er indtegnet de bevarede klosterbygninger, og de kendte dele af klosteret iøvrigt er markeret med raster.

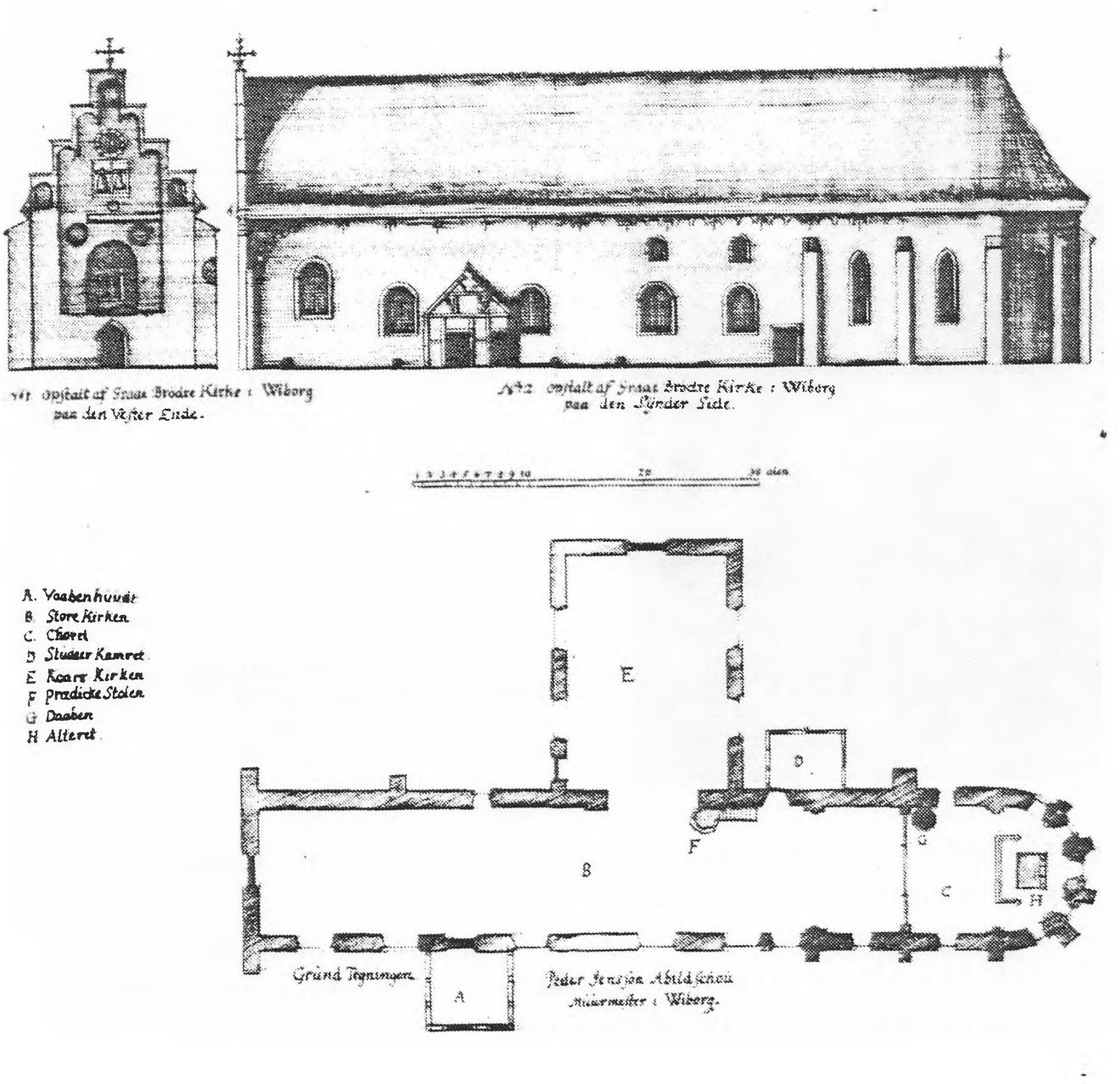

Fig. 10. Opstalt og plan af den nu nedrevne Gråbrødre Klosterkirke. Tegning af Peder Jensen Abildskov, Danske Kancelli, Bilag til Jyske Tegnelser 1760 Nr. 73. Efter: Knud Voss: Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden, København 1966.

Gråbrødre kloster skal være grundlagt i 1235 (1). Fra en beskeden start voksede klosteret gennem middelalderen og udgjorde på reformationstiden et anseligt bygningskompleks.

Klosterkirken lå mod syd. Det har været en forholdsvis lang og smal bygning, hvis indvendige mål var ca. 41 x 6 m. Mod øst var

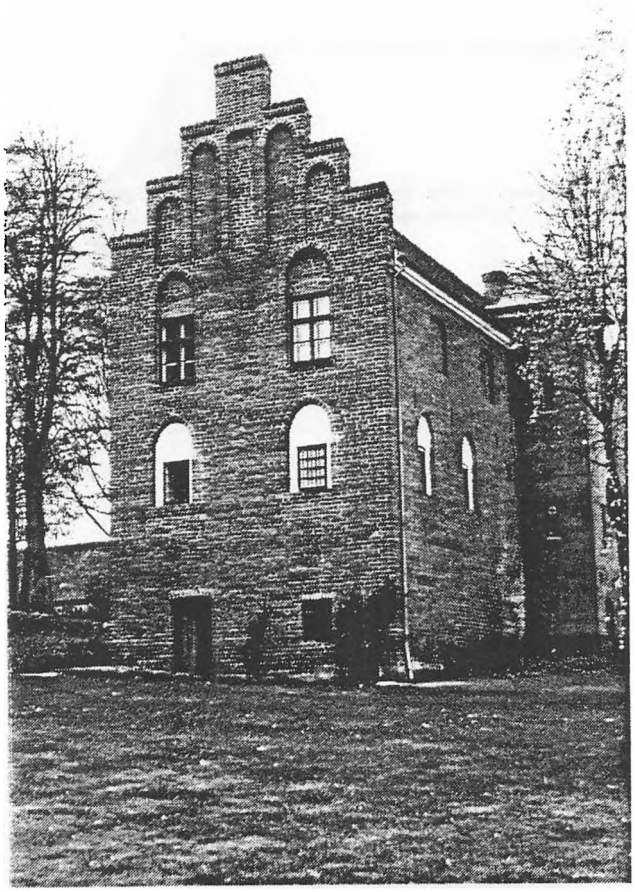

Fig. 11. Den senmiddelalderlige udløberfløj ved Gråbrødreklosterets nordre klostergårds østfløj. Foto: Hans Krongaard Kristensen.

kirken afsluttet med en apsis. Kirken blev antagelig opført i 1200-årenes sidste halvdel. Den var i brug til 1812, og dele af kirken var endnu bevaret i 1830 (2). Idag er kirkens grundplan, indbefattet en korsarm fra 1657 og vesttårn fra 1761, markeret med en klippet hæk i anlægget Hans Tausens Minde, matr. nr. 101a. Kirken har dog været længere end markeringen viser. Efter alt at dømme har apsis stået på nabogrunden mod øst, matr. nr. 101c. Her blev Vestre Landsrets bygning opført 1917-20, og i denne forbindelse blev der foretaget omfattende afgravninger på grunden. Der blev dog levnet en skrænt op mod det højere liggende terræn i Hans Tausens Minde. Sandsynligvis findes resterne af Gråbrødrekirkens østafslutning under denne skrænt.

Kirken udgjorde den sydlige fløj i et firefløjet anlæg, hvis tre øvrige fløje må være nedrevet kort efter reformationen. Bygningsrester fra disse tre fløje blev påvist i 1935 på grunden matr. nr. 101a (3). Dog indgår en kort middelalderlig murstrækning,

formodentlig fra klosterets vestfløj, i en bygning ved sydøsthjørnet af grunden matr.nr. 100. Ved undersøgelsen i 1935 viste det sig, at der under østfløjen og muligvis også under nordfløjen var rester af ældre klosterbygninger.

Nord for dette kompleks var der endnu en klostergård omgivet af bygninger. Nogle af disse står stadig på grunden matr.nr. 97a. Østfløjen er, omend i ombygget stand, bevaret i 3/4 af den oprindelige længde. Det har sandsynligvis været en økonomibygning i to etager.

Mod nord var den nordre klostergård afgrænset af to middelalderlige stenhuse. Murværk fra disse indgår som sydvæggen i et stående hus. Det vestligste af de middelalderlige huse har været længere end det fremgår af det synlige murværk (4).

Mod vest har den nordre klostergård været lukket af en bindingsværksbygning på grundene matr.nr. 98 og 99. Sydstensrækken fra bygningens østmur blev påvist i 1977 (5).

Ved en undersøgelse i 1976 fandtes rester af fortsættelsen af den omtalte økonomibygning i øst. Den havde oprindelige været 7 m længere mod nord. Samtidig blev det konstateret, at klosteret mod nord havde haft en udløberfløj, der strakte sig ind på grunden matr.nr. 97c. Murværket herfra er bevaret i indtil 1 m's højde (6).

Fra middelalderens slutning er der ved den nordre klostergårds østfløj en velbevaret udløberfløj mod øst. En mindre bygning i én etage over en høj kælder er på reformationstiden blevet forlænget og forhøjet (7).

Gråbrødre kloster blev i 1541 skænket til Viborg Hospital (8). Af overdragelsesdokumentet fremgår det, at hospitalet kun fik råderet over den midterste del af bygningskomplekset. Den sydlige del af klosteret, op mod kirken, blev skænket til byen, mens den nordligste del allerede tidligere var blevet givet til en af byens borgmestre. Det er ikke klart, hvor mange af bygningerne,

han fik, men det nævnes, at hans grund stødte op til Sankt Mogens kirkegård.

De bevarede middelalderlige bygninger og bygningsdele må matr.nr. 97a af Viborg bygrunde der indgår i institutionen Viborg Gråbrødre Hospital, er fredet efter Bygningsfredningsloven.

Bevaret middelalderligt murværk beskyttet efter Bygningsfredningslovens §4 indgår i huset på:
matr.nr. 100 af Viborg bygrunde

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af Gråbrødre kloster, er omfattet af Naturfredningslovens §48 og befinder sig på følgende grunde:
matr.nr. 97a af Viborg bygrunde
matr.nr. 97c " " "
matr.nr. 98 " " "
matr.nr. 99 " " "
matr.nr. 101a " " "
matr.nr. 101c " " " -skråningen langs skellet til matr.nr. 101a umatrikuleret indkørsel fra Sct. Mogensgade til matr.nr. 97a
Fredningsnummer 2009:70

Yderligere rester af klosteret vil muligvis kunne findes på
matr.nr. 93b af Viborg bygrunde
matr.nr. 95 " " "

4. Johanniterklosteret.

Kort efter 1200-årenes midte var der johannitermunke i Viborg, og i 1285 nævnes deres kloster første gang (1). I løbet af middelalderen kom johanniterklosteret til at udgøre et firefløjet anlæg med kirken som nordre fløj.

Kirkens fundamenter blev fremdraget og vistnok fjernet i 1861 (2). Bygningen, der har ligget på grundene matr.nr.121a og 121b, har været et rektangulært langhus med vesttårn, ialt 88 alen eller noget over 50 m lang. Til dens nordside var bygget to kapeller (3). Klosterbygningerne syd for kirken skal sammen med denne have udgjort en regelmæssig firkant, hvis fundamenter blev opgravet i 1822, 1840 og 1850 (4). Senere er rester af østfløjen atter fremdraget.

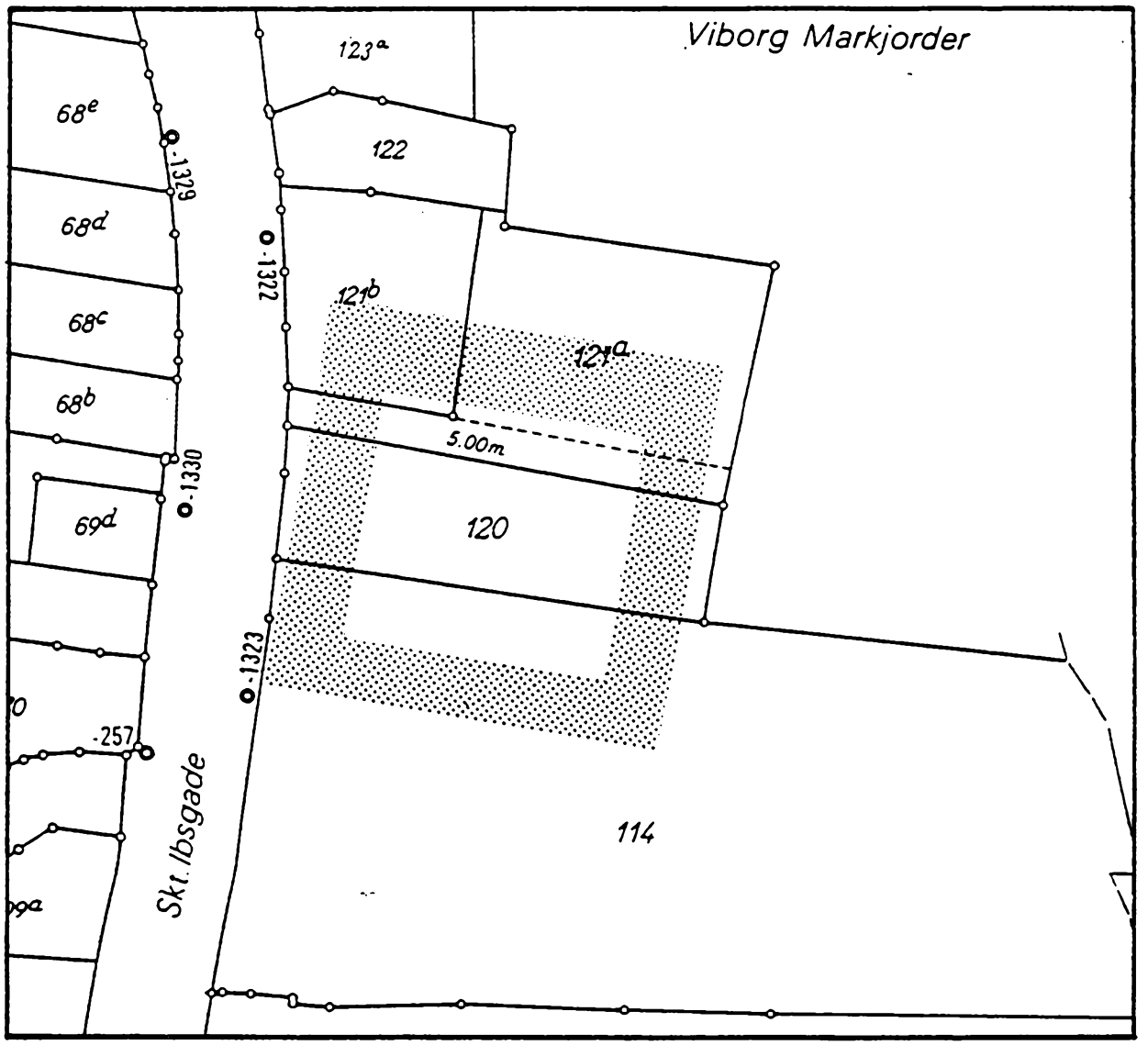

Fig. 12. Matrikelkort over Johanniterklosterets område. Herpå er klosteret skitseret med raster ud fra Gullevs oplysninger.

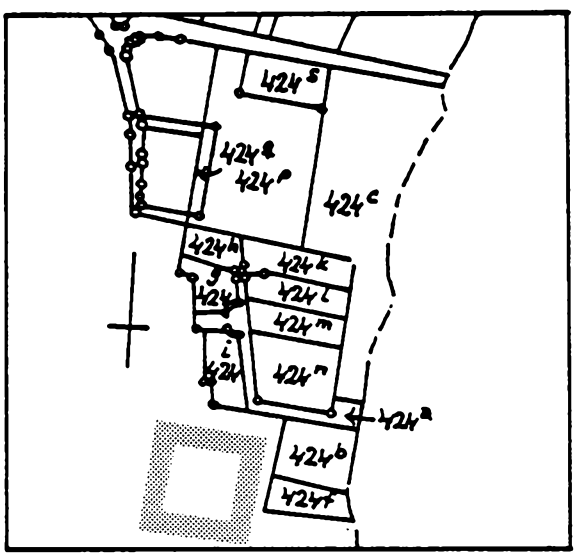

Fig. 13. Matrikelkort med grunden matr.nr. 424i af Viborg markjorder, hvorpå der er fundet rester af en middelalderlig bygning, som formentlig har været Johanniterklosterets hospital.

Ved kloakering i 1970 langs nordsiden af grunden matr.nr. 114 påvistes rester af østfløjen, som også senere blev berørt af en tværgående kloakgrøft på grunden matr.nr. 120. Fundamenterne var fjernet, men man så, at bygningerne havde været piloteret med nedrammede kraftige egestolper. En del af disse blev taget op og opbevares nu på Viborg Stiftsmuseum (5). Klosterets sydvesthjørne blev påvist i en kloakgrøft langs Sct. Ibsgade. Her var der bevaret munkestensmurværk (6).

Nordligt på grunden matr.nr. 121a har man fundet skeletter fra klosterets kirkegård (7). Dette stemmer med skriftlige oplysninger fra 1527 og 1566 (8).

Nord for Johanniternes kirke og kirkegård havde klosteret en hospitalsbygning, som Frederik I i 1527 skænkede til et nyoprettet hospital (9). Johanniternes hospital er formodentlig identisk med den bygning, man har fundet rester af på grunden matr. nr. 424i af Viborg markjorder, hvor der i 1934 blev blotlagt fundamenter og murværk fra middelalderen (10). Nordmuren blev iagttaget nordøst for grunden matr.nr. 122 af Viborg bygrunde og tæt op mod denne. Den fundne bygning må antages at have strakt sig ind på grundene matr.nr. 122 og 123a af Viborg bygrunde.

Jorddækkede ruiner, som udgør resterne af en middelalderlig bygning, formodentlig Johanniterklosterets hospital, befinder sig på:
matr.nr. 424i af Viborg markjorder
Fredningsnummer 2009:85

Yderligere rester af samme bygning vil sandsynligvis kunne findes på:
matr.nr. 122 af Viborg bygrunde
matr.nr. 123a af " "

Kulturlag, piloteringspæle og eventuelt bygningsrester fra Johanniterklosteret befinder sig på:
matr.nr. 114 af Viborg bygrunde
matr.nr. 120 af " "
matr.nr. 121a af " "
matr.nr. 121b af " "

5. Sankt Budolfi kirke og kloster.

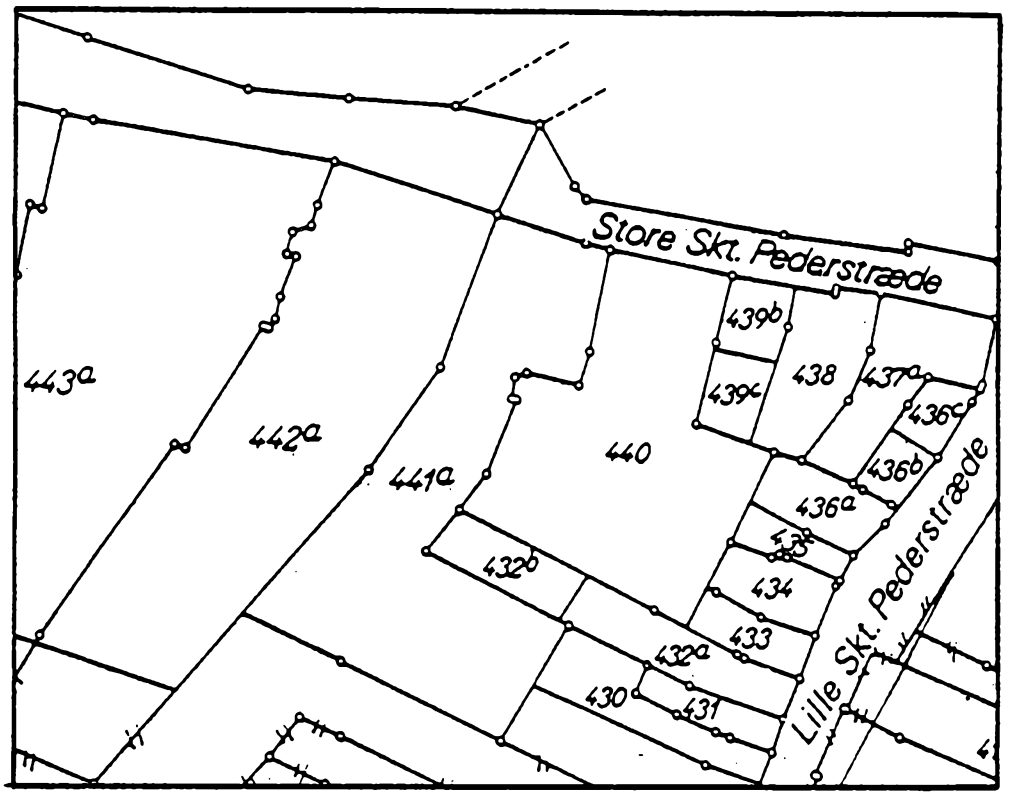

Fig. 14. Matrikelkort over det område, hvor Sankt Budolfi kirke og kloster har ligget.

Sankt Budolfi kirke er nævnt første gang o. 1188 (1). Til kirken var knyttet et kloster for augustinernonner, som tidligst er omtalt i 1263 (2).

Klosterets beliggenhed kendes ret sikkert, men dets udstrækning og plan er ikke kendt i detaljer.

Gullev nævner, at kirkens søndre og østre fundamenter (apsis) i Store Sct. Pederstræde 4 blev opdaget og fjernet i 1848 (3). Den nævnte grund må svare til den nuværende matr.nr. 440. I følge Gullev skulle endvidere kirkens nordmur strække sig ind under gaden Store Sct. Pederstræde. Lidt længere mod syd var der i 1760 påvist store fundamenter og mange granitkvadre (4). I Gullevs artikel fra 1868 er kirken omtalt som "Rudolphi", hvilket tyder på, at Gullev har bygget på Chr. Erichsen, der har en kir-

ke af dette navn placeret i "overenden af Bradpanden" (Peder-stræde) (5).

På nabogrunden mod vest (matr.nr. 441a) skal der i slutningen af 1800-årene være fundet skeletter (6).

En undersøgelse i 1971 på grunden mod øst (matr.nr. 439b) viste, at der på dette sted havde været smedeaktiviteter i middelalderen, og at der ikke var spor af en kirkegård eller større bygninger (7).

Sankt Budolphi kirke, kirkegård og kloster har ligget på:
matr.nr. 440 af Viborg bygrunde
matr.nr. 441a af " "
umatrikuleret gadeareal, Store Sct. Pedersstræde, ud for disse grunde

Yderligere rester af klosteret vil muligvis kunne findes på:
matr.nr. 432b af Viborg bygrunde
matr.nr. 442a af " "

6. Sankt Mogens kirke.

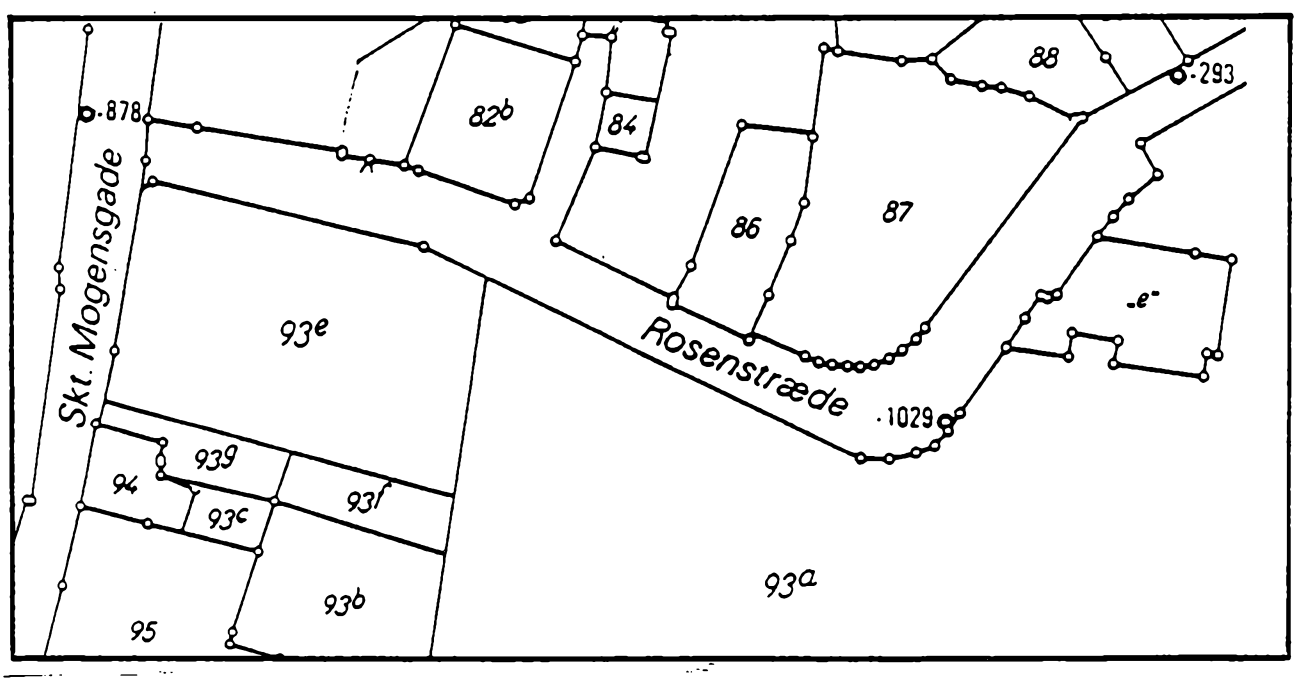

Fig. 15. Matrikelkort over det område, hvor Sankt Mogens kirke har ligget.

Sankt Mogens kirke nævnes første gang i 1440 (1). Kirkegården skal have ligget umiddelbart nord for Gråbrødre kloster (2). På Resens kort er kirkegården angivet som beliggende ud til Rosenstræde og Sct. Mogensgade (kortet nr. 36).

Gullev hævder, at der i 1788 blev fundet begravelser samt både rå og tilhugne sten ved opførelsen af forhuset på grunden matr. nr. 93e (3). Denne gårds grund var tidligere større end nu, idet den også omfattede de grunde, der nu har betegnelsen matr.nr. 93b, 93c, 93f, 93g og det meste af 93a, hvor der dog kun kan være mulighed for, at kirken og kirkegården har ligget på den vestligste del af grunden. Muligvis kan kirkegården også have omfattet de nuværende grunde matr.nr. 94 og 95.

Resterne af Sankt Mogens kirke og kirkegård befinder sig sandsynligvis i det område, der udgøres af:

matr.nr. 93a af Viborg bygrunde - den vestlige del af grunde
matr.nr. 93b af " "
matr.nr. 93c af " "
matr.nr. 93e af " "
matr.nr. 93f af " "
matr.nr. 93g af " "
matr.nr. 94 af " "
matr.nr. 95 af " "

7. Sankt Ibs kirke.

Den første gang man hører om Sankt Ibs kirke er i 1284 (1).

Kirken skal have ligget i den nordlige del af den karré, der afgrænses af Sct. Ibsgade, Rosenstræde, Sct. Nicolaigade og Sct. Villadsstræde. Dette område omfatter grundene matr.nr. 106a-n, 107a-d, 108a-c og 109a-h.

Gullev hævder at have set skeletter i dette område i 1825 (2). Desuden skal der være fundet kraftige fundamenter et sted i karreen i 1796 og 1807. Gullev har dog ikke angivet den nøjagtige placering af skeletter og fundamenter.

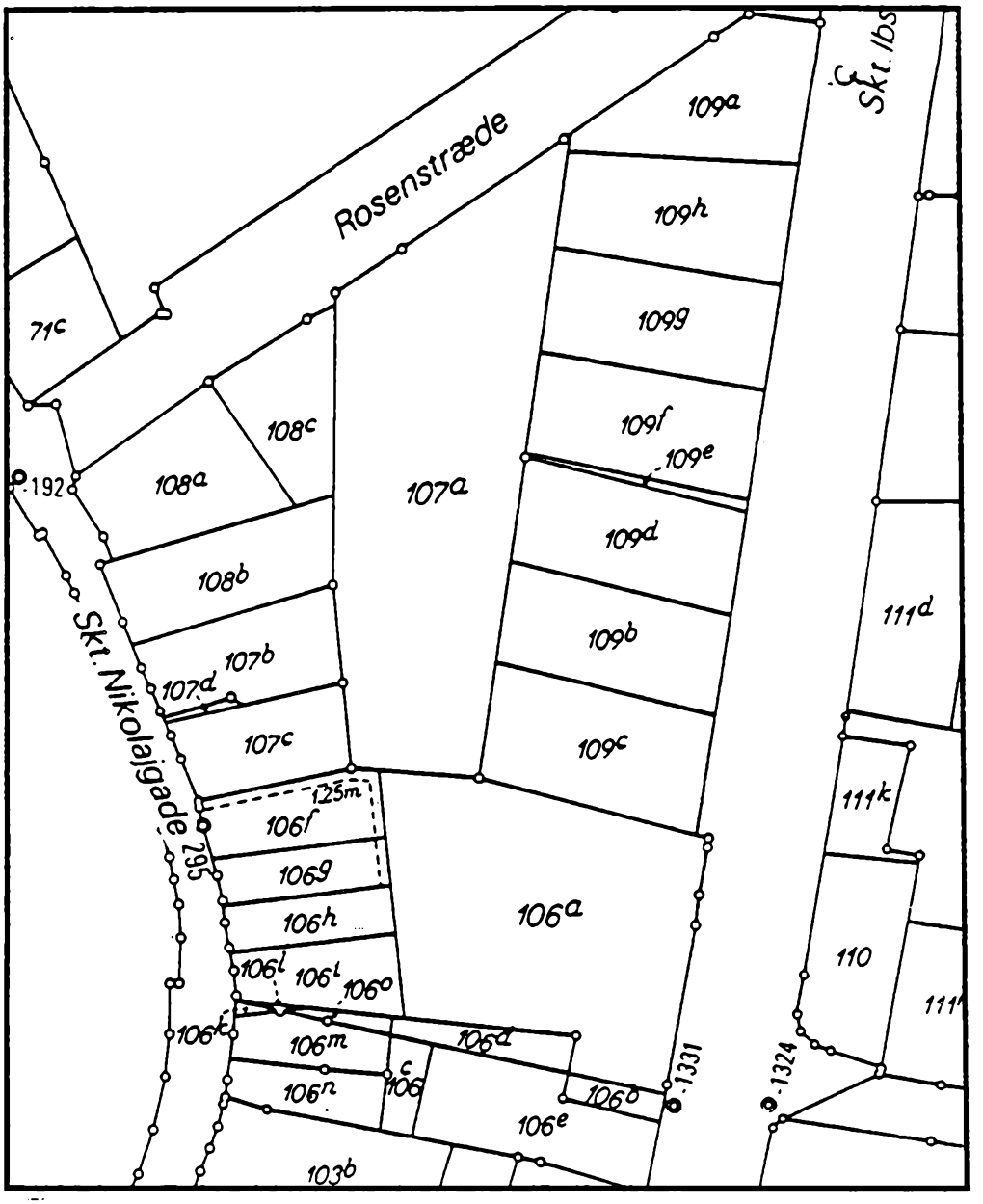

Fig. 16. Matrikelkort over det område, hvor Sankt Ibs kirke har ligget.

Karreen er på Resens kort angivet som Sankt Ibs kirkes sted (Resens kort nr. 37).

Resterne af Sankt Ibs kirke og kirkegård befinder sig sandsynligvis i karreen, der mod vest, nord og øst er begrænset af Sct. Nicolaigade, Rosenstræde og Sct. Ibsgade, og i syd af sydskellene af matr.nr. 106e, 106c og 106n alle af Viborg bygrunde.

8. Kirketomt på hjørnet af Sct. Ibsgade og Søvej.

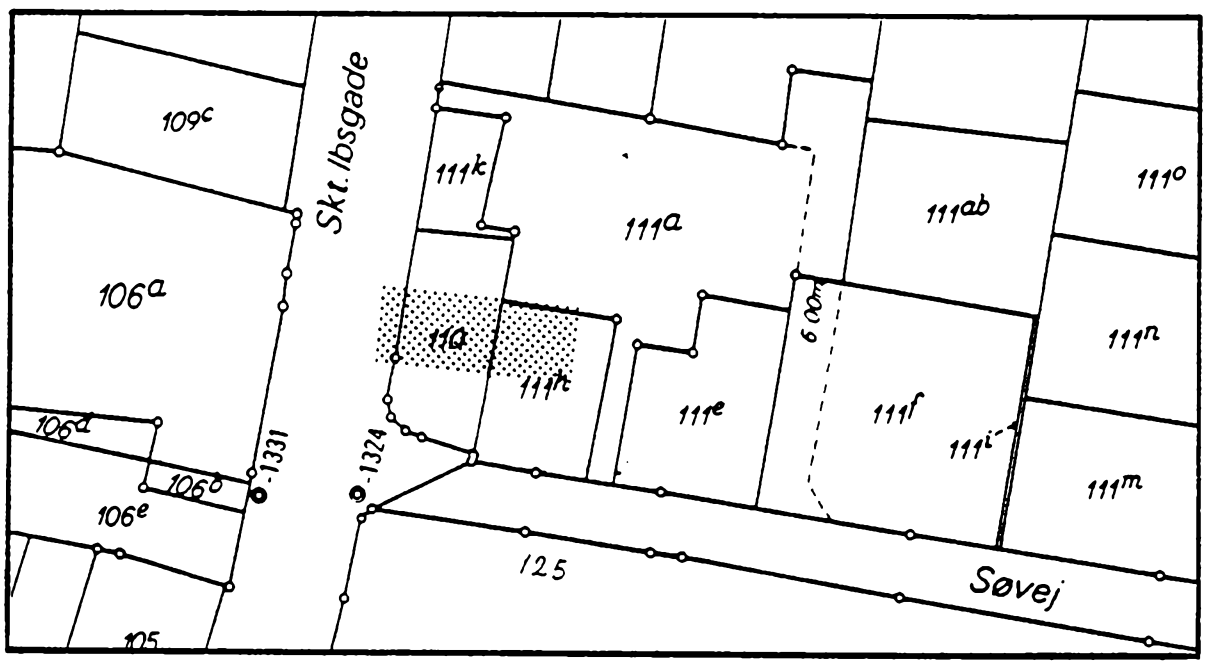

Fig. 17. Matrikelkort, hvorpå med raster er markeret kirketomten på hjørnet af Sct. Ibsgade og Søvej.

På hjørnet af Sct. Ibsgade og Søvej findes resterne af en middelalderlig kirke. Det antages at være Sankt Stefans kirke (1), men identifikationen er dog usikker.

Ved en undersøgelse i 1970 blev fundamenterne til den nordligste del af kirkens vestgavl og ca. 15 m af skibets nordmur afdækket (2). Også fundamentsgrøften til kirkens sydmur blev påvist, men det meste var dog fjernet ved opførelse af et hus på grunden matr.nr. 110. Med dette kendskab til kirkens plan kan man med sikkerhed sige, at koret må have ligget på den nuværende matr.nr. 111h og muligvis også på 111a.

Efter undersøgelsen blev kirkens vestende fjernet ved kloakering og udvidelse af Sct. Ibsgade, mens de øvrige fundamenter bevaredes.

Der er fundet begravelser syd for kirken på den nordlige del af grunden matr.nr. 125. Kirkegården kan yderligere have omfattet grundene matr.nr. 111a, 111e og 111k eller dele deraf. Endvidere må der findes grave under Søvej og Sct. Ibsgade.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af en middelalderlig kirke, er omfattet af Naturfredningslovens § 48 og befinder sig på:
matr.nr. 110 af Viborg bygrunde
matr.nr. 111a af " " i et 2 m bredt bælte som følger det øst-vest-gående skel til matr.nr. 111h af Viborg bygrunde
matr.nr. 111h af " "
Fredningsnummer 2009:71

Den tilhørende kirkegård har yderligere strakt ind på:
matr.nr. 111a af Viborg bygrunde
matr.nr. 111e " " "
matr.nr. 111k " " "
matr.nr. 125 " " " - den nordlige del
umatrikulerede gadearealer, Sct. Ibsgade og Søvej ud for de nævnte grunde

9. Kirketomt og kirkegård ved Sct. Nicolaigade.

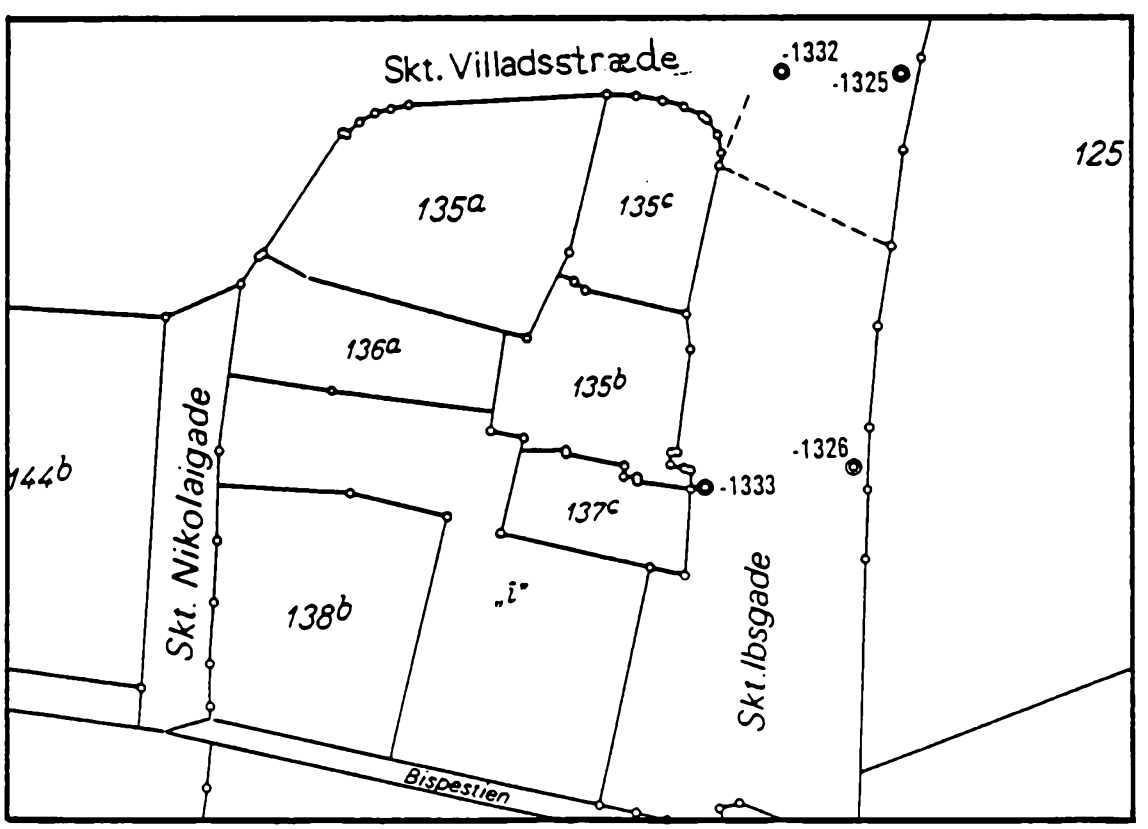

Fig. 18. Matrikelkort over det område ved Sct. Nicolaigade, hvor der er fundet begravelser og eventuelt gulvrester fra en middelalderlig kirke.

Ved Sct. Nicolaigade er der fundet begravelser fra en middelalderlig kirkegård, og det betyder, at der her også har ligget en kirke, muligvis Sankt Nicolai, som er nævnt første gang i 1304 (1). Identifikationen er dog ikke helt sikker.

På den vestlige del af grunden matr.nr. 136a, ud mod Sct. Nicolaigade, blev der i 1964 fundet begravelser (2). Lige syd for denne grund, på den tidligere matr.nr. 137a, nu umatrikuleret areal "i", blev der i 1969 ligeledes fundet begravelser (3). Ved denne undersøgelse registreredes 1,5 m under den nuværende overflade et mørtellag direkte over den oprindelige jordoverflade. Mørtellaget tolkedes som spor efter kirkebyggeriet, men det kan meget vel repræsentere et gulvlag i kirken. Over det var der et lag med murbrokker fra nedbrydningen af kirken. To granitbygningssten, en tympanon og en vinduesoverligger, er opstillet i haven matr.nr. 135a.

Gullev mener af fundamenterne i området blev opgravet i 1809 (4). I betragtning af kulturlagets tykkelse - som nævnt 1,5 m over mørtellaget - er der dog en stor chance for, at der stadig er bevaret rester af kirken, i givet fald på grundene matr.nr. 136a og det umatrikulerede område "i" lige syd herfor.

Kirkegården kan have omfattet grundene matr.nr. 135a, 135b, 135c og 137c.

Resterne af en middelalderlig kirke og kirkegård befinder sig i det område, der udgøres af:
matr.nr. 135a af Viborg bygrunde
matr.nr. 135b af " "
matr.nr. 135c af " "
matr.nr. 136a af " "
matr.nr. 137c af " "
umatrikuleret parkeringsplads "i" (tidl. matr.nr. 137a)

10. Sankt Mortens kirke.

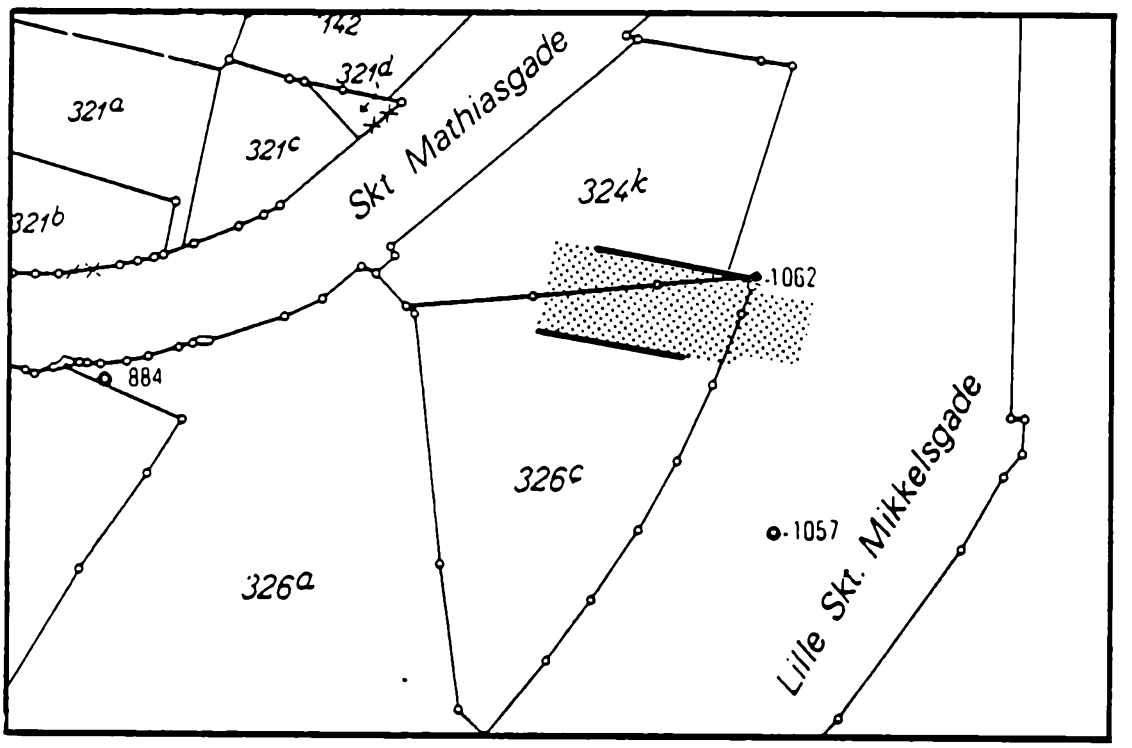

Fig. 19. Matrikelkort, hvorpå Sankt Mortens kirketomt er markeret med raster.

Den første kendte omtale af Sankt Mortens kirke er fra 1440 (1).

Kirketomten ligger dels på grundene matr.nr. 324k og 326c, dels under den umatrikulerede gade, Lille Sct. Mikkelsgade.

Ved en arkæologisk undersøgelse i 1963 afdækkedes hovedparten af skibets fundamenter. Oprindeligt har skibet målt ca. 25 x 11,5 m. En gang i middelalderen blev kirkerummet afkortet med 5 m i vest, og i stedet opførtes et vesttårn, ca. 4,5 x 4,5 m. Der var ikke bevaret gulvlag, og af opgående murværk over fundamenterne fandtes kun en lille stump murkerne med aftryk efter kvadre ved skibets sekundære sydvesthjørne (2).

Koret, der ligger under gaden Lille Sct. Mikkelsgade, blev ikke undersøgt.

Fig. 20. Fundamenterne til nordmuren af Sankt Mortens kirke, set fra vest. Foto: Viborg Stiftsmuseum.

Kirkegårdens søndre begrænsning er påvist på grunden matr.nr. 326c (3). Kirkegården må således have omfattet den nordlige del

af denne grund, nabogrunden matr.nr. 324k samt en del af Lille Sct. Mikkelsgade. Derimod har den på grund af en kraftig terrænstigning næppe strakt sig ret langt vest for kirken.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af Sankt Mortens kirke, er omfattet af Naturfredningslovens §48 og befinder sig på:
matr.nr. 324k af Viborg bygrunde
matr.nr. 326c " " "
umatrikuleret gadeareal, Lille Sct. Mikkelsgade, ud for de to nævnte grunde
Fredningsnummer 2009:79

11. Sankt Mikkels kirke.

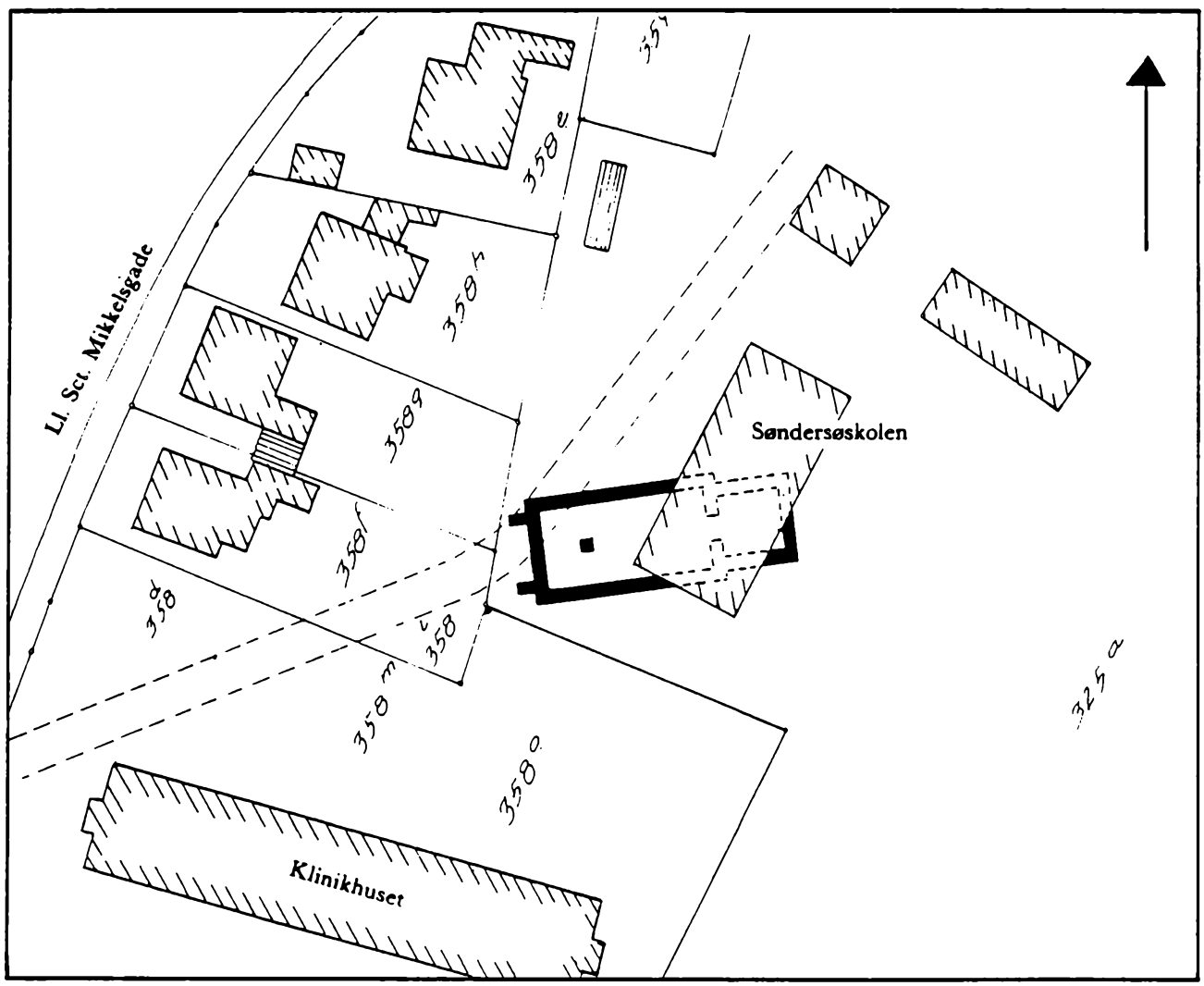

Fig. 21. Beliggenheden af Sankt Mikkels kirketomt. Tegnet efter opmåling ved arkitekterne Andresen A/S af Hans Krongaard Kristensen 1978. Ca. 1:1000. Efter Jens Vellev 1978.

Sankt Mikkels kirke er omtalt første gang i 1159/1160, da den blev skænket til et hospital (1).

Kirketomten ligger på grunden matr.nr. 325a (tidligere matr.nr. 359). Hovedparten af kirkens fundamenter blev afdækket ved en udgravning i 1977 i forbindelse med anlæggelsen af en gangtunnel (2). Efter udgravningen blev der indgået aftale om, at kirkens fundamenter så vidt muligt skulle skånes i forbindelse med de planlagte anlægsarbejder (jfr. fig. 1).

En bygning, der rummer institutionen "Søndersøskolen", er opført hen over kirken og dækker blandt andet sammenstødet mellem kor og skib. Der er kun kælder under den midterste del af bygningen, og under den er der således mulighed for at fundamenter af kirken kan være bevaret.

Store dele af kirkegården blev udgravet i 1977, og man fandt blandt andet to murede grave. Kirkegården fortsætter på nabogrundene matr.nr. 358a, 358e, 358f, 358g, 358h, 358i og 358m.

De jorddækkede ruiner, der udgør resterne af Sankt Mikkels kirke, er omfattet af Naturfredningslovens §48 og befinder sig på:
matr.nr. 325a ved "Søndersøskolen" inden for et område, hvis grænser er: mod nord "Søndersøskolens" nordgavl, mod øst en linie 4 m fra bygningens østmur og parallelt med denne, mod syd en linie 10 m fra bygningens sydgavl og parallelt med denne, mod vest grænsen for gravning til gangtunnel
Fredningsnummer 2009:78

Den tilhørende kirkegård har yderligere strakt sig ind på:
matr.nr. 358a af Viborg bygrunde
matr.nr. 358e " " "
matr.nr. 358g " " "
matr.nr. 358h " " "
matr.nr. 358i " " "
matr.nr. 358m " " "

12. Kirketomt ved hjørnet af Store og Lille Sct. Mikkelsgade.

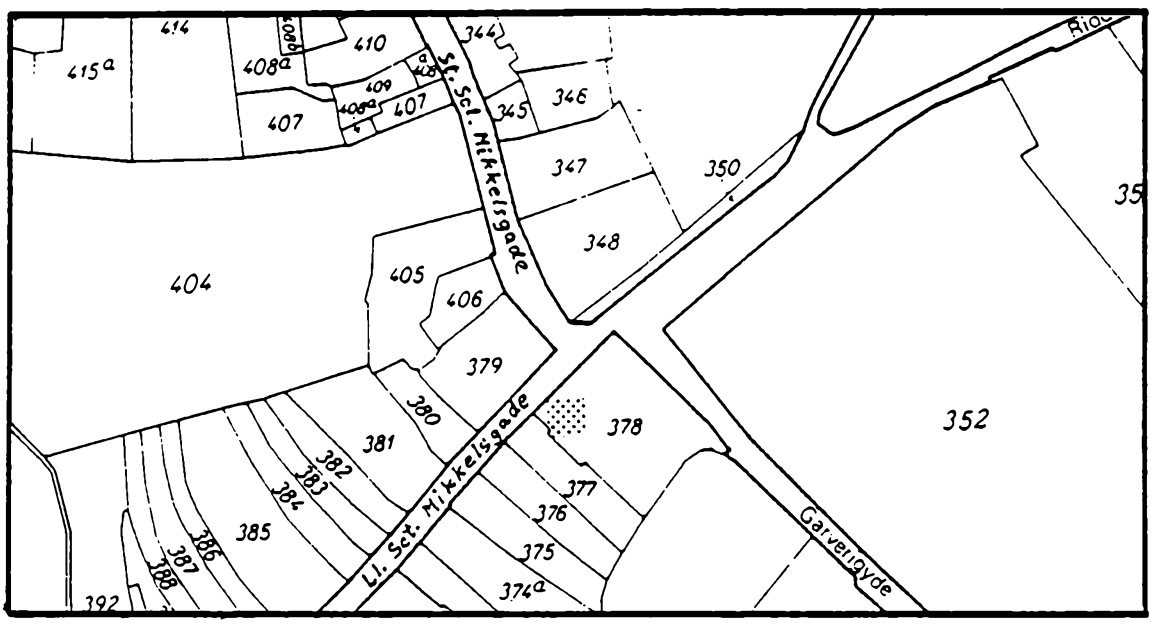

Fig. 22. Matrikelkort, hvorpå med raster er markeret den udgravede del af kirketomten på hjørnet af Store og Lille Sct. Mikkelsgade.

På hjørnet af Store og Lille Sct. Mikkelsgade ligger en kirketomt. Det kan ikke med sikkerhed afgøres, om det drejer sig om Sankt Trinitatis (også kaldet Drottens) kirke, eller om det er Sankt Villads kirke. Begge navne er tidligst nævnt o. 1188 (1).

Kirketomten ligger på grunden matr.nr. 325a (tidligere matr.nr. 377 og 378). Ved en arkæologisk undersøgelse i 1960 blev dele af fundamenterne påvist (2). Det var klart, at det fundne ikke repræsenterede hele bygningen. Bygningsdelen, der havde en indvendig bredde på 6,5-7,5 m og omtrent samme længde, opfattedes som kirkens skib. Der blev fundet begravelser på alle sider af bygningsdelen, bl.a. en stensat grav sydfor, men et kor mod øst blev ikke med sikkerhed påvist. Dels på grund af de manglende sikre fundamentsspor, dels på grund af begravelserne bør man nok overveje, om ikke den fundne bygningsdel har været kirkens

kor. I givet fald må man regne med, at skibet findes længere mod vest, d.v.s. under Lille Sct. Mikkelsgade.

Tværs over Store Sct. Mikkelsgades udmunding i Lille Sct. Mikkelsgade blev der fundet tre grave. Vejforløbet har altså været anderledes i middelalderen.

Undersøgelsen af kirketomten var forårsaget af en udvidelse af Lille Sct. Mikkelsgade. Samtidig blev bebyggelsen på gadens østside og gaden Garverigyde sløjfet. Resterne af den del af kirken, der blev afdækket, er antagelig gået tabt ved disse arbejder.

Resterne af en middelalderlig kirke og kirkegård befinder sig på:
matr.nr. 325a af Viborg bygrunde ud for Store Sct. Mikkelsgades udmunding i Lille Sct. Mikkelsgade (tidl. matr.nr. 377 og 378)
umatrikuleret gadeareal, Lille Sct. Mikkelsgade, sydvest for dennes sammenstød med Store Sct. Mikkelsgade

13. Kirketomt mellem Lille Sct. Mikkelsgade og Sct. Leonisgade.

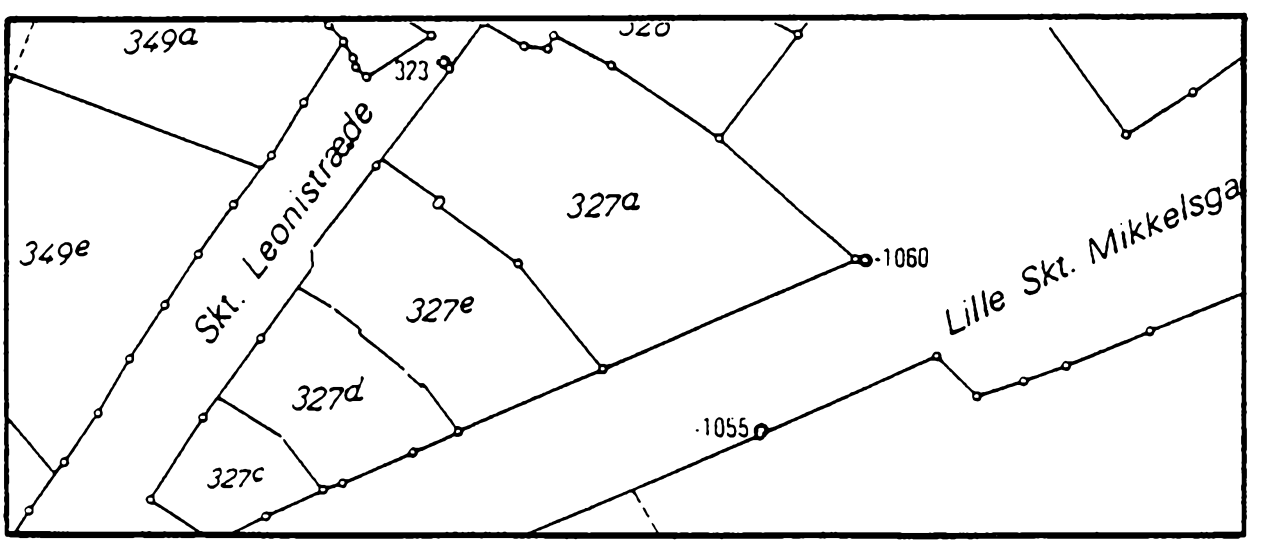

Fig. 23. Matrikelkort over det område mellem Lille Sct. Mikkelsgade og Sct. Leonigade, hvor der har ligget en middelalderlig kirke.

Mellem Lille Sct. Mikkelsgade og Sct. Leonisgade ligger en kirketomt. Ligesom for kirketomten ved hjørnet af Store og Lille Sct. Mikkelsgade kan heller ikke dennes navn med sikkerhed bestemmes, idet der også her foreligger en mulighed for, at det kan være enten Sankt Trinitatis (Drottens) eller Sankt Villads kirke, der begge er nævnt o. 1188 (1).

I det østligste hjørne af grunden matr.nr. 327e blev der i 1963 og i 1977 påvist en næsten tømt østvest-orienteret fundamentsgrøft, der var 1,5 m bred og 0,6 m dyb (2). Der var begravelser på begge sider af fundamentsgrøften, og det kunne ikke afgøres, om det var kirkens nord- eller sydmur.

Kirkebygningen har efter alt at dømme strakt sig ud under den nuværende Lille Sct. Mikkelsgade, og hvis det er sydmuren, man har fundet, også ind på nabogrunden mod nord, matr.nr. 327a.

Kirkegården har ligget omkring kirken, d.v.s. på matr.nr. 327a, 327e og under Lille Sct. Mikkelsgade.

Jorddækkede ruiner, der udgør resterne af en middelalderlig kirke, er omfattet af Naturfredningslovens § 48 og befinder sig på:
matr.nr. 327e af Viborg bygrunde
umatrikuleret gadeareal, Lille Sct. Mikkelsgade, ud for den nævnte grund samt ud for de sydvestligste 10 m af matr.nr. 327a's skel langs gaden
Fredningsnummer 2009:80

Den tilhørende kirkegård samt muligvis yderligere rester af kirken vil kunne findes på:
matr.nr. 327a af Viborg bygrunde

14. Sankt Peders kirke.

Sankt Peders kirke er nævnt første gang i 1274 (1).

Kirken har ligget øst for Lille Sct. Pederstræde på grundene matr.nr. 402d, 402e og 403. Kirkens fundamenter blev afdækket i 1870 (2). Ifølge Gullev havde kirkebygningen bestået af et udelt

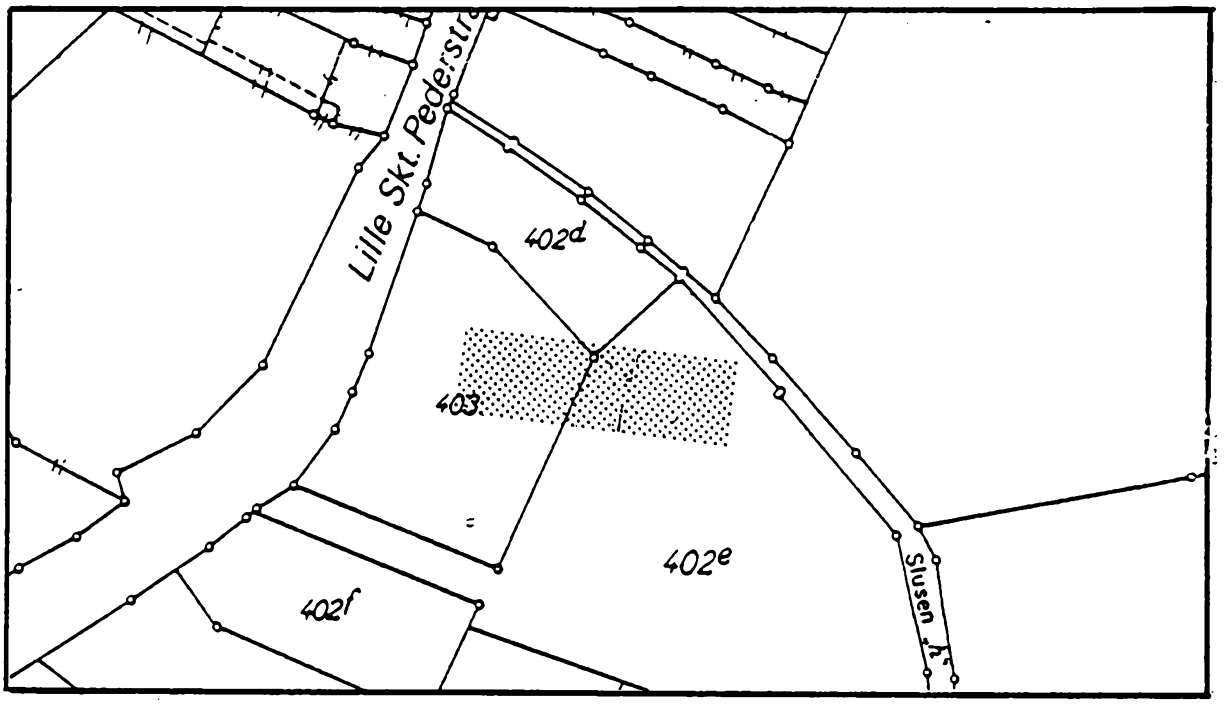

Fig. 24. Matrikelkort, hvorpå Sankt Peders kirketomt er skitseret med raster ud fra Gullevs oplysninger.

langhus, der var 11½ alen bred og omkring 60 alen lang. Tre murede grave af granit havde en anden orientering end kirken. De to var desuden skåret af fundamenterne og således ældre end den påviste kirkebygning. Der blev fundet en del frådsten på tomten, af Gullev kaldet tufsten. Der er tydeligvis tale om flere faser i kirkebyggeriet, og de tre nævnte grave må være anlagt i tilknytning til en ældre kirke af træ eller frådsten (se fig. 4).

Kirkegården har formentlig været begrænset til de tre anførte grunde.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af Sankt Peders kirke, er omfattet af Naturfredningslovens §48 og befinder sig på:

matr.nr. 402d af Viborg bygrunde
matr.nr. 402e " " "
matr.nr. 403 " " "

Fredningsnummer 2009:82

15. Sankt Hans kirke.

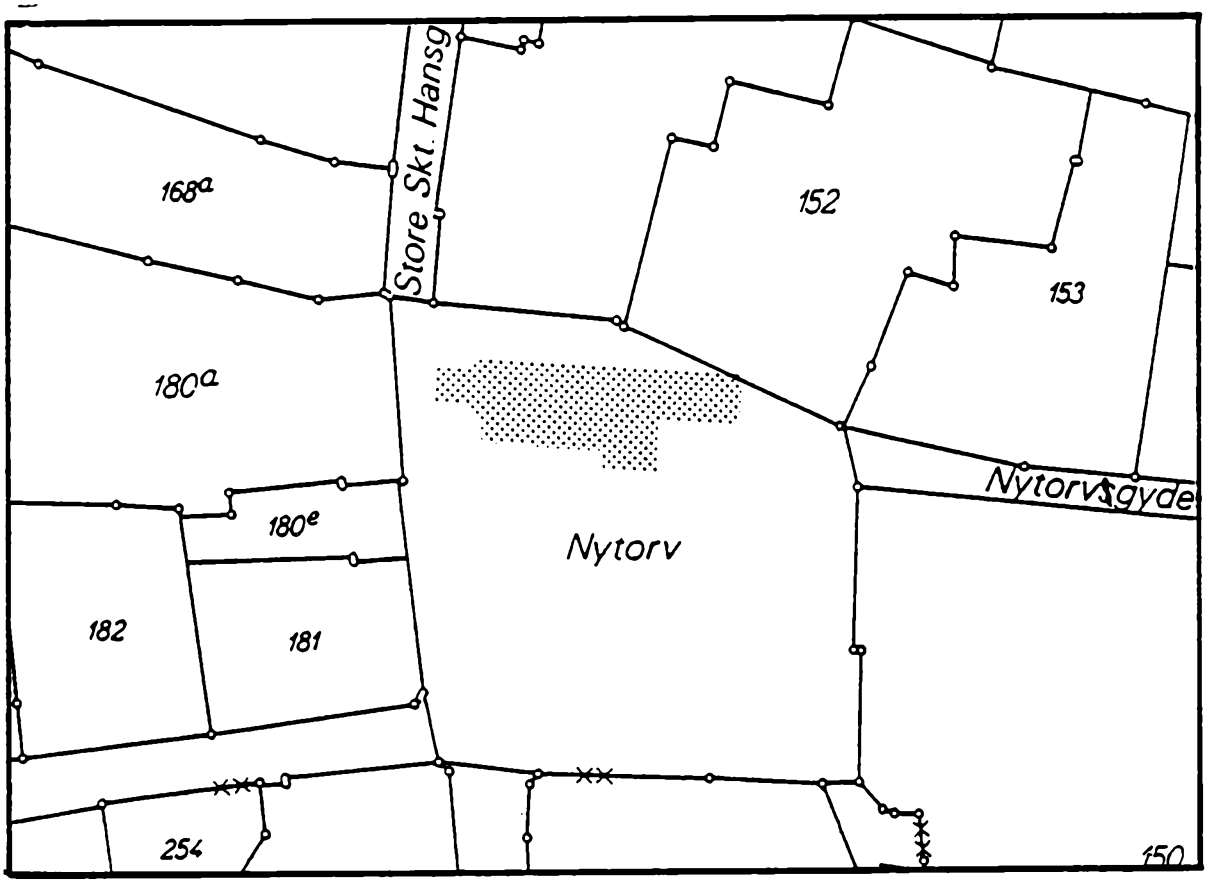

Fig. 25. Matrikelkort, hvorpå Sankt Hans kirketomt er skitseret med raster ud fra Gullevs oplysninger.

Sankt Hans kirke er nævnt første gang i 1274 (1). Kirkens tårn med byens stormklokke blev stående til 1584, da hele kirkegården blev brolagt i forbindelse med prins Christian (4.)'s kongehylding. Derefter blev pladsen udlagt til torv (2).

Kirken har ligget nordligt på Nytorv. Fundamenterne blev fremdraget i 1832 ved omlægning af pladsens brolægning. Det viste sig, at kirken havde bestået af et langt smalt hovedskib med sideskib og kapel mod syd samt et tårn mod vest (3). En del af kampestensfundamenterne, men langt fra alle blev fjernet i forbindelse med arbejdet.

Kirkegården må dække det meste af Nytorv. Man må dog regne med, at der også i middelalderen har været et gadestræk, hvormed Store Sct. Hansgade og Store Sct. Mikkelsgade blev forbundet. Anta-

gelig har kirkegården også omfattet den sydligste del af grunden matr.nr. 152.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af Sct. Hans kirke, er omfattet af Naturfredningslovens § 48 og befinder sig på:
umatrikuleret gadeareal, Nytorv i Viborg
Fredningsnummer 2009:84

Den tilhørende kirkegård har formentlig yderligere strakt sig ind på:
matr.nr. 152 af Viborg bygrunde

16. Sankt Mathias kirke.

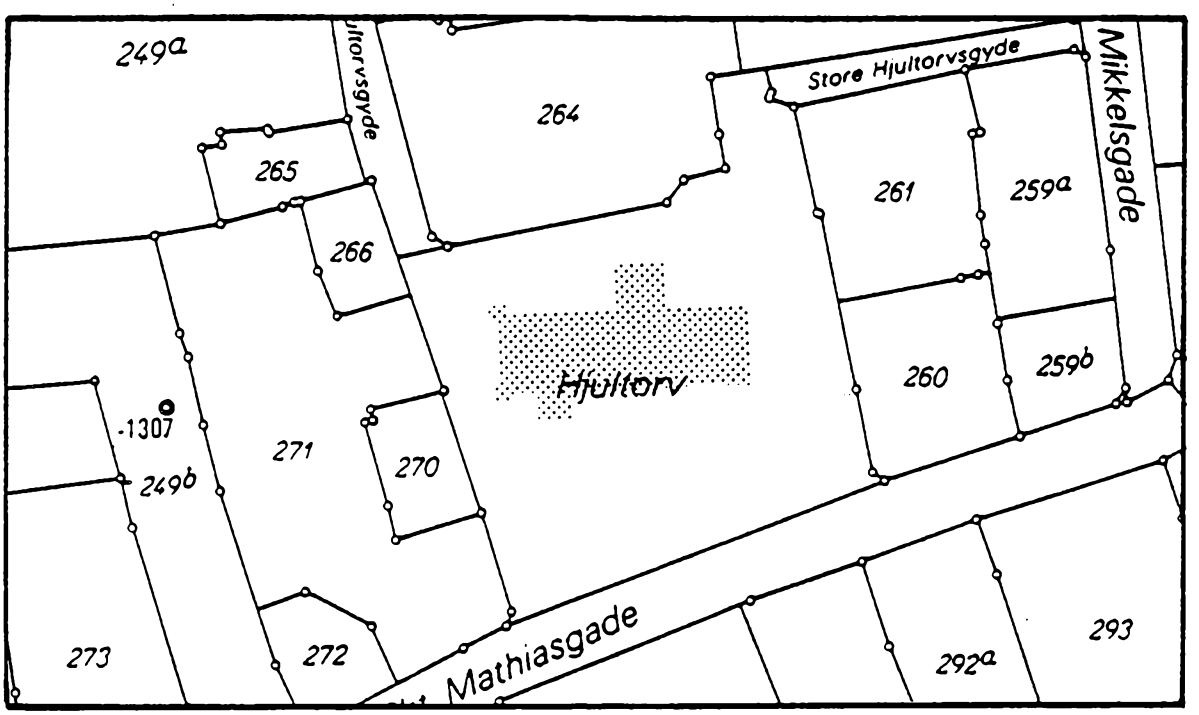

Fig. 26. Matrikelkort, hvorpå Sankt Mathias kirketomt er skitseret med raster ud fra Gullevs oplysninger.

Sankt Mathias kirke er nævnt første gang i 1304 (1). Kirkegården blev på kong Christian 3.s tid skænket til byen (2).

Kirken har ligget omtrent midt på Hjultorvet. Fundamenterne blev afdækket og opgravet i flere omgange, nemlig i 1817, 1829 og 1861 (3). Ud fra iagttagelserne ved disse arbejder ved man, at kirken har bestået af et langhus på ca. 50 x 15 alen (ca. 32 x 9,5 m). Kirken har haft et kapel eller et sakristi på nordsiden,

og mod syd har der været et våbenhus. I 1940-erne, under besættelsen, blev der anlagt et stort beskyttelsesrum midt på torvet. Herved er formentlig de sidste rester af kirken fjernet.

Kirkegården har sandsynligvis omfattet hele Hjultorvet og muligvis også den sydligste del af grunden matr.nr. 264 (4). Der er her fundet en rest munkestensmurværk ved en kælderudgravning (5).

Sankt Mathias kirke, der stort set må regnes for fjernet, og den tilhørende kirkegård har ligget på:
umatrikuleret gadeareal, Hjultorvet i Viborg

17. Sankt Laurentii kirke eller kapel.

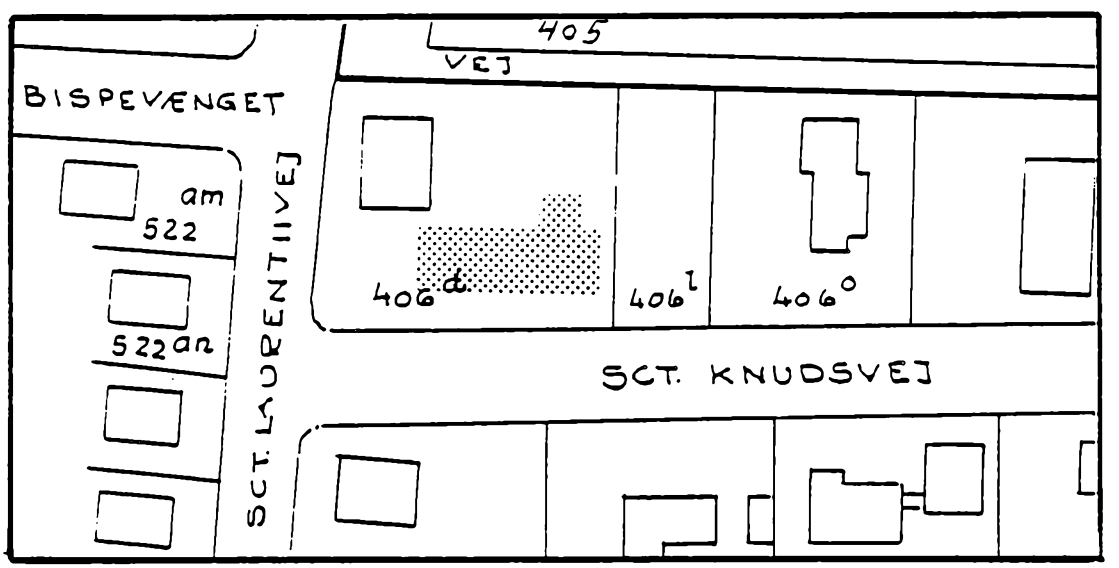

Fig. 27. Matrikelkort, hvorpå Sankt Laurentii kirketomt er markeret med raster.

Sankt Laurentius er omtalt første gang i 1492, hvor den betegnes kirke (1), mens man senest hører om den i 1528 som Sankt Laurentii kapel uden for Viborg (2).

Sankt Laurentii kirke eller kapel har ligget på grunden matr.nr. 406d af Viborg markjorder. Dens fundamenter blev afdækket og

delvis fjernet i 1929 (3). Tomten blev atter undersøgt i 1980 (4). Det viste sig da, at kirken har bestået af et udelt langhus (ca. 22 x 7,5 m) med et sakristi (5,5 x 4,5 m) ved østendens nordside. Formentlig har der tidligere været et smallere kor.

Kirketomtens nøjagtige beliggenhed er kendt, og tre af dens hjørner er markeret med granitpæle i en privat villahave. Af selve kirken er næsten kun de tømte fundamentsgrøfter bevaret.

Omkring bygningen var der en sparsomt benyttet kirkegård, hvor nogle af gravene var ældre end kirken.

Sannkt Laurentii kirke, der stort set må regnes for fjernet, har ligget på:
matr.nr. 406d af Viborg markjorder

Den tilhørende kirkegård har strakt sig ind på:
matr.nr. 405 af Viborg markjorder
matr.nr. 406d af " "
matr.nr. 406l af Viborg markjorder
matr.nr. 406o af " "

18. Jerusalems kapel.

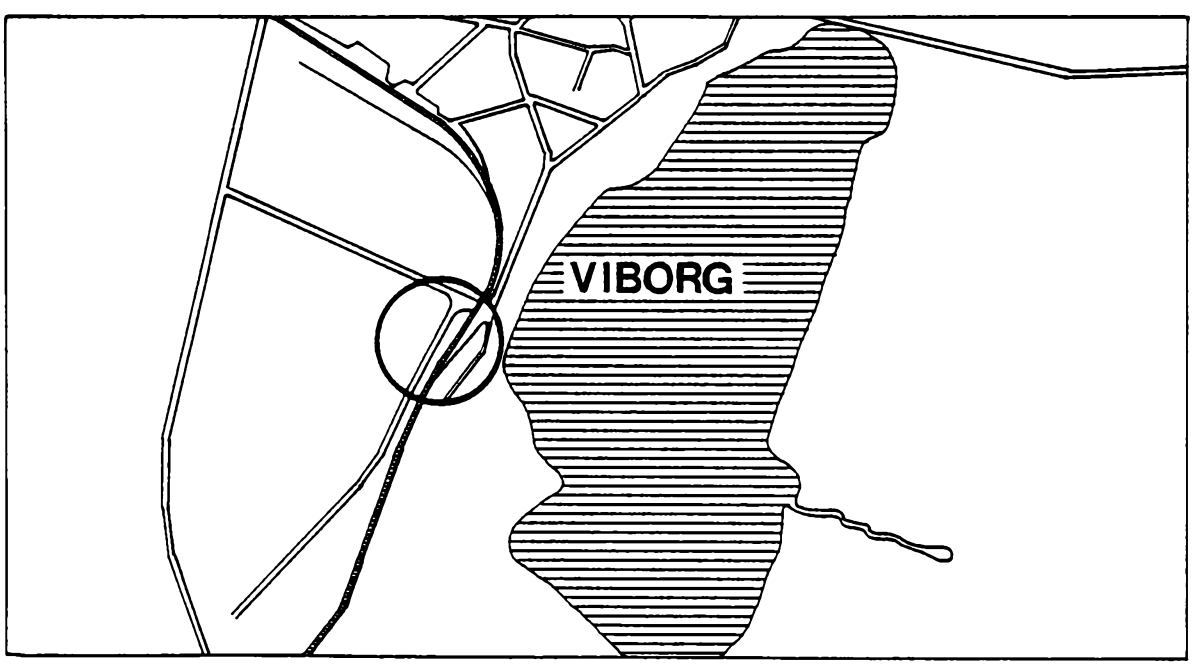

Fig. 28. Kort, hvorpå den omtrentlige beliggenhed af Jerusalems kapel er angivet. Udarbejdet af Fredningsstyrelsen

Jerusalems kapel er nævnt første gang i 1542 i forbindelse med en tilladelse til dets nedbrydning (1). Det fremgår her, at kapellet lå syd for byen.

I 1700-årene var der en lokalitet kaldet "Capell-Backen" syd for Viborg (2). Det er muligt, at Jerusalems kapel har ligget her. Imidlertid kan stedet ikke lokaliseres i dag. Det antages at have været i nærheden af den nuværende jernbaneviadukt over Koldingvej (3).

Der foreligger ingen oplysninger om iagttagelse af fundamenter eller skeletter fra området.

VII. Befæstning (19-21)

19. Vold og grav.

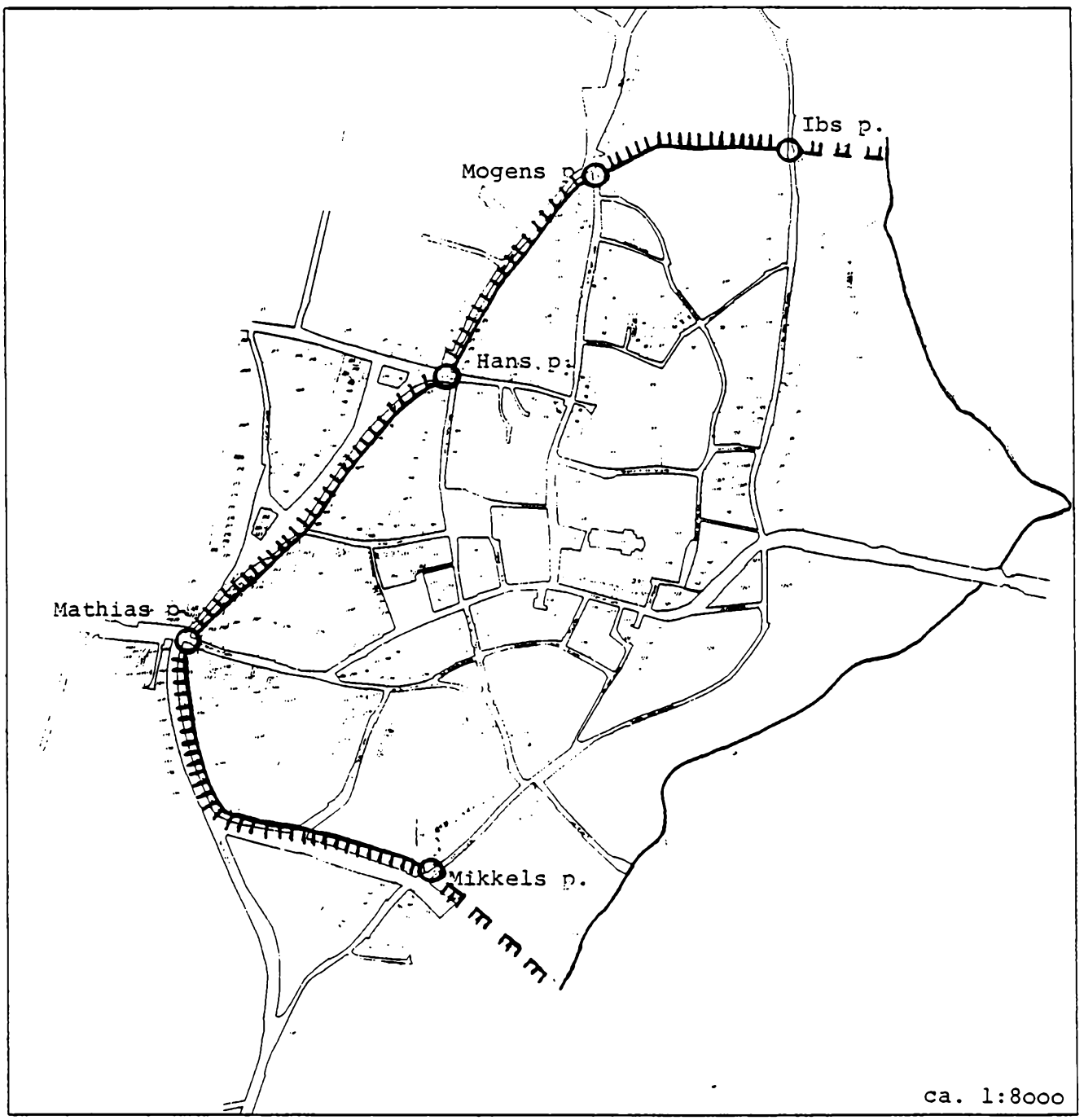

Fig. 29. Det omtrentlige forløb af Viborgs middelalderlige befæstning indtegnet på "projekt Middelalderbyens" grundkort. Byvolden - stedvis med foranliggende grav - har i hovedsagen fulgt det nuværende gadeforløb: Sct. Jørgensvej, Dumpen, Gravene og Reberbanen.

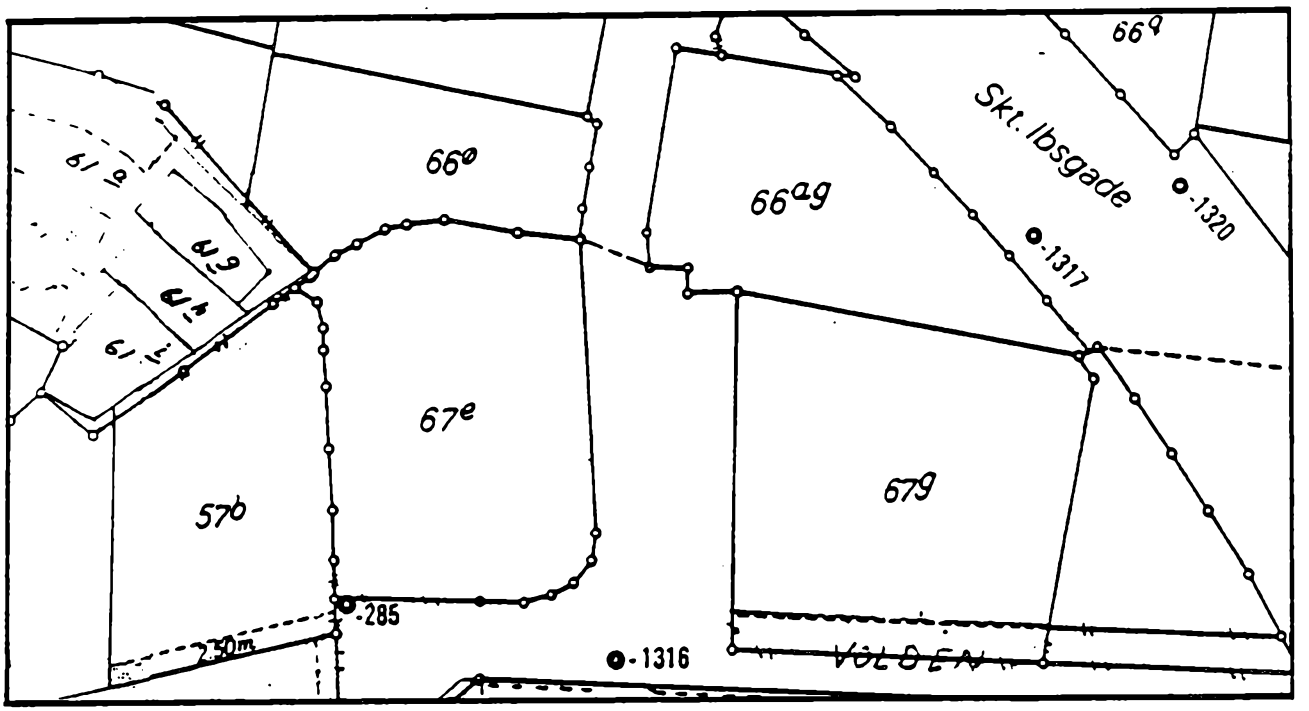

Fig. 30. Matrikelkort over det område, hvor Viborgs middelalderlige befæstning er tydeligst bevaret i terrænet.

Byvolden - stedvis med foranliggende grav - har i hovedtrækkene fulgt det nuværende gadeforløb Sct. Jørgensvej-Dumpen-Gravene-Reberbanen. Fra Mogensport i den allernordligste ende af Sct. Mogensgade har befæstningslinien fortsat hen over grunden matr. nr. 57a, hvorfra den har fulgt skellet mellem grundene matr.nr. 57b og 61a, 61g, 61h, 61i samt mellem 66ø og 67e og mellem 66ag og 67g. Voldens forbindelse med Viborgsøerne, i nord fra Sct. Ibsgade og i syd fra Lille Sct. Mikkelsgade, kan ikke præcist fastlægges.

I forbindelse med forlægningen af Sct. Ibsgade i 1968 blev det konstateret, at volden var konstrueret som en forstærkning af et oprindeligt terrænfald (1). Ved afgravning af faldet og opkastning af et dige var der opstået en ret stejl skrænt med en højde på mindst 4 m. Skrænten er senere sløret på grund af nedskredne jordmasser.

Befæstningens anlæggelse kunne ikke dateres ud fra undersøgelsen.

Antagelig drejer det sig om den vold, som Sven Grathe ifølge Saxo lagde omkring Viborg i 1150 eller 1151 (2).

Den indtil 3 m høje skrænt, der udgør resterne af Viborgs middelalderlige bybefæstning, er som synligt fortidsminde omfattet af Naturfredningslovens §48 og ligger på følgende parceller, alle af Viborg bygrunde:
matr.nr. 66ø - en 5 m bred bræmme, langs skellet til matr.nr. 67e
matr.nr. 66aq - en 5 m bred bræmme, langs skellet til matr.nr. 67q
matr.nr. 67e - en 5 m bred bræmme, langs skellet til matr.nr. 66ø
matr.nr. 67q - en 5 m bred bræmme, langs skellet til matr.nr. 66aq
Fredningsnummer 2009:68

Vest herfor kan volden, omend kun svagt, anes i terrænet. Fund, der kan oplyse om anlæggets datering og konstruktion, kan muligvis fremkomme i forbindelse med gravninger på:
matr.nr. 57a af Viborg bygrunde, den østlige del
matr.nr. 57b " " "

20. Byporte.

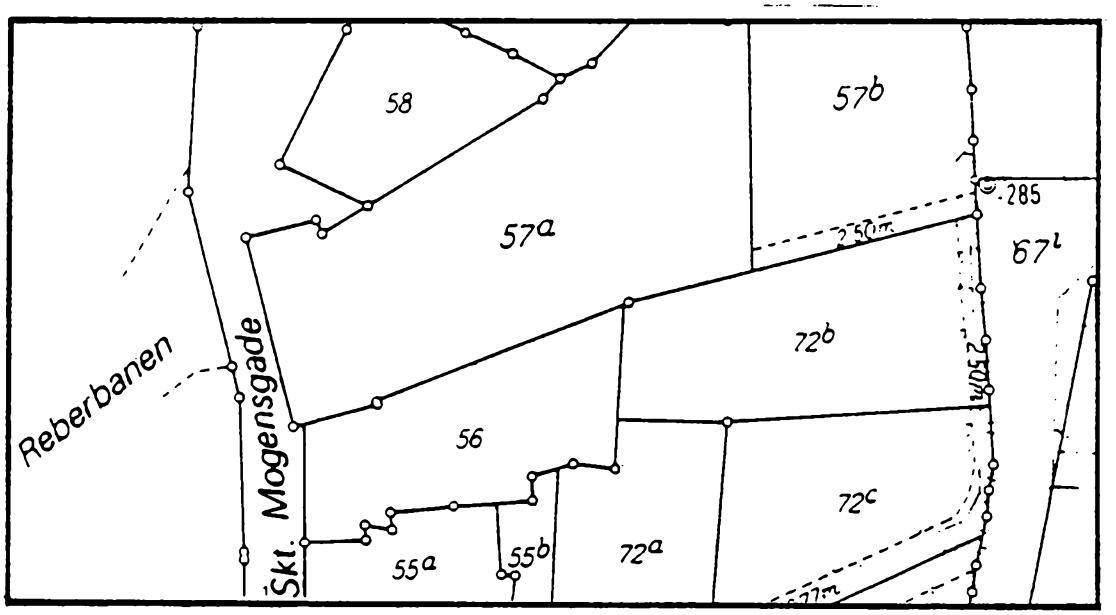

Fig. 31. Matrikelkort over den del af Sct. Mogensgade, hvor Sankt Mogens port har ligget.

Viborg har tidligere haft fem byporte: Sankt Ibs, Sankt Mogens, Sankt Hans, Sankt Mathias og Sankt Mikkels port. Betegnelsen "port" var i nyere tid mere et begreb end en fysisk størrelse. Portene - og hermed byens (told)grænse - var blot markeret med led.

Vi har dog efterretninger om, at Sankt Mogens port tidligere bestod af en muret bygning med rundbuet åbning og hvælving over gennemkørslen (1). Porten var placeret i Sct. Mogensgade ud for grunden matr.nr. 57a. Den blev sløjfet o. 1680.

Rester af Sankt Mogens port befinder sig sandsynligvis på umatrikuleret gadeareal, Sct. Mogensgade, ud for matr.nr. 57a.

De øvrige porte vil formentlig kun kunne påvises, hvis de har bestået af murede bygninger.

21. Borgvold.

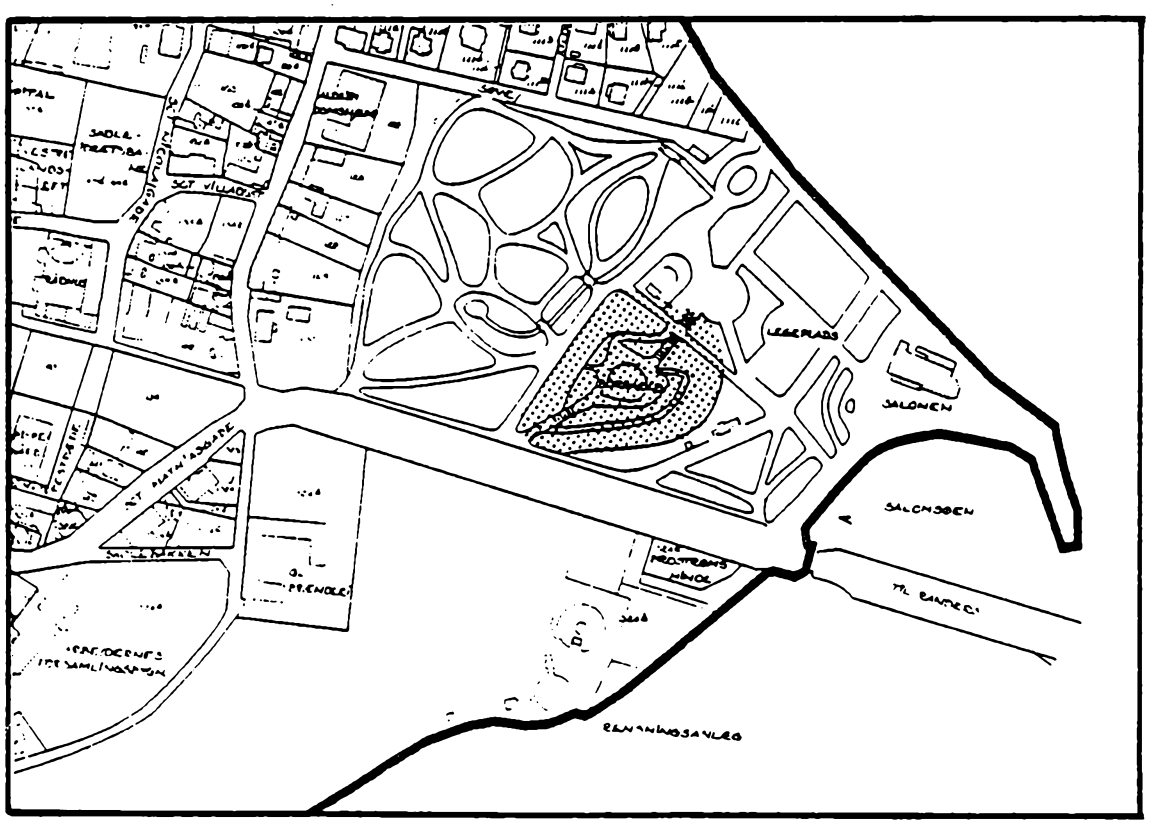

Fig. 32. Voldstedet Borgvold indtegnet på bykort fra 1940.

Det anselige voldsted Borgvold er beliggende i en offentlig park, matr.nr. 132.

Voldstedet består af en banke, der måler ca. 110 x 90 m, med størst udstrækning i retningen nordøst-sydvest. Banken, der er af ret uregelmæssig form, hæver sig ca. 10-11 m over det omkringliggende terræn. Dens topflade måler ca. 45 m i øst-vestlig retning og ca. 30 m i nord-sydlig retning. Banken er delvis træbevokset, og på dens nord-østside fører en trætrappe op til dens top.

I 1889 blev der foretaget udgravninger på topfladen. Der blev fundet spredte fundamenter; men undersøgelsen gav ingen konkrete oplysninger om borgbygningernes anlægsplan (1). Ved kloakeringsarbejder i 1970 er der fundet rester af en tømmerkonstruktion, formodentlig fra en bro, ved borgbankens syd-vest-hjørne. En stolpe herfra er dendrokronologisk dateret til året 1314 (2).

Ifølge en årbogsoptegnelse opførte Erik Medved en borg i Viborg i 1313 (3). Det er den eneste middelalderlige oplysning om en borg i Viborg.

Voldstedet Borgvold er som synligt fortidsminde omfattet af Naturfredningslovens § 48 og ligger på:
matr.nr. 132 af Viborg bygrunde
Fredningsnummer 2009:67

VIII. Verdslige stenbygninger (22-40)

22. Karnapgården, Sct. Mogensgade 31.

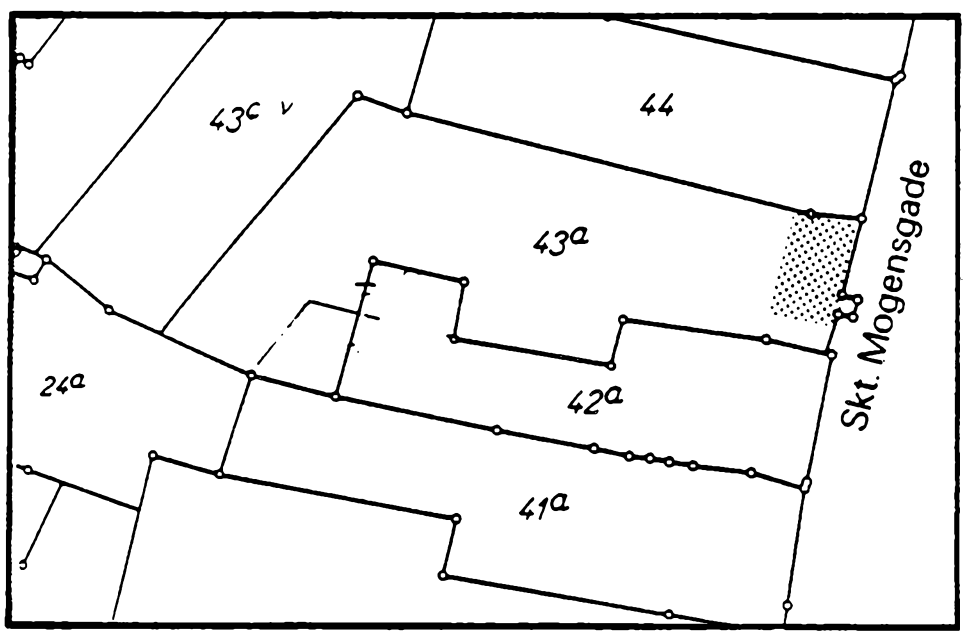

Fig. 33. Matrikelkort, hvorpå den middelalderlige kælder under Karnapgården er markeret med raster.

Karnapgården, Sct. Mogensgade 31 (matr.nr. 43a), er et renæssancehus fra 1640-erne. Under dette hus ligger der en middelalderlig kælder. Denne er delt i to rum, der hver især har haft nedgang fra gaden. Der er mindre afvigelser mellem huset og kælderen; men i hovedsagen er der overensstemmelse, således at det middelalderlige hus også må antages at have bestået af et gavlhus og en sidefløj mod syd. Der ses intet middelalderligt murværk i huset ovenpå kælderen (1).

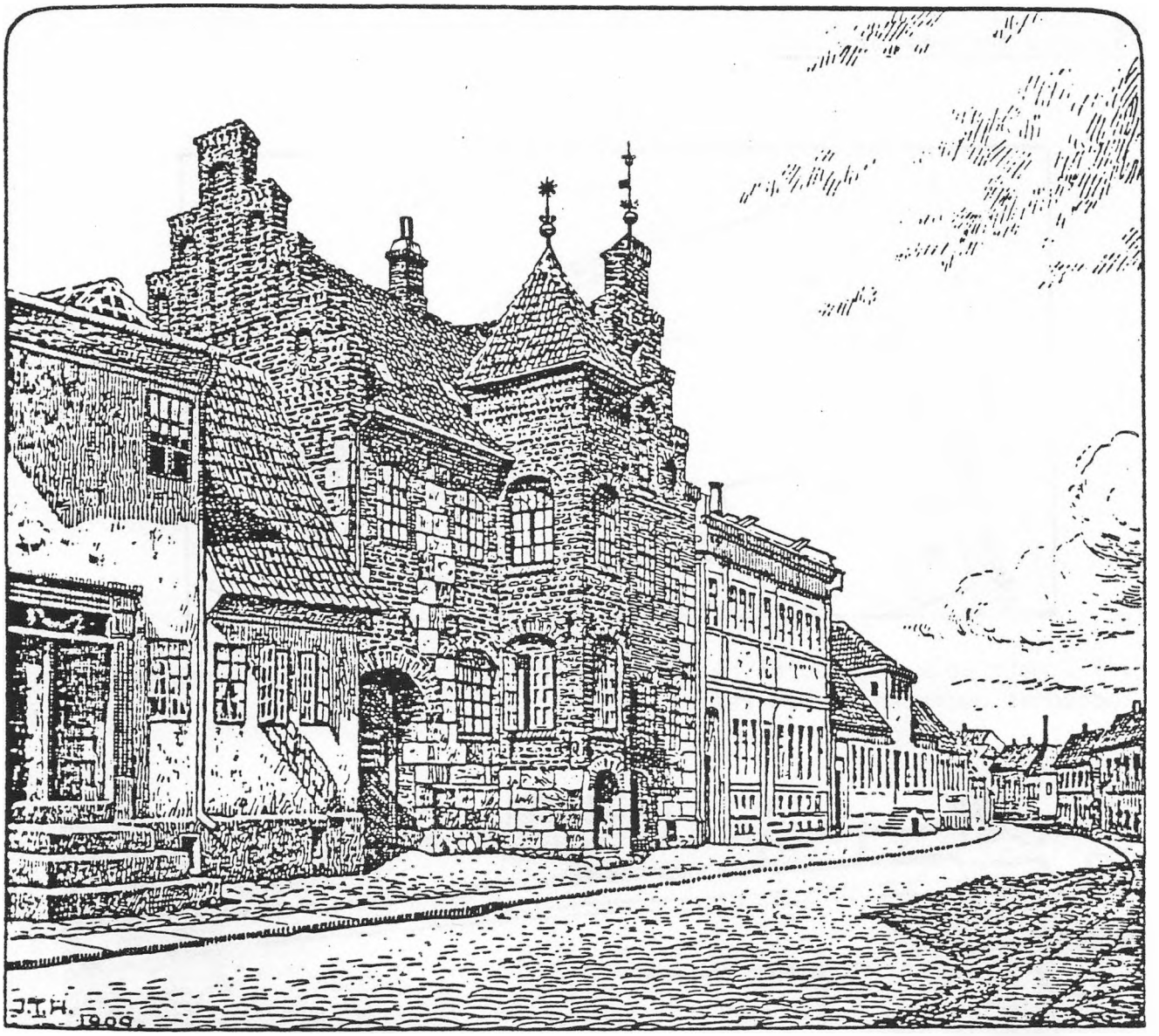

Fig. 34. Sct. Mogensgade med Karnapgården ved århundredskiftet. Efter: J.P. Trap: Danmark, 3. udg.

Huset på matr.nr. 43a af Viborg bygrunde er fredet efter Bygningsfredningsloven.

23. Sct. Mogensgade 38.

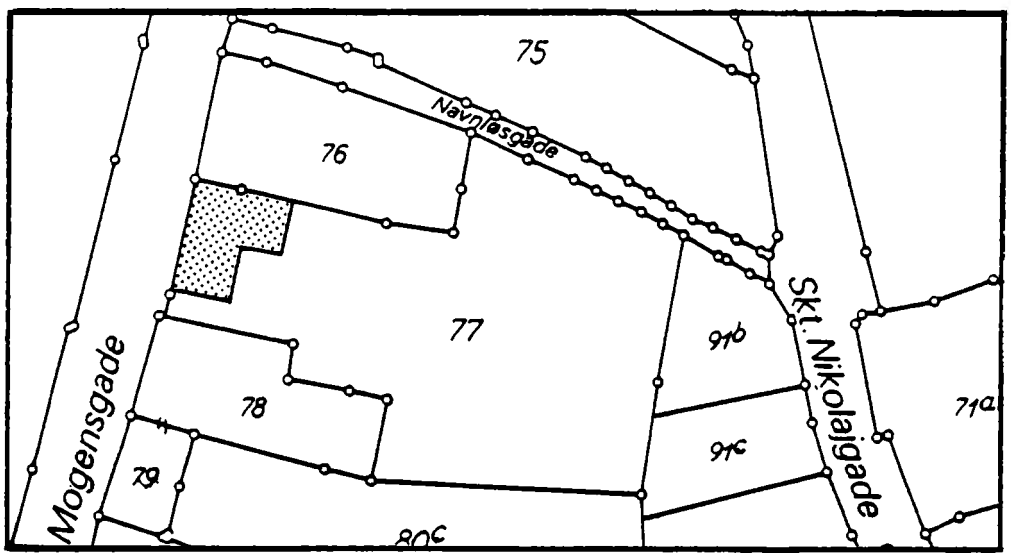

Fig. 35. Matrikelkort, hvorpå det middelalderlige stenhus Sct. Mogensgade 38 er indtegnet og markeret med raster.

Fig. 36. Nordsiden af huset Sct. Mogensgade 38 med middelalderligt murværk. Foto: Hans Krongaard Kristensen.

Huset Sct. Mogensgade 38 (matr.nr. 77) er et ret velbevaret vinkelformet middelalderhus. Det består af et gavlhus i én etage over kælder fra 1532. Hertil slutter sig en sidefløj langs gaden i én etage. Den er lidt yngre, men stadigvæk med munkestensmurværk i munkeskifte (1).

Huset på matr.nr. 77 af Viborg bygrunde er fredet efter Bygningsfredningsloven.

24 Hustomt Sct. Nicolaigade 11.

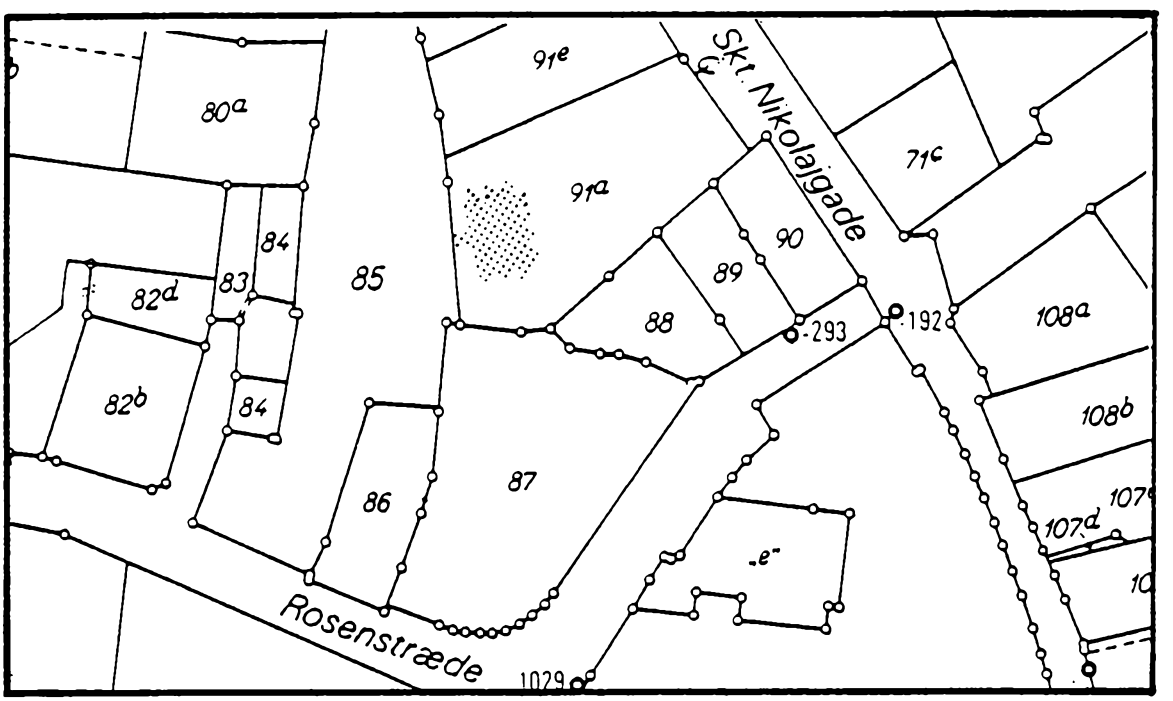

Fig. 37. Matrikelkort, hvorpå den middelalderlige hustomt Sct. Nicolaigade 11 er markeret med raster.

Vestligt på grunden matr.nr. 91a blev der i 1959 påvist en trappe med trin af granitkvadre og vanger af munkesten i munkeskifte (1). Ved trappens bund konstateredes den nordre vange til en døråbning. Undersøgelsen kunne af praktiske årsager ikke fortsættes. Murværket var bevaret i 6-7 skifters højde.

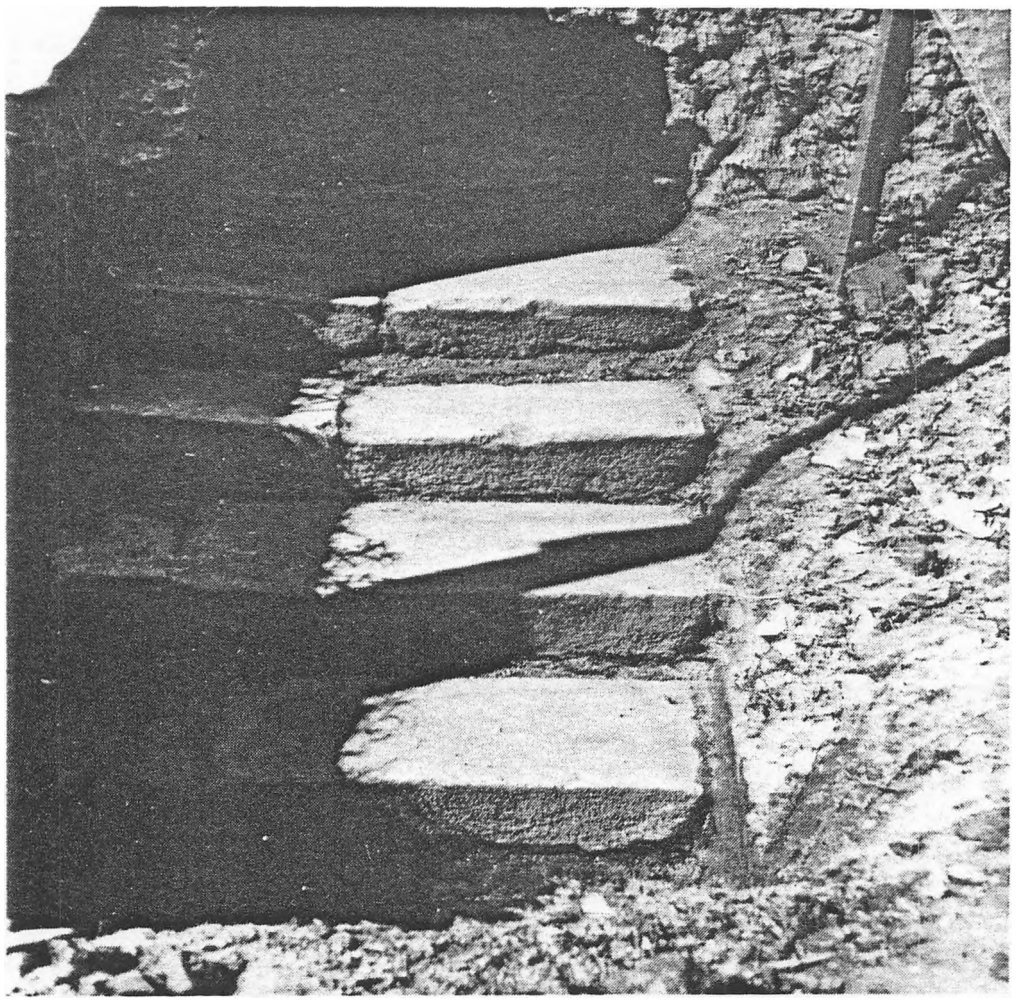

Fig. 38. Trappe af granitkvadre på matr.nr. 9la, frilagt i 1959. Foto: Bo Løye.

Sandsynligvis er der tale om en trappe, der har ført ned til kælderen under et middelalderligt hus. Bygningens tilbagetrukne beliggenhed i forhold til Sct. Nicolaigade er bemærkelsesværdig.

Den jorddækkede ruin, som udgør resterne af et middelalderligt stenhus, er omfattet af Naturfredningslovens § 48 og befinder sig på:
matr.nr. 9la af Viborg bygrunde
Fredningsnummer 2009:69

25 Hustomt ved alderdomshjemmet.

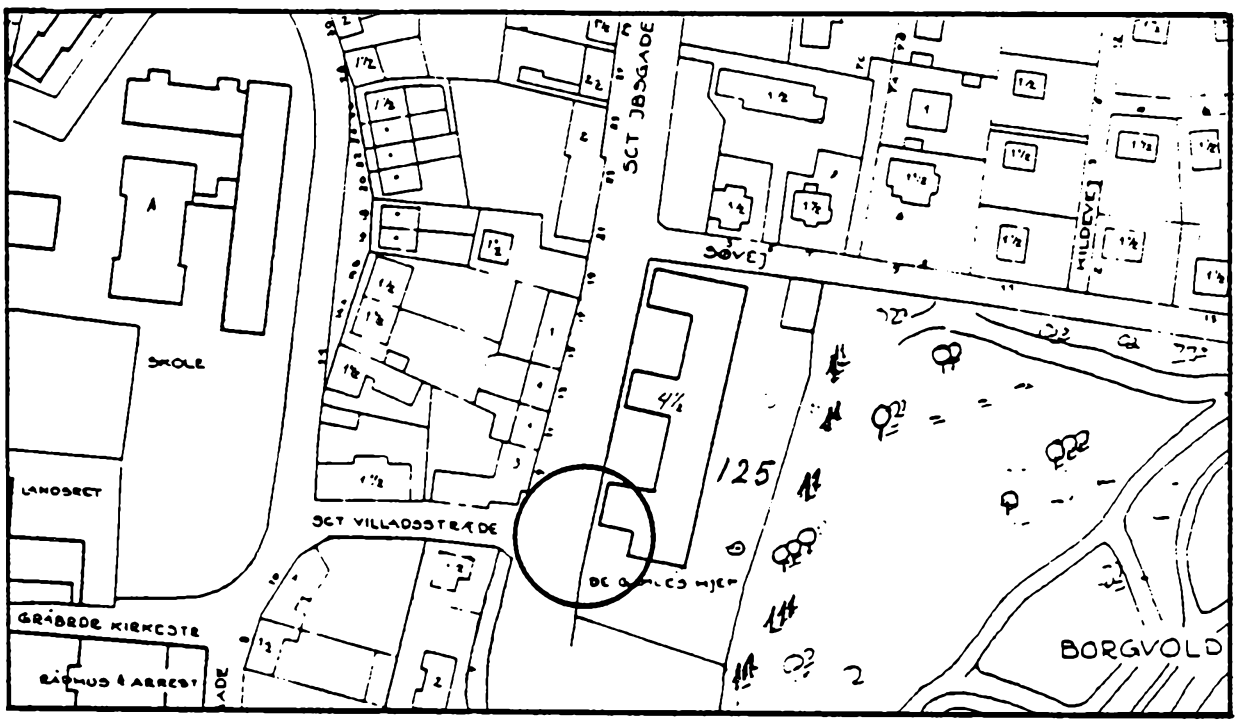

Fig. 39. Kort over området ved alderdomshjemmet, hvor en hustomt fra middelalderen er iagttaget ved gravninger.

Ved kloakeringsarbejde i 1970 langs Sct. Ibsgades østside blev kloakgrøften ud for grunden matr.nr. 125 ført gennem resterne af et middelalderligt stenhus (1). Det dybtliggende hus, der har stået ud for Sct. Villadsstrædes udmunding i Sct. Ibsgade, skønnes at være fra 1200-årene. Mod øst må huset have strakt sig ind under den sydligste udløberfløj på De gamles Hjem. Der er således næppe bevaret meget af huset.

Rester af dette usædvanligt gamle stenhus befinder sig muligvis på grunden: matr.nr. 125 af Viborg bygrunde

26. Den middelalderlige kantorresidens, nu Bispegården.

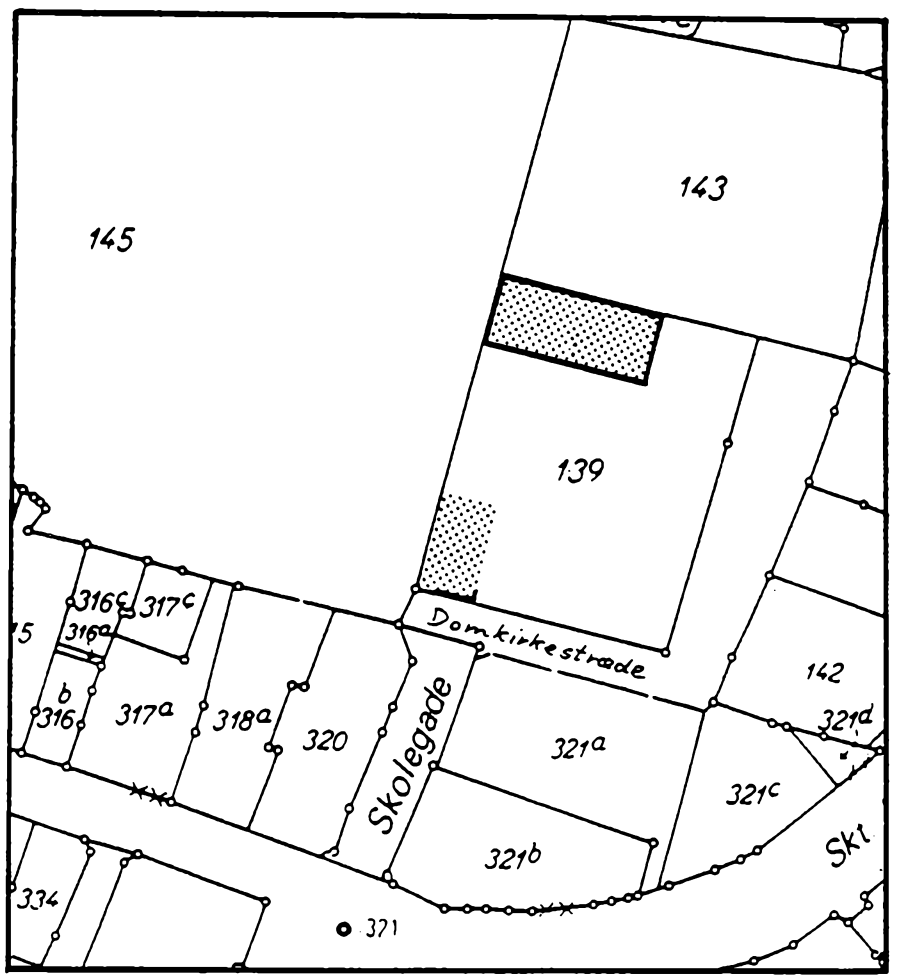

Fig. 40. Matrikelkort over den nuværende Bispegårds grund. De middelalderlige ydermure er indtegnet på kortet, og de kendte middelalderlige bygninger er markeret med raster.

I den nuværende bispegård på grunden matr.nr. 139 indgår der rester af to middelalderlige stenhuse (1). Under hovedhuset mod nord er der en kælder bestående af tre afsnit, der hver især er overhvælvet med fire krydshvælv hvilende på en midterpille. Oprindelig har der været en kælderdør til hvert afsnit på sydsiden. Husets nuværende udseende er et resultat af genopbygningen efter branden i 1726.

I vestfløjens sydgavl er der et lille parti bevaret af et andet middelalderhus. Dette hus er før genopførelsen i 1700-årene blevet ombygget i krydskifte.

Komplekset indeholdt tidligere et tredje stenhus, der indgik som sydfløj. Bygningen er nævnt i 1677 (2). Ved sløjfning af en nyere sydfløj i 1887 blev der fundet middelalderligt murværk fra den oprindelige bygning (3), som har ligget lidt sydligere end efterfølgeren. Det betyder, at sydsiden af det oprindelige hus lå ude i den nuværende gade, Domkirkestræde, hvor der er fundet et fundament med munkestensmurværk (4).

Gården blev bispegård i 1558. Før den tid var den Kantorresidens (5). Hele komplekset er gengivet i sin middelalderlige skikkelse på Resens kort (nr. 29).

De stående bygninger på matr.nr. 139 af Viborg bygrunde er fredet efter bygningsfredningsloven.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af den middelalderlige kantorresidens og senere bispegård, er omfattet af Naturfredningslovens § 48 og befinder sig på:
matr.nr. 139 af Viborg bygrunde
umatrikuleret gadeareal, Domkirkestræde, syd for matr.nr. 139
Fredningsnummer 2009:72

27. Hustomt under arresten.

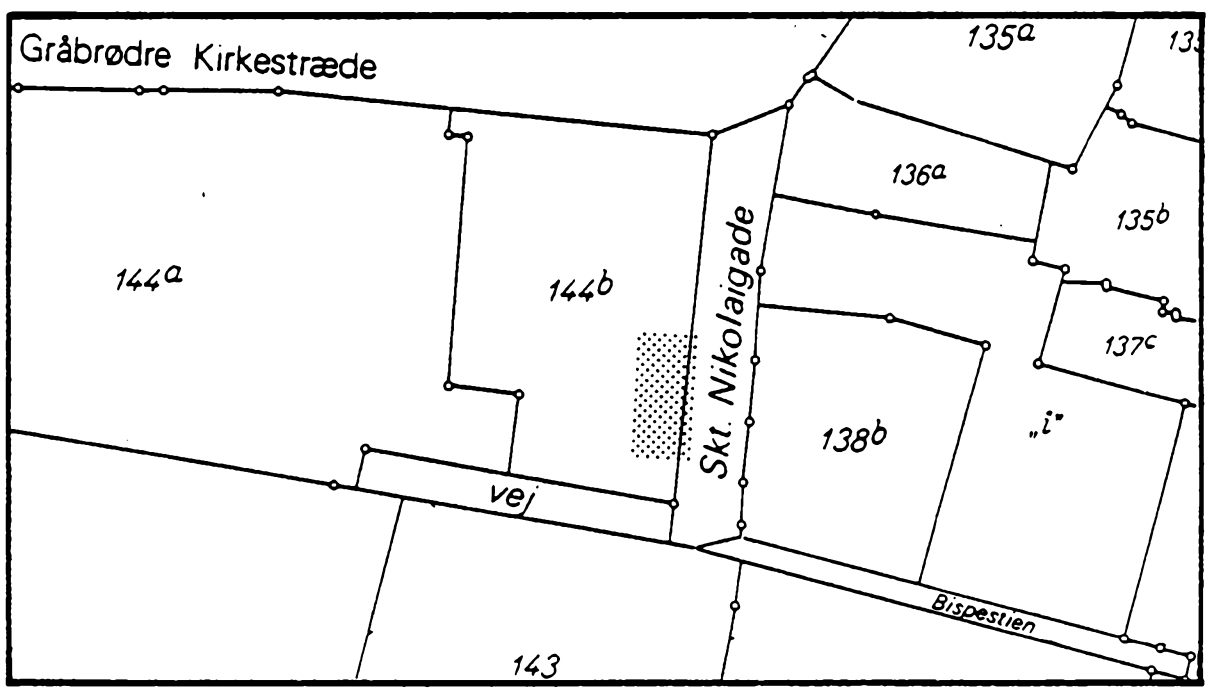

Fig. 41. Matrikelkort over området ved arresten, hvorpå den middelalderlige hustomt er markeret med raster.

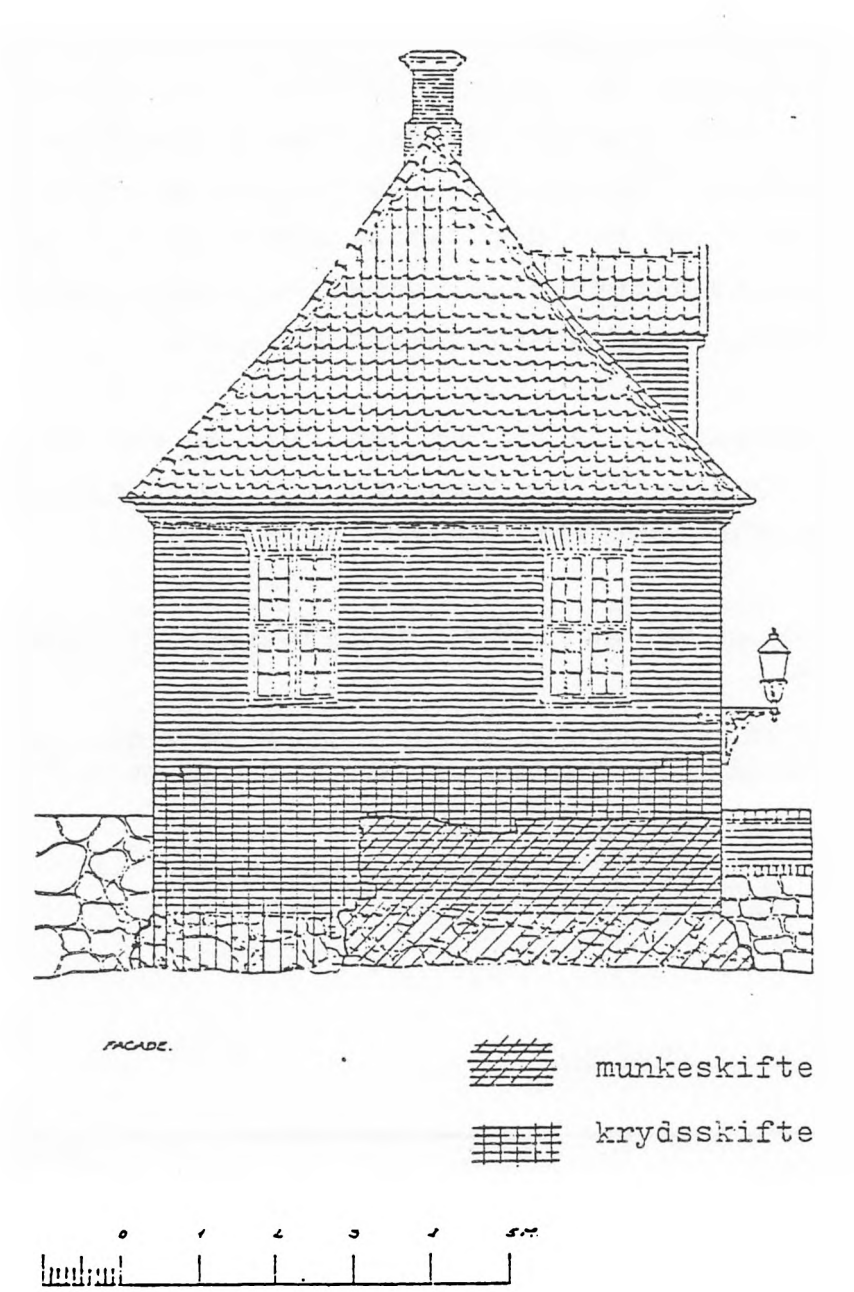

Fig. 42. Sydgavlen i den nuværende Bispegårds vestfløj. Middelalder- og renæssancemurværk indmålt juni 1979 af Hans Krongaard Kristensen.

Rester af et middelalderligt stenhus er påvist på den østlige del af grunden matr.nr. 144b og under gaden Sct. Nicolaigade.

Bygningens øst- og sydside blev påvist i 1930 ved sydøsthjørnet af arrestbygningen, der er opført i 1871-72. Fundamentet lå ca. 1 m under den nuværende terrænoverflade (1). Kulturlagets tykkelse var ca. 3 m.

Fundamenterne blev desuden påvist og måske delvis fjernet ved opførelsen af arrestbygningen.

Det middelalderlige stenhus er indtegnet på et kort af Gullev fra 1886 (2).

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af et middelalderligt stenhus, er omfattet af Naturfredningslovens § 48 og befinder sig på:
matr.nr. 144b af Viborg bygrunde
umatrikuleret gadeareal, Sct. Nicolaigade, øst for matr.nr. 144b
Fredningsnummer 2009:74

28. Hustomt Sct. Mogensgade 5.

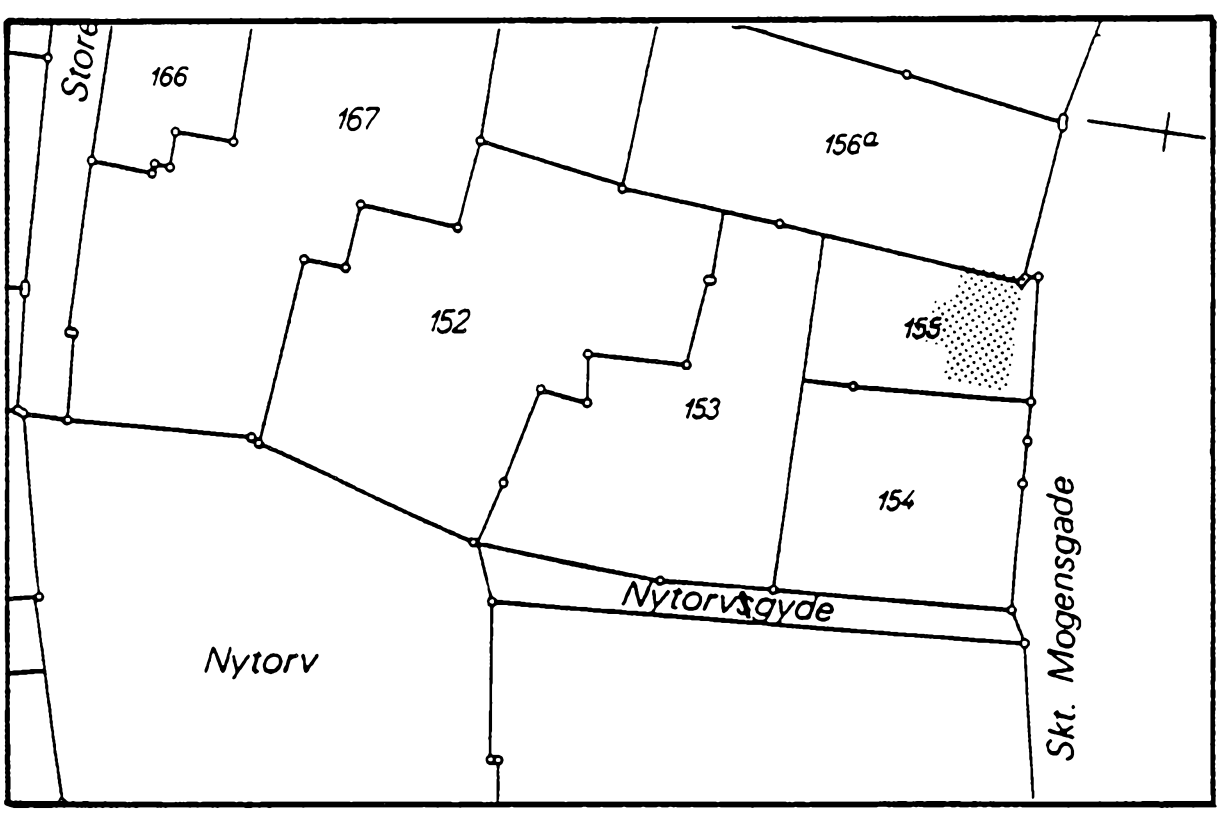

Fig. 43. Matrikelkort, hvorpå den middelalderlige hustomt Sct. Mogensgade 5 er markeret med raster.

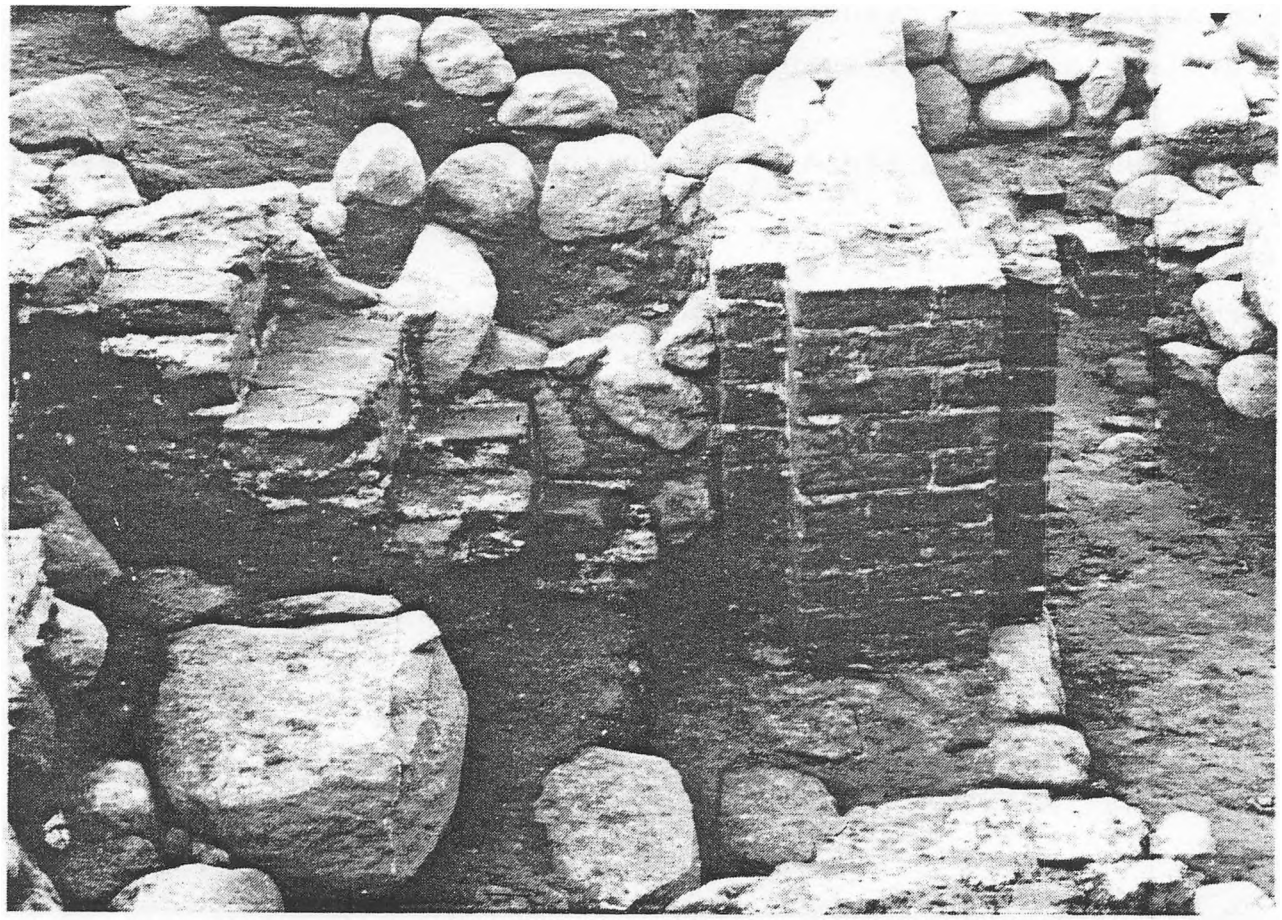

Fig. 44. Trappe og rester af murværk fra det middelalderlige stenhus Sct. Mogensgade 5. Foto Hans Krongaard Kristensen.

Ved en arkæologisk undersøgelse i 1980 på grunden matr.nr. 155 blev kælderen fra et senmiddelalderligt stenhus (8 x 15 m) udgravet (1). Kælderen har haft én, måske to, døre mod gaden. På gårdsiden var der en muret trappe, der førte ned til en gang, der gik langs husets bagside, og hvorfra der var adgang til kælderen. Kælderens nordmur, der er bevaret i en højde af ca. 1,5 m, er beliggende på grunden matr.nr. 156a.

Ved kloakering i forbindelse med nybyggeri vestligt på grunden matr.nr. 155 blev kloakledningen ført gennem husets sydligste del. Ved denne lejlighed blev en del af sydmuren fjernet. Den øvrige del af kælderen er bevaret i tildækket stand.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af et middelalderligt stenhus, er omfattet af Naturfredningslovens § 48 og befinder sig på:

matr.nr. 155 af Viborg bygrunde
matr.nr. 156a " " " , i et bælte hvis længde og bredde svarer til hhv. sydgavlen af gadehuset på parcellen og afstanden fra denne til matr.nr. 155 af Viborg bygrundes nordskel
Fredningsnummer 2009:76

29 Sct. Mogensgade 7.

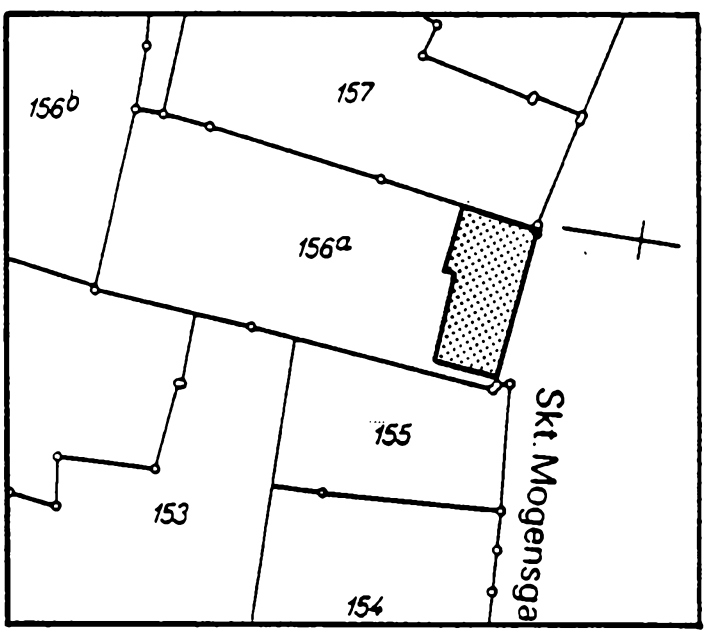

Fig. 45. Matrikelkort, hvorpå det middelalderlige stenhus Sct. Mogensgade 7 er indtegnet og markeret med raster.

Huset Sct. Mogensgade 7 (matr.nr. 156a) indeholder væsentlige dele af et middelalderligt stenhus. Huset er opført som en vinkelbygning bestående af et kort gavlhus med en lang sidefløj langs gaden mod syd. Det er opført i to etager over kælder.

Huset brændte i 1726 og blev ved genopbygningen ændret til et gadevendt langhus. Gadesiden og sydgavlen blev i den forbindelse overvejende nyopført (1).

Huset på matr.nr. 156a af Viborg bygrunde er fredet efter Bygningsfredningsloven.

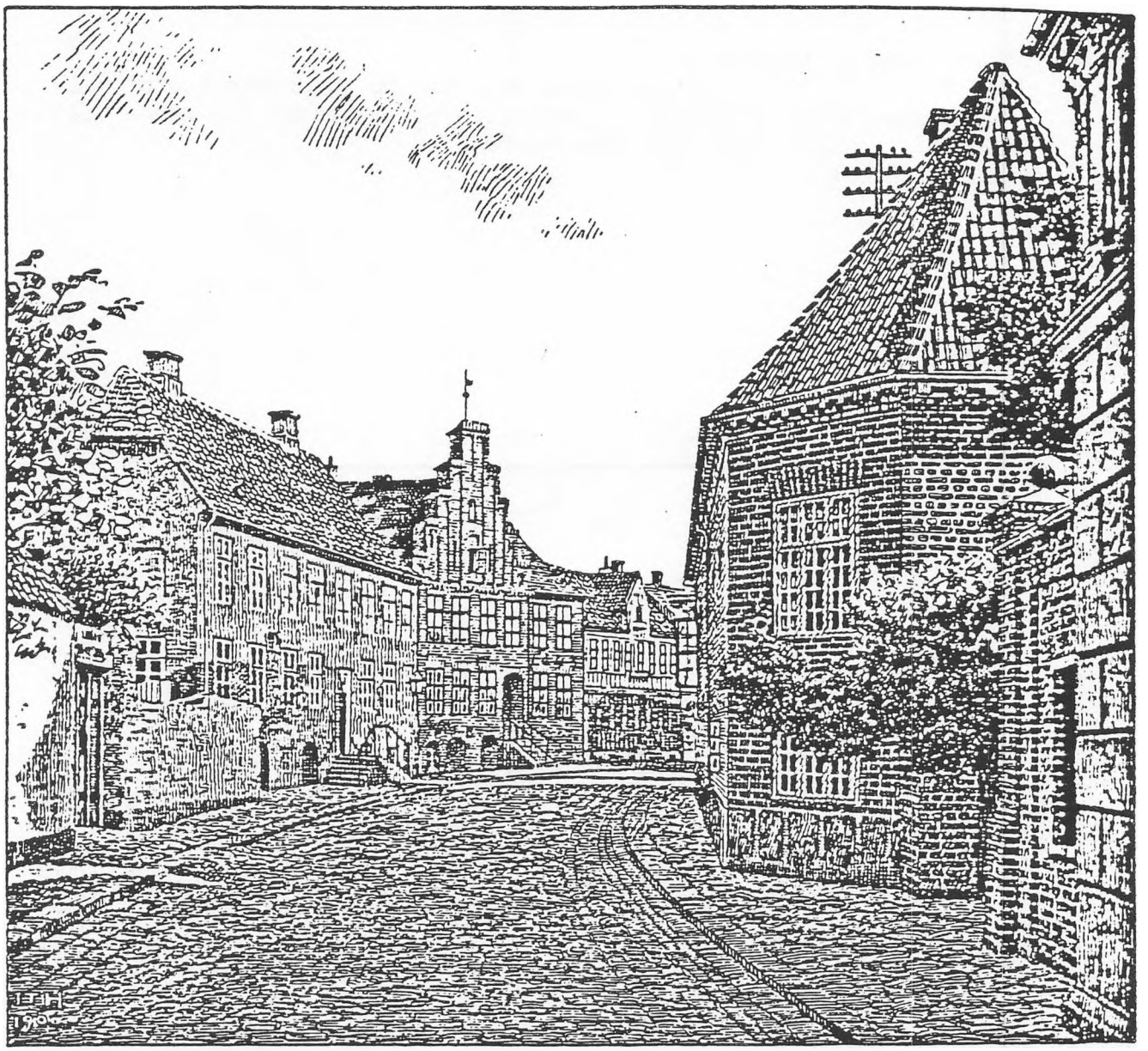

Fig. 46. Sct. Mogensgade 7 og 9 ved århundredskiftet. Efter: J.P. Trap: Danmark, 3. udg.

30. Sct. Mogensgade 9.

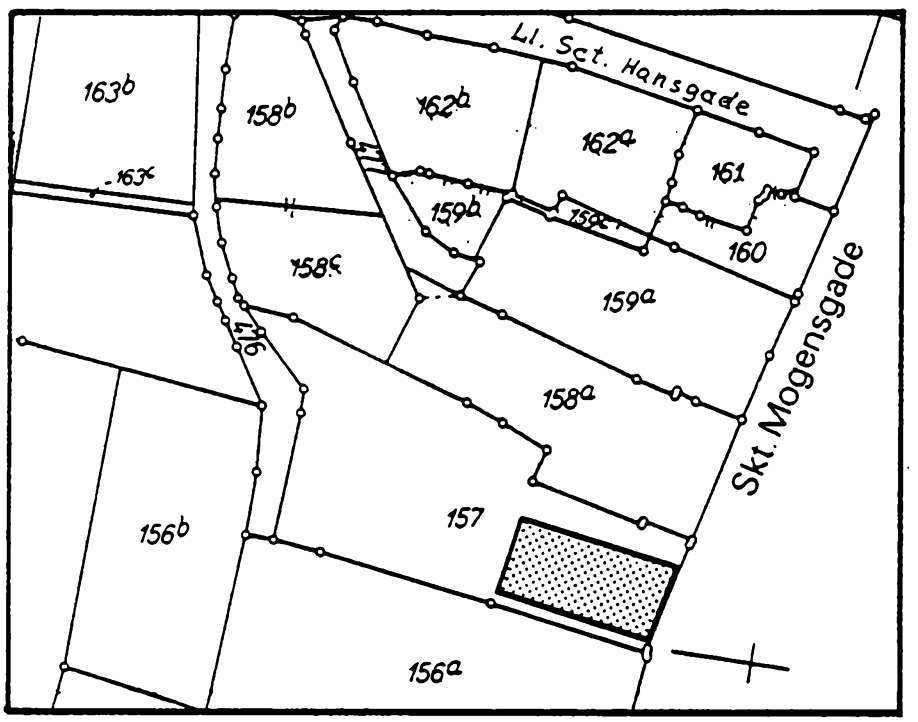

Fig. 47. Matrikelkort, hvorpå det middelalderlige stenhus Sct. Mogensgade 9 er indtegnet og markeret med raster.

Huset Sct. Mogensgade 9 (matr.nr. 157) består af et stort middelalderligt gavlhus med en kort sidefløj mod nord fra 1643. Gavlhuset er i to etager med kælder under husets forreste del. Huset har naturligvis gennemgået forskellige ombygninger; men murværket er ret velbevaret (1).

Huset på matr.nr. 157 af Viborg bygrunde er fredet efter Bygningsfredningsloven.

31. Store Sct. Hansgade 4-6

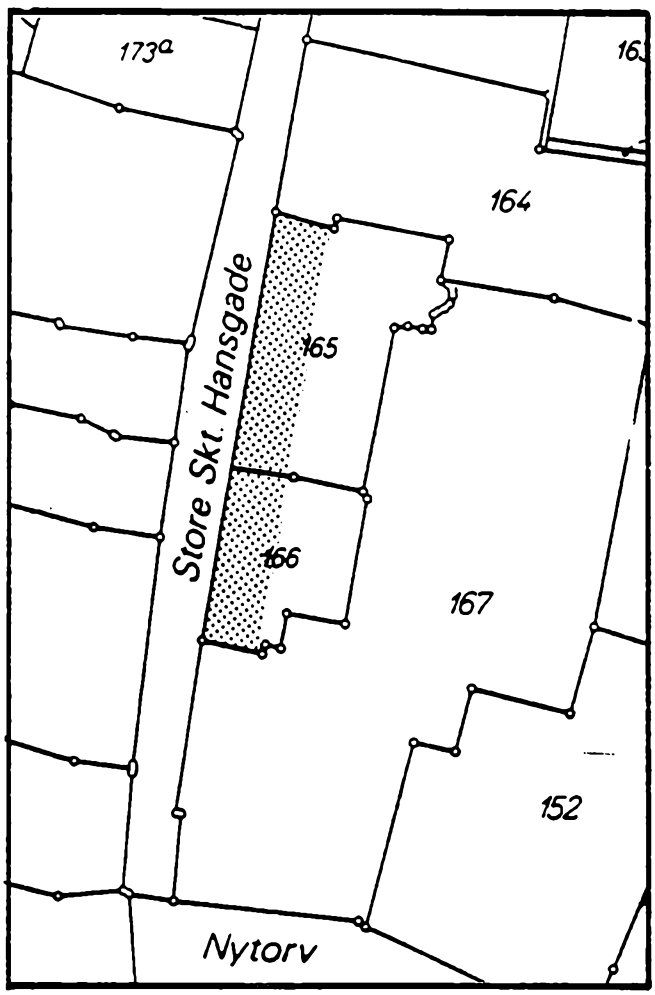

Fig. 48. Matrikelkort, hvorpå den middelalderlige boderække Store Sct. Hansgade 4-6 er markeret med raster.

I husene Store Sct. Hansgade 4-6 (matr.nr. 166 og 165) indgår der rester af en temmelig lang og smal middelalderlig bygning i en etage uden kælder. Huset har tidligere udgjort en række boder (1).

Huset nedbrændte i 1726 og blev genopført o. 1750. Nr. 4 blev forhøjet og ombygget i 1870 af Julius Trolle og har en for den tid meget karakteristisk og harmonisk facade. Den sydligste del af nr. 6 blev forhøjet ved århundredskiftet. Hele nr. 6 fik en ny facade i 1971-72 i en ret miljøfremmed stil.

Det middelalderlige murværk kan erkendes i sydgavlen og forskellige steder på husenes bagside.

Det middelalderlige murværk i husene på matr.nr. 165 og 166 af Viborg bygrunde er beskyttet efter Bygningsfredningslovens §4.

32. Store Sct. Hansgade 2

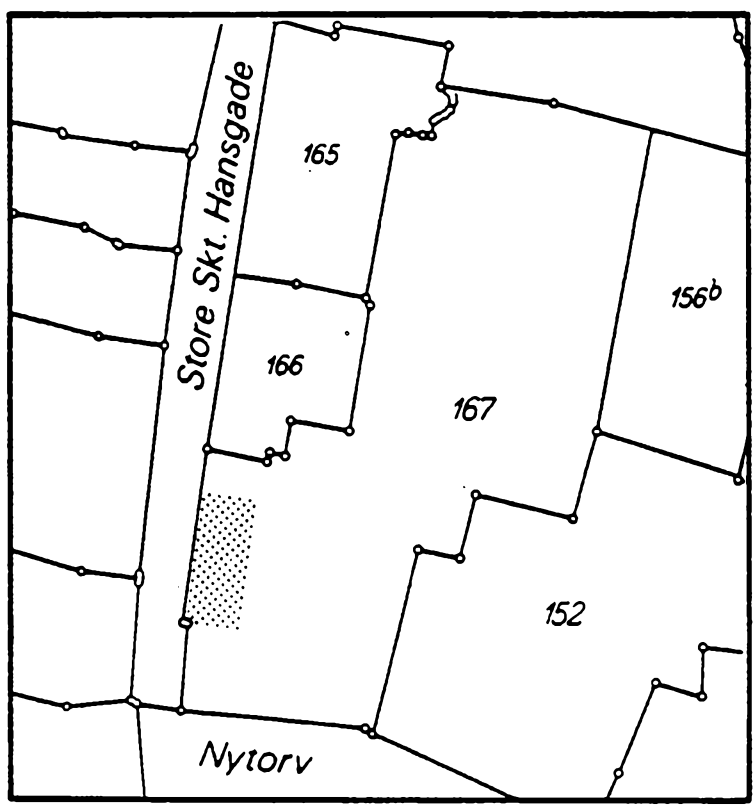

Fig. 49. Matrikelkort, hvorpå den middelalderlige boderække Store Sct. Hansgade 2 er markeret med raster.

Amtmandsgårdens sidefløj langs Store Sct. Hansgade (matr.nr. 167) var oprindelig en lang og smal middelalderbygning i ét stokværk uden kælder og udgjorde vistnok en række boder (1).

Bygningen brændte i 1726 og genopførtes o. 1750. I 1895 blev det forhøjet til to etager og ombygget i middelalderlig stil af arkitekten Hack Kampmann.

Det middelalderlige murværk kan erkendes i stueetagens østvæg og nordgavl.

Amtmandsgårdens forhus mod Nytorv, på matr.nr. 167 af Viborg bygrunde, er fredet efter Bygningsfredningsloven.

Sidefløjen langs Store Sct. Hansgade er optaget som bevaringsværdigt i Bevaringsplan Viborg.

Det middelalderlige murværk i sidefløjen langs Store Sct. Hansgade er beskyttet efter Bygningsfredningslovens §4.

33. Svaneapotekets kælder.

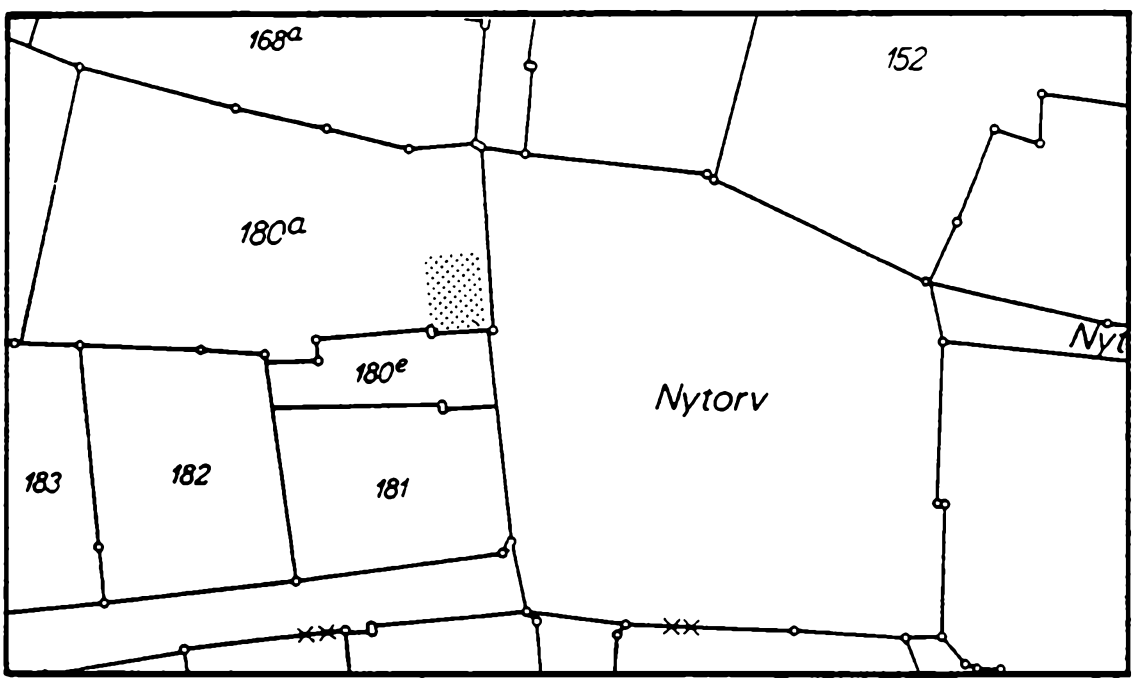

Fig. 50. Matrikelkort, hvorpå Svaneapotekets middelalderlige kælder er markeret med raster.

Den sydligste halvdel af Svaneapotekets (matr.nr. 180a) kælder er et tøndehvælvet rum. Det er kælderetagen af et middelalderligt hus (7 x 10 m) (1).

Dette hus blev i 1406 tilskødet dronning Margrethe (2). Kælderen er i renæssancen udvidet med et afsnit med en fladbuet tønde-

hvælv med stikkapper omkring vinduerne. De øvre etager blev ødelagt ved branden i 1726.

Huset på matr.nr. 180a af Viborg bygrunde er fredet efter Bygningsfredningsloven.

34 Sct. Mathiasgade 45a.

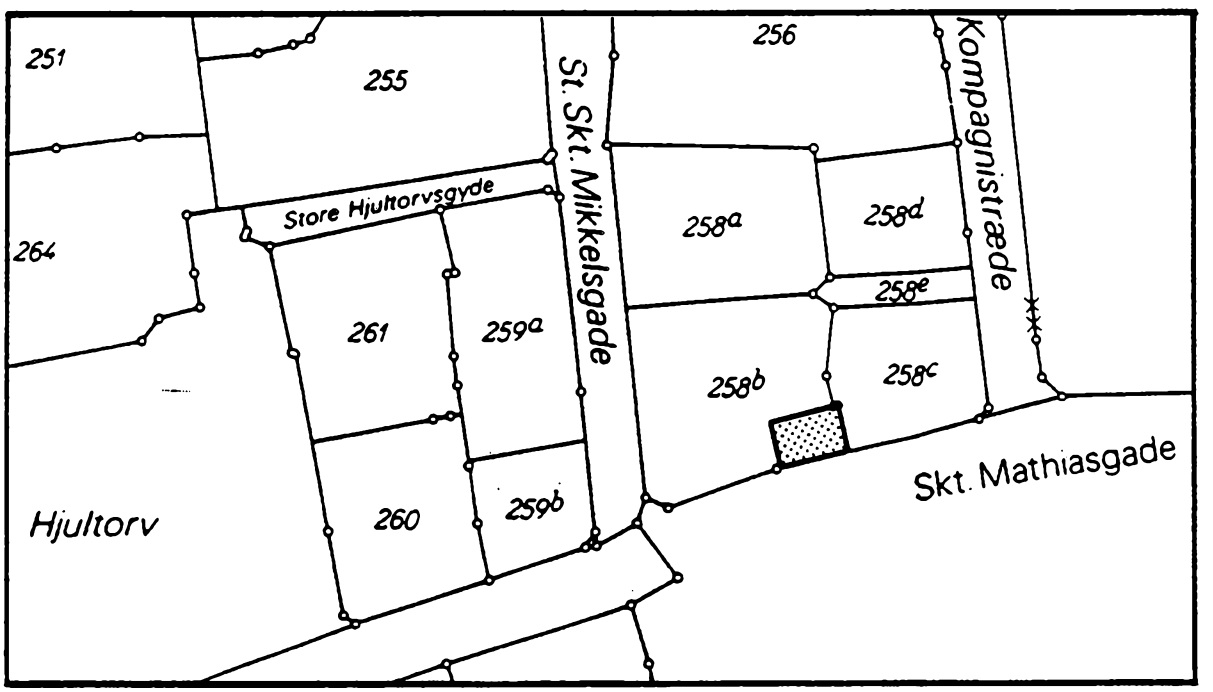

Fig. 51. Matrikelkort, hvorpå det middelalderlige hus Sct. Mathiasgade 45 a er indtegnet og markeret med raster.

I huset Sct. Mathiasgade 45a (matr.nr. 258b), hvis ydre skikkelse er præget af en ombygning i 1843, indgår den bevarede vestgavl og dele af begge langvægge fra et middelalderligt stenhus.

Den kamtakkede vestgavl med fire spidsbuede højblændinger var synlig i 1906 efter nedrivningen af nabohuset, et senmiddelalderligt stenhus, kaldet "Budolphi Kloster". Det middelalderlige murværk i denne gavl indgår nu i den fælles brandmur for de to huse på grunden, Sct. Mathiasgade 45a og Store Sct. Mikkelsgade 18.

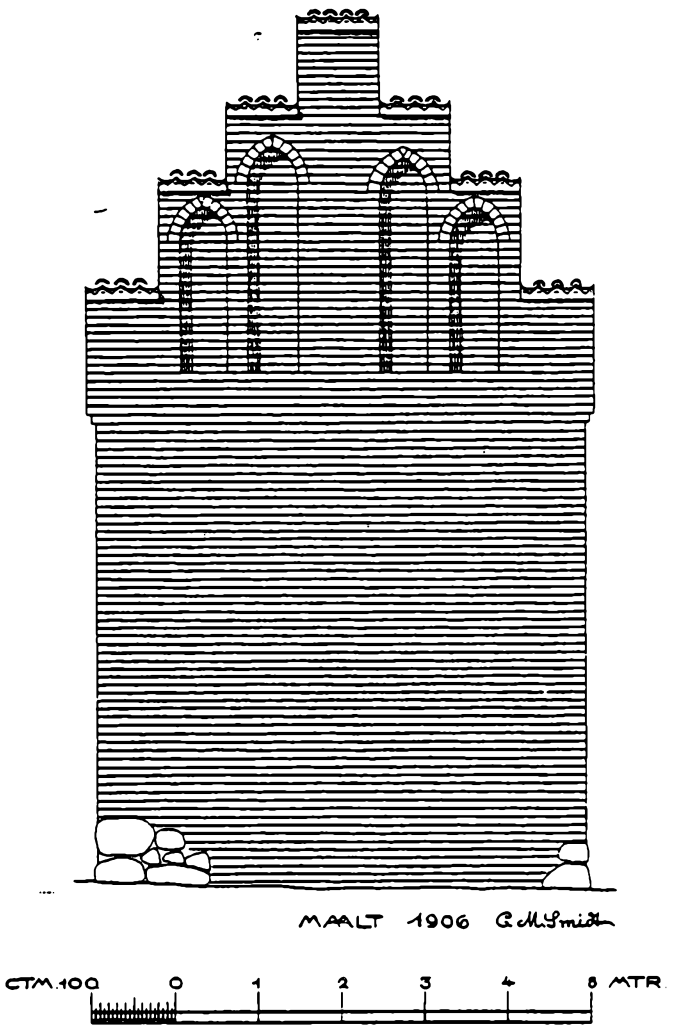

Fig. 52. Rekonstruktion efter opmåling ved C.M. Smidt i 1906 af den middelalderlige gavl mellem husene Sct. Mathiasgade 45 a og Store Sct. Mikkelsgade 18.

Langvæggene indgår delvis i den nuværende facademur i underetagen af Sct. Mathiasgade 45a, der dog er gennembrudt af store forretningsvinduer, samt i en langsgående skillevæg i kælderen. Begge mure er ca. 0,8 m tykke (1).

Det middelalderlige stenhus var opført i én etage over kælder. Senere er huset udvidet i dybden og forhøjet. Ved ombygningen i 1843 blev husets etageadskillelser flyttet. Som det fremtræder i den ombyggede skikkelse fra 1843, er huset et pænt og karakteristisk hus fra denne tid.

Huset på matr.nr. 258b af Viborg bygrunde er medtaget som bevaringsværdigt i Bevaringsplan Viborg.

Det middelalderlige murværk, såvel langvæggene som vestgavlen, der indgår i den fælles brandmur for de to huse på grunden, er beskyttet efter Bygningsfredningslovens §4.

35. Det gamle Rådhus.

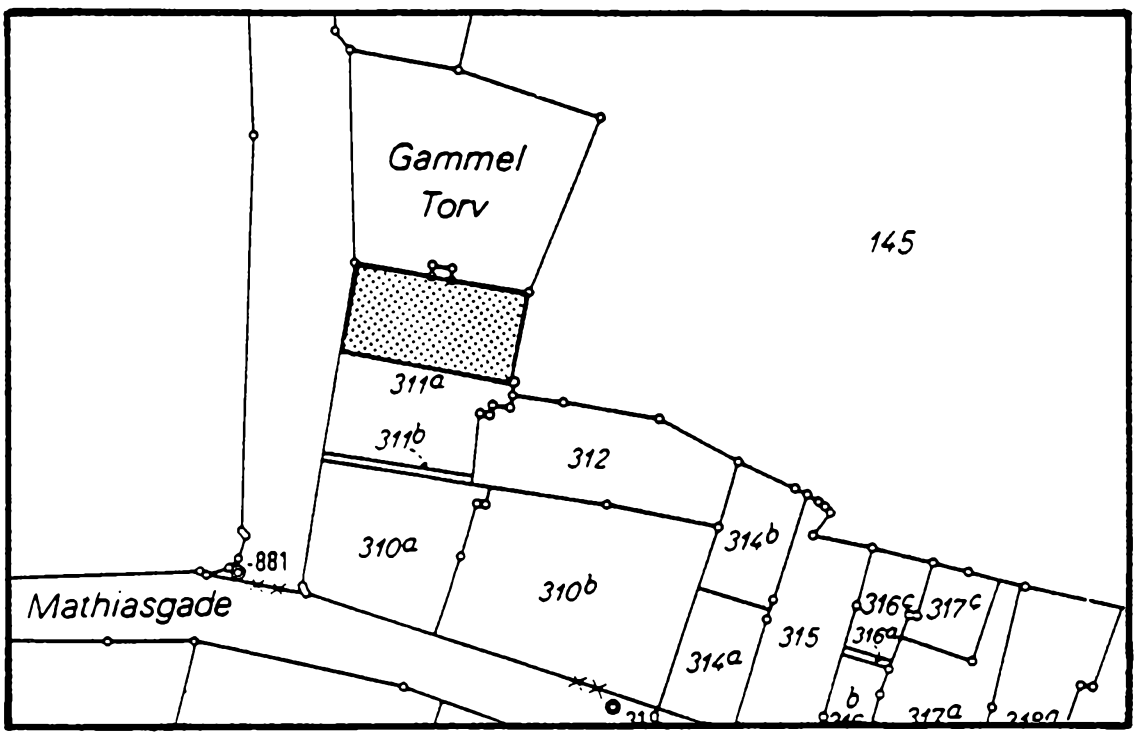

Fig. 53. Matrikelkort, hvorpå den middelalderlige kælder under det gamle rådhus er indtegnet og markeret med raster.

I kælderen under Viborgs gamle rådhus, nu Skovgaardmuseet (matr. nr. 311a), indgår der rester af det middelalderlige rådhus (1).

Rådhuset er første gang nævnt i 1467 (2). Det brændte i 1726. Af en kontrakt med Claus Stallknecht om genopførelsen fremgår det, at han forpligtigede sig til at udnytte fundamenter og murværk i den udstrækning, dette var brugeligt (3). Det middelalderlige murværk er ikke synligt på husets yderside. I kælderen er det derimod flere steder påvist. Rådhuset er afbildet i sin middelalderlige skikkelse på Resens kort (nr. 47).

Rådhuset på matr.nr. 311a af Viborg bygrunde er fredet efter Bygningsfredningsloven.

36. Skolen.

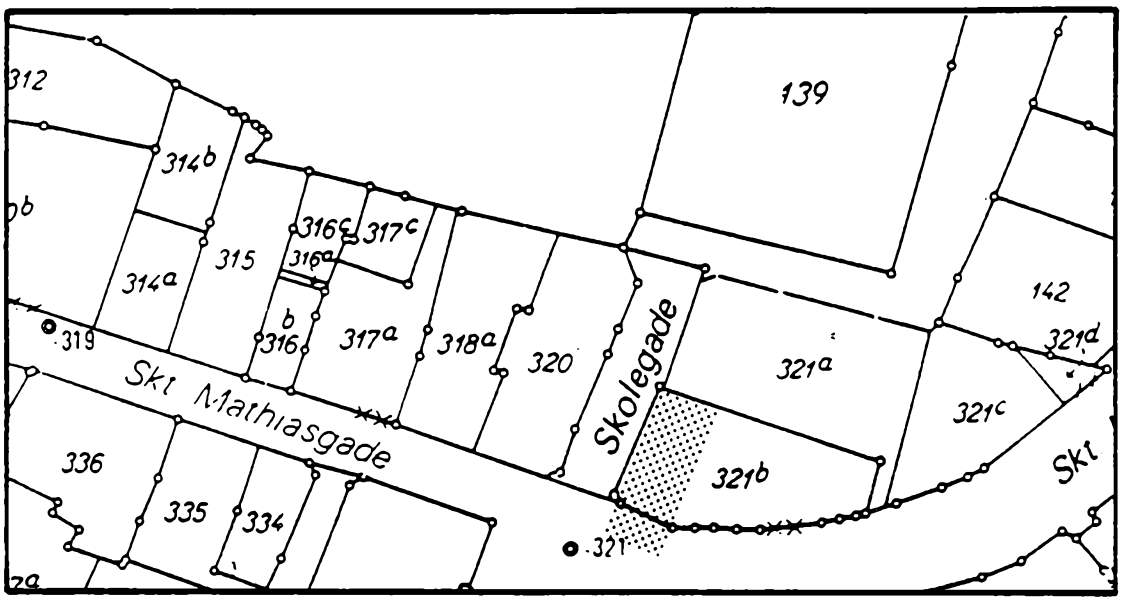

Fig. 54. Matrikelkort, hvorpå den middelalderlige skolebygning er markeret med raster.

Den grund (matr.nr. 321b) hvor skolen har ligget, blev i 1508 afgivet til domkapitlet af hensyn til det planlagte skolebyggeri (1).

Indtil en "restaurering" i 1965 var der endnu bevaret nordgavlen og en del af østmuren af den middelalderlige kathedralskole i huset, Skolegade 2 (2). Den middelalderlige skole var et grundmuret hus (ca. 20 x 8 m) i to etager - formodentlig uden kælder. Den øverste etage blev nedtaget i 1742. I 1854 blev de sydligste seks alen nedrevet af hensyn til den nye Randersvej. Og i 1965 forsvandt så de sidste rester af den middelalderlige bygning.

Huset på matr.nr. 321b af Viborg bygrunde er fredet efter Bygningsfredningsloven.

En muret kælder under husets sydlige del befinder sig muligvis under umatrikuleret gadeareal, Sct. Mathiasgade, ud for matr.nr. 321b.

37. Fundamentsforløb ved Brænderigården.

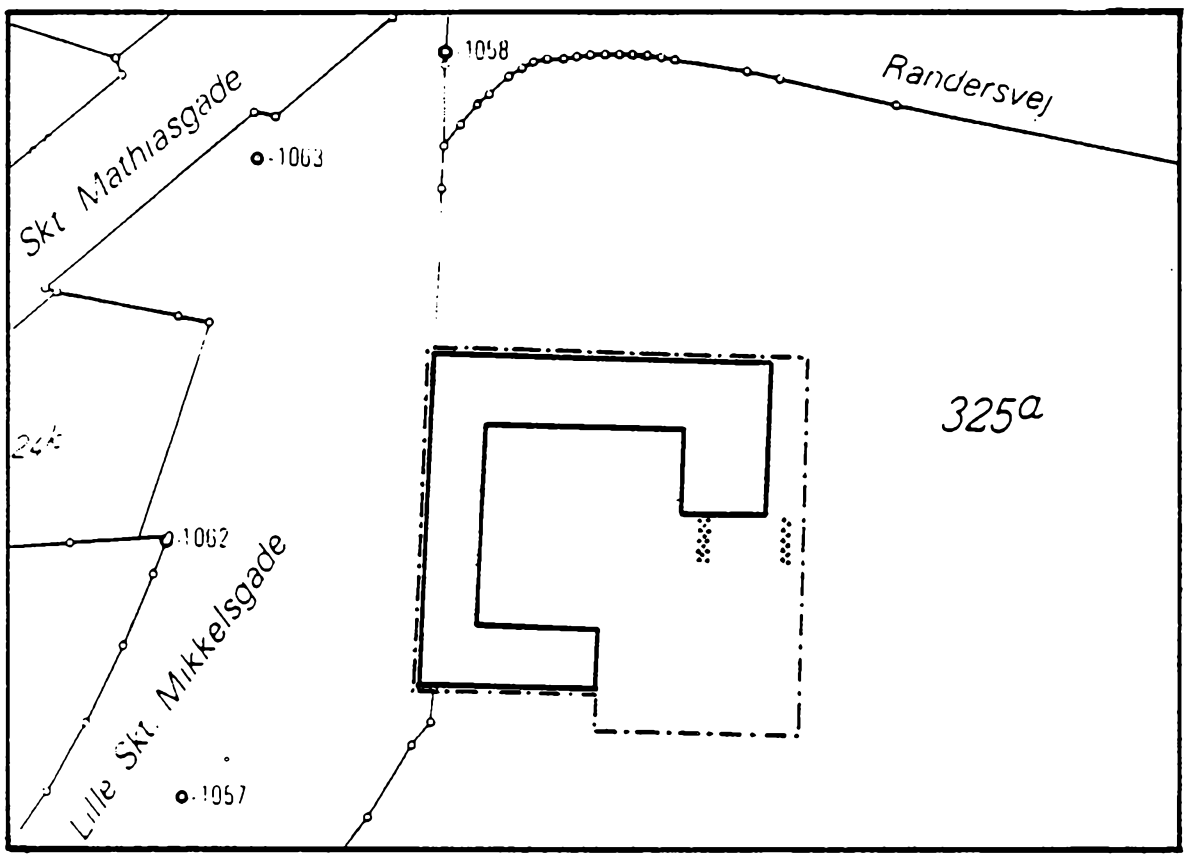

Fig. 55. Matrikelkort, hvorpå Brænderigården er indtegnet, og de arkæologisk påviste fundamentsstræk er markeret med raster.

I en kloakeringsgrøft et par meter syd for sydgavlen på Brænderigårdens østfløj (matr.nr. 325a) konstateredes i 1955 fundamenterne til fløjens forsvundne forlængelse. Forskudt ca. 2,5 m mod øst i forhold til disse fundamenter fandtes der ældre fundamenter, der var meget kraftigere. Det østligste fundament bestod af kampesten på træpilotering. Ovenpå var der rester af munkestensmurværk. Den vestre mur skulle være 1,8 m bred (1).

Formålet med denne bygning eller disse murstræk er ubekendt. Muligvis er der tale om en forborg i forbindelse med Borgvold. Broen fra Borgvold synes at have haft retning mod Brænderigården.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af en middelalderlig bygning, er omfattet af Naturfredningslovens §48 og befinder sig på:
matr.nr. 325a af Viborg bygrunde ved Brænderigården inden for det på fig. 55 indtegnede område
Fredningsnummer 2009:77

38. Sct. Leonisgade 12.

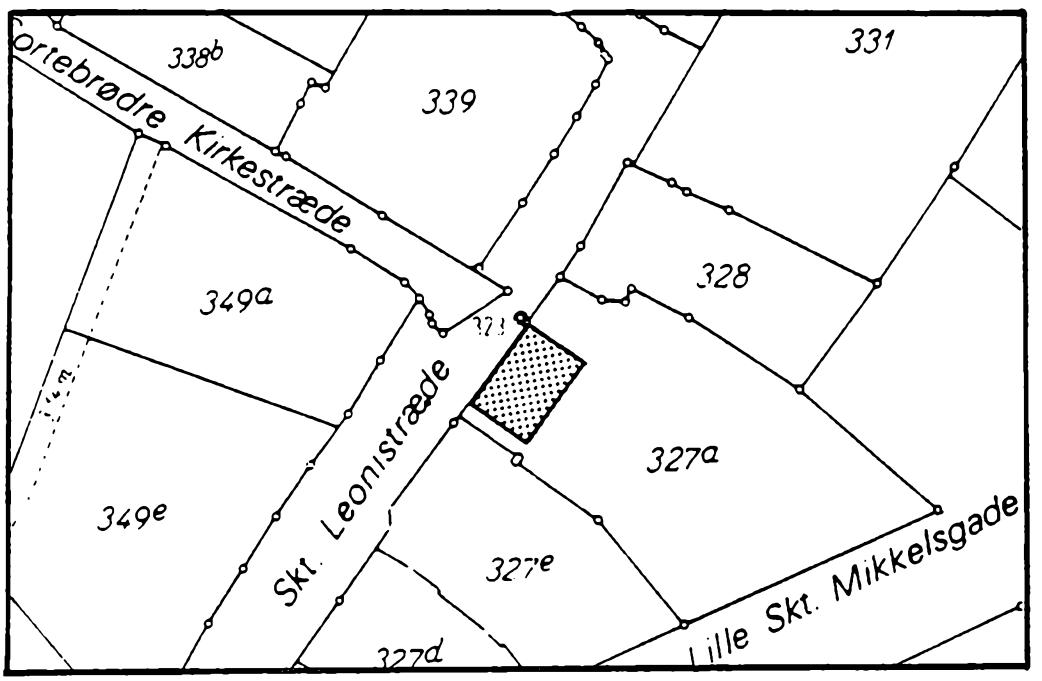

Fig. 56. Matrikelkort, hvorpå det middelalderlige hus Sct. Leonisgade 12 er indtegnet og markeret med raster.

I forhuset til Sct. Leonisgade 12 (matr.nr. 327a) indgår der dele af et senmiddelalderligt stenhus (ca. 9 x 13 m). Kælderen er til en højde af ca. 1 m opført af kamp, derover af munkesten i munkeskifte. Kælderen har haft en række enkeltsmigede halv-stens lysåbninger mod nord, øst og vest. Desuden har væggene været forsynet med mange nicher. Adgangen til kælderen er sket fra gårdsiden. Det nuværende loft i kælderen ligger lavere end det oprindelige. Mod øst og syd kan der anes middelalderligt murværk over kælderniveau (1).

Huset blev ødelagt ved branden i 1726. Det genopførtes i 1734 af J.G. Hödrich på de tilbagestående mure (2).

Det middelalderlige murværk i huset på matr.nr. 327a af Viborg bygrunde er beskyttet efter Bygningsfredningslovens §4.

39. Domprovstegården.

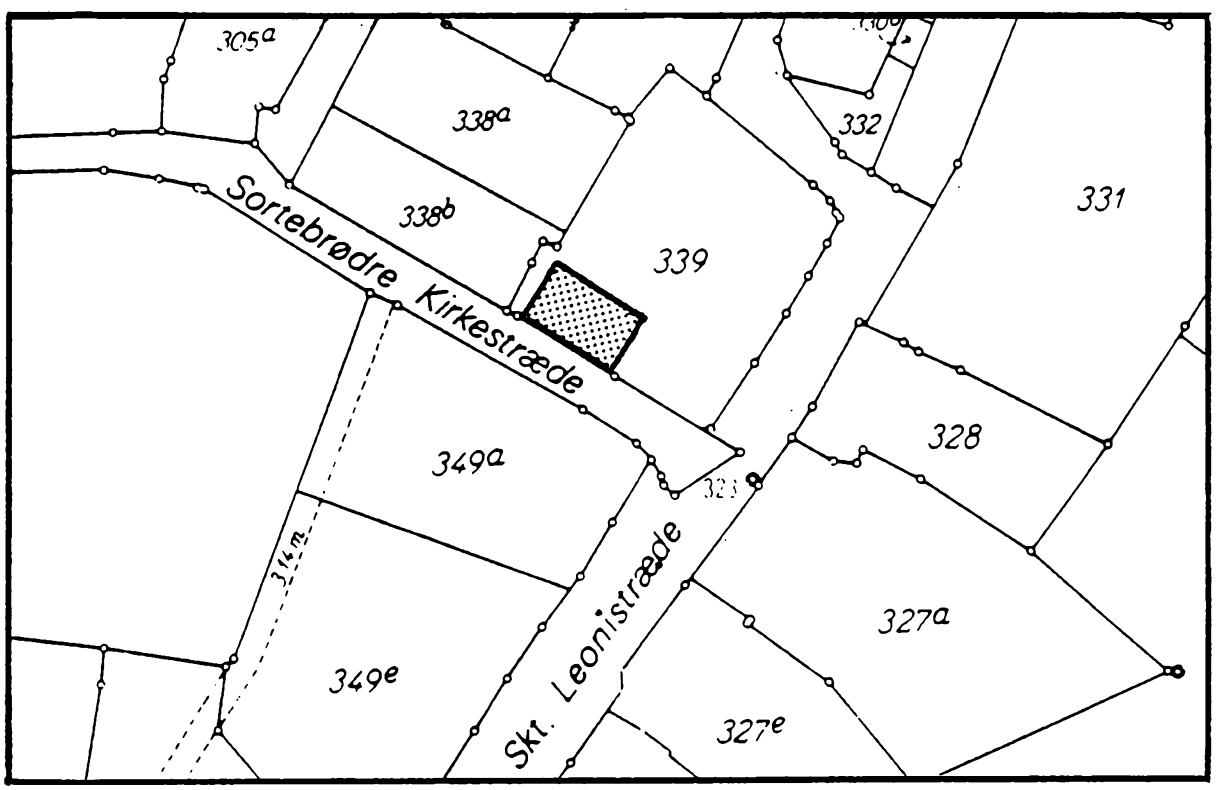

Fig. 57. Matrikelkort, hvorpå den middelalderlige Domprovstegård er indtegnet og markeret med raster.

Domprovstegården (matr.nr. 339) er et ganske velbevaret middelalderhus i to stokværk over kælder. Huset er antagelig opført som adelsresidens i slutningen af 1400-tallet (1). Det er første gang nævnt 1512 (2).

Huset på matr.nr. 339 af Viborg bygrunde er fredet efter Bygningsfredningsloven.

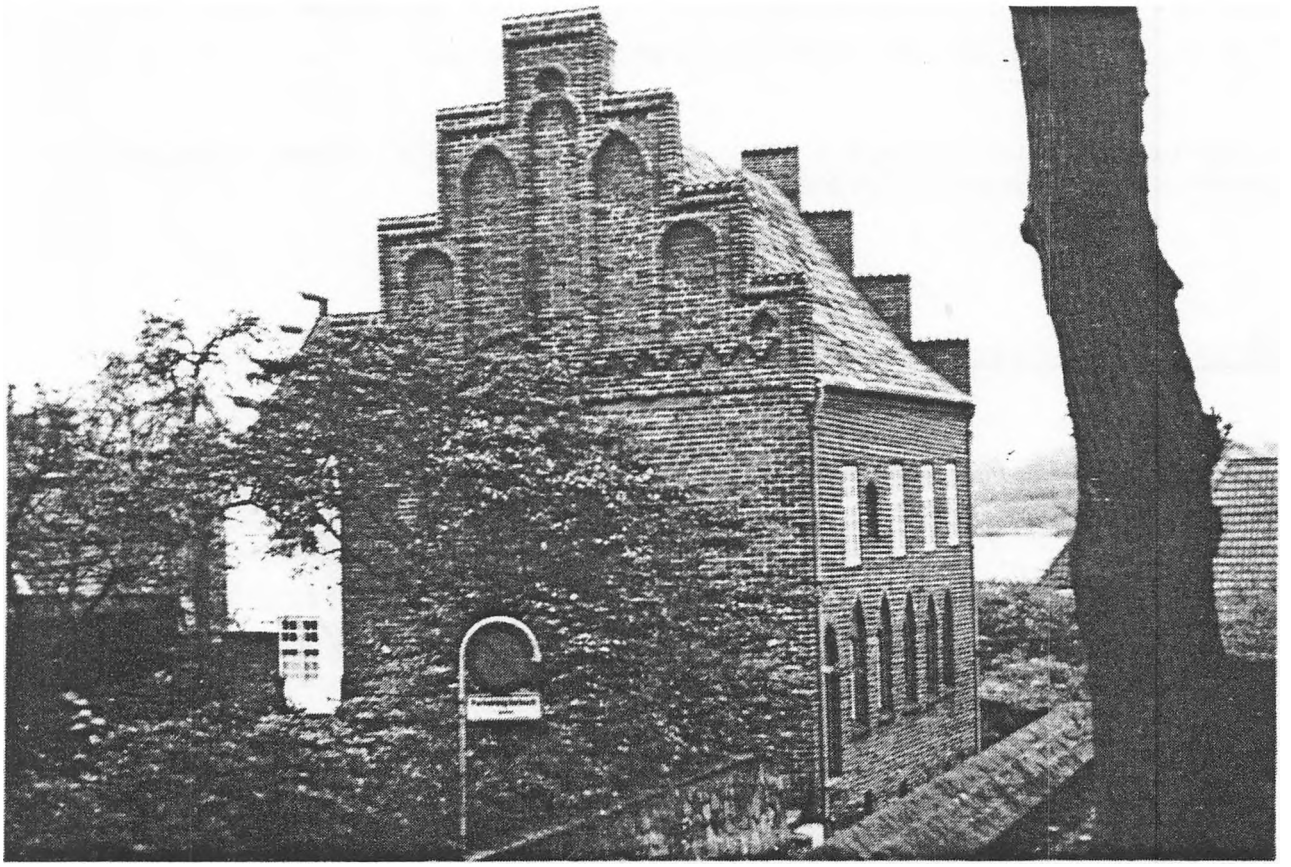

Fig. 58. Den middelalderlige Domprovstegård set fra vest. Foto: Hans Krongaard Kristensen.

40. Hustomt i Store Sct. Pederstræde.

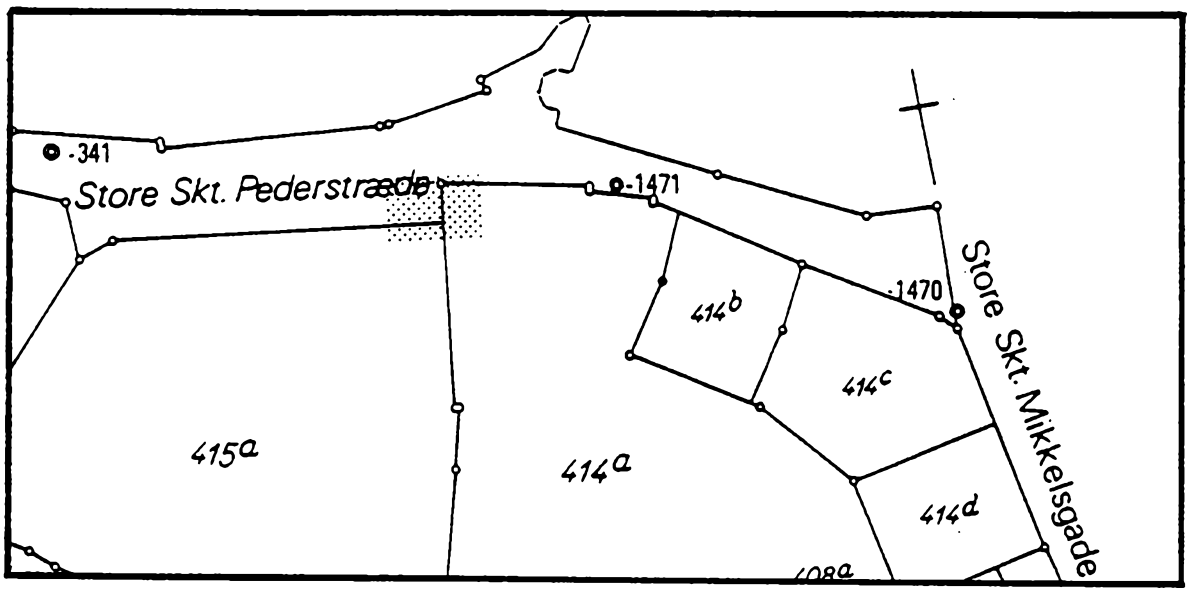

Fig. 59. Matrikelkort, hvorpå den delvis udgravede middelalderlige hustomt ved Store Sct. Pedersstræde er markeret med raster.

På begge sider af skellet mellem de grunde, der nu betegnes matr.nr. 414a og 415a, har der ligget et middelalderligt stenhus.

Sydvesthjørnet af huset blev i 1966-67 udgravet på grunden matr. nr. 415a (1). Murværket af munkesten i munkeskifte var bevaret i indtil 8 skifters højde. De velbevarede mure syntes at fortsætte mod nord og øst, og fortsættelsen af de udgravede murstræk ligger således i dag under gaden Store Sct. Pederstræde og på nabogrunden matr.nr. 414a. Bygningsresten på matr.nr. 415a blev formodentlig fjernet ved nybyggeri, mens rester af de øvrige dele af huset må findes under Store Sct. Pederstræde og på grunden matr.nr. 414a.

De jorddækkede ruiner, som udgør resterne af et middelalderligt stenhus, er omfattet af Naturfredningslovens §48 og befinder sig på:
matr.nr. 414a af Viborg bygrunde inden for et område der måler, 8 x 8 m, og afgrænses af parcellens nord og vestskel mod Store Sct. Pedersstræde
umatrikuleret gadeareal, Store Sct. Pedersstræde, ud for det fredede område på matr.nr. 414a og ud for de østligste 8 m af matr.nr. 415a's skel mod gaden
Fredningsnummer 2009:83

IX. Kilder & litteratur

Kilder og forkortelser

Ann Dan	Annales Danici medii ævi, ved Ellen Jørgensen, København 1920.
CorpConstDan	Corpus Constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve 1558-1660. Ved V.A. Secher, København 1887-1918.
DaKancReg	Danske Kancelliregistranter 1535-50, ved Kr. Erslev & W. Mollerup, København 1881-82.
DaMag	(Nye) Danske Magazin, København 1745 ff.
Dipl & Breve	Udvalg af hidtil utrykte danske Diplomer og Breve, ved C. Molbech & N.M. Petersen, København 1858.
DiplDan	Diplomatarium Danicum, 1. rk. ff., København 19??
DiplVib	Diplomatarium Vibergense, Breve og Aktstykker fra ældre viborgske Arkiver til Viborg Bys og Stifts Historie, ved A. Heise, København 1879.
FrIReg	Kong Frederik I.s danske Registranter, ved Kr. Erslev & W. Mollerup, København 1879.
Gullev SM	Gullev, Chr.: Store Manuskript, VSM 21D, originalmanuskriptet deponeret på LAVib, transkriberet kopi på VSM m.v.
HoffmFund	Samling af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge I-X, ved Hans de Hoffman, København 1755-80.

KancBreb	Kancelliets Brevbøger 1551-1660, København 1885 ff.
LAVib	Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.
Rep	Repertorium Diplomaticum regni Danici mediævalis, Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen, 1.rk. I-IV, København 1894-1912, 2.rk. I-IX, København 1928-1939.
Saxo	Saxonis Gesta Danorum, J. Olrik, H. Ræder & Fr. Blatt, I-II, København 1931-57.
VSM	Viborg Stiftsmuseums arkiv.
ÆA	De ældste danske Archivregistraturer I-V, København 1854-1910.

Litteratur.

I noterne henvises til forfatternavn samt til udgivelsesår i de tilfælde, hvor der er mere end ét bidrag fra samme forfatter.

Bonde, Aage:	Viborgs gamle rådhus, s. 21-40 i: Viborg Stiftsmuseum og dets bygning, Viborg 1961.
Erichsøn, Christen:	Viborg Byes Beskrivelse, (1727) 2.udg. København 1925.
Gullev, Chr.:	Antiquariske Meddelelser fra Viborg, Samlinger til jydsk Historie og Topografi II (1868-69), s. 97-107.
Gullev, Chr.:	Bidrag til Viborg Domkirkes Reparationshistorie nærmest i det 18de Aarhundrede, Samlinger til jydsk Historie og Topografi, III (1870-71), s. 284-298.

Heise, A.: Bidrag til Familien Rosenkrantz's Historie i det 16. Aarhundredes sidste halvdel, Historiske Tidsskrift 5 VI(1886-87) s. 1-158 & 495-584.

Israelsen, N.J.: Johan Gottfried Hödrich - bygmester i Viborg, København 1975.

Lindbæk, Johs.: De danske Franciskanerklostre, København 1914.

Lorenzen, Vilh.: Graabrødre klosters og kirkes bygningshistorie, Fra Viborg Amt 1935, s 1-43.

Kristensen, Hans Krongaard: Udvalgte problemer vedrørende middelalderlige stenhuse i Viborg med særlig henblik på et dateringsforsøg og en undersøgelse af beboernes sociale tilhørsforhold, utrykt speciale ved Århus Universitet 1980.

Kristensen, Hans Krongaard: Domprovstegården i Viborg, Hikuin 7 (1981), s. 163-172.

Kristensen, Hans Krongaard og Jens Vellev: En ikke ringe ære for byen, Skalk 1982:5, s 3-9.

Nielsen, Erik Levin: Pederstræde i Viborg, Købstadsarkæologiske undersøgelser 1966-67, Kuml 1968 (1969), s 23-81.

Nielsen, Erik Levin: En klosterkirkes forfald og genrejsning, MIV 3 (1973), s. 36-41.

Nielsen, Erik Levin: Viborg sortebrødrekloster, MIV 4 (1974), s. 44-55.

Seeberg, Peter: En navnløs kirke i Viborg, Fra Viborg Amt 1961, s. 10-20.

Severinsen, P.: Viborg Domkirke med Stad og Stift i 800 Aar, København 1932.

Skovgaard, P.: Viborg-Haandværk paa Borgvold, Viborg Amts Folkeblad 7/10 1954.

Trap, J.P.: Danmark, 5.udg., København 1958-72.

Tønnesen, Allan: Viborg Gråbrødre Kloster, Antikvariske studier 2 (1978), s. 177-188.

Ursin, M.R.: Stiftsstaden Viborg, En topographisk, historisk og statistisk Beskrivelse med tilhørende grundtegning, Viborg 1849.

Vellev, Jens: Murermester Gullev - Viborgs første byarkæolog, MIV 2 (1972), s. 28-35.

Vellev, Jens: Sct. Mikkels kirke i Viborg, MIV i 8 (1978), s 58-73.

Vellev, Jens: Viborgs middelalderlige topografi, MIV 9 (1979), s. 50-91.

X. Noter

Registreringen

1. Opmålinger m.m. er journaliseret i Viborg Stiftsmuseum VSM 670D. Materialet er udnyttet i Krongaard Kristensen 1980.

Arkæologiske muligheder i Viborg.

1. Levin Nielsen 1969, samme 1973 s 69-74
2. Krongaard Kristensen og Vellev s 5-7.
3. P. Skovgaard.

Gullev.

1. Gullev 1868 og 1870.
2. Vellev 1972 og 1979.

1. Viborg Domkirke og Domhuset.

1. TrapDk VII,1 s 95.
2. VSM 810C & 62D.
3. VSM 838D & 874D.
4. CorpConstDan II s 43.
5. Severinsen s 306.
6. VSM 874D.
7. Gullev SM nr. 239.
8. Heise s 517.
9. Severinsen s 86.

2. Sønder sogns kirke og Sortebrødre kloster.

1. SRD V s 501.
2. Levin Nielsen 1974 s 52-53.
3. Levin Nielsen 1973 s 36-41.
4. Levin Nielsen 1974 s 50.
5. Gullev SM nr. 124.
6. Gullev 1868 s 106.
7. Levin Nielsen 1974 s 49.
8. VSM 271C.

3. Gråbrødre kloster.

1. Lindbæk s 126.
2. Ursin s 20.
3. Lorenzen 1935 s 6-10.
4. Lorenzen s 30.
5. VSM 370D.
6. VSM 370D.
7. Tønnesen s 181.
8. DaKancReg s 203-204.

4. Johanitterklosteret.

1. DiplDan 2 III 165.
2. Gullev 1868 s 105-106.
3. KancBrevb 1573 s 348.
4. Gullev 1868 s 105.
5. VSM 582C.
6. VSM 581C.
7. VSM 582C.
8. HoffmFund III s 296-297, KancBrevb 1566 s 115.
9. DiplVib s. 166-167.
10. VSM 6585.

5. Sankt Budolfi kirke og kloster.

1. DiplDan 1 III 152.
2. DiplDan 2 I 380.
3. Gullev 1868 s 100-101, Gullev SM nr. 257.
4. Gullev 1868 s 100-101.
5. Erichsøn s 17.
6. Severinsen s 31-32.
7. VSM 690C.

6. Sankt Mogens kirke.

1. ÆA II s 390.
2. DaKancReg s 203-204.
3. Gullev 1868 s 103.

7. Sankt Ibs kirke.

1. DiplDan 2 III 108.
2. Gullev 1868 s 103-104, Gullev SM nr. 260.

8. Kirketomt på hjørnet af Sct. Ibsgade og Søvej.

1. DiplVib s 344.
2. VSM 580C.

9. Kirketomt og kirkegård ved Sct. Nicolaigade.

1. DiplDan 2 V 309.
2. VSM 575D.
3. VSM 469C.

4. Gullev 1868 s 101.

10. Sankt Mortens kirke.

1. ÆA II s380.
2. VSM 107:1963.
3. VSM 8722-8738.

11. Sankt Mikkels kirke.

1. DiplDan 1 II 136.
2. VSM 316C, Iens Vellev 1978.

12. Kirketomt ved hjørnet af Store og Lille Sct. Mikkelsgade.

1. DiplDan 1 III 152.
2. VSM 8300, Seeberg 1961

13. Kirketomt mellem Lille Sct. Mikkelsgade og Sct. Leonigade.

2. DiplDan 1 III 152.
1. VSM 574D & 817D

14. Sankt Peders kirke.

1. DiplDan 2 II 232.
2. Gullev SM nr. 252.

15. Sankt Hans kirke.

1. DiplDan 2 II 250.
2. KancBrevb 1584 s 16-17, 23-24, 50 og 80.
3. Gullev 1868 s 97-98.

16. Sankt Mathias kirke.

1. DiplDan 2 V 309.
2. KancBreb 1579 s 770.
3. Gullev 1868 s 99.
4. Gullev 1868 s 99.
5. VSM 831D.

17. Sct. Laurentii kirke eller kapel.

1. Rep 2 IV 7136.
2. FrIReg s 180-181.
3. VSM Dagbog 1929 s 20 & VSM 210A.
4. VSM 450D.

18. Jerusalems kapel.

1. DaMag 3 IV s 359
2. Erichsøn s 19.
3. Severinsen s 49.

19. Vold og grav.

1. VSM 489C.
2. Saxo I s 381-382.

20. Byporte.

1. Erichsøn s 28.

21. Borgvold.

1. VSM 1:1889.
2. VSM 550C.
3. AnnDan s 155.

22. Karnapgården, Sct. Mogensgade 31.

1. Krongaard Kristensen 1980 s B3, VSM 670D.

23. Sct. Mogensgade 38.

1. VSM 670D & 994D.

24. Hustomt Sct. Nicolaigade 11.

1. VSM 242C, kopi af opmåling og beretning i NM II.

25. Hustomt ved alderdomshjemmet.

1. VSM 581 C.

26. Den middelalderlige kantorresidens, nu Bispegården.

1. VSM 670D.
2. LAVib nr. C2.123-124.
3. Gullev SM 539.
4. VSM 791D.
5. DiplVib s 326.

27. Hustomt under arresten.

1. VSM 790D.
2. Vellev 1979 s 71.

28. Hustomt Sct. Mogensgade 5.

1. VSM 710D.

29. Sct. Mogensgade 7.

1. VSM 670D, Bevaringsplan Viborg s 55.

30. Sct. Mogensgade 9.

1. VSM 670D, Bevaringsplan Viborg s 55-56.

31. Store Sct. Hansgade 4-6.

1. Krongaard Kristensen 1980 s 33-34.

32. Store Sct. Hansgade 2.

1. VSM 670D.

33. Svaneapotekets kælder.

1. VSM 670D, Krongaard Kristensen 1980 s B24-B25.
2. Dipl & Breve s 233-34.

34. Sct. Mathiasgade 45a.

1. VSM 670D, Krongaard Kristensen 1980 s B35.

35. Det gamle Rådhus.

1. VSM 800D.
2. ÆA V, s 675.
3. Bonde s 28.

36. Skolen.

1. DiplVib s 129.
2. VSM 240C.

37. Fundamentsforløb ved Brænderigården.

1. VSM 16:1955 & 822C.

38. Sct. Leonisgade 12.

1. VSM 670D, Krongaard Kristensen 1980 s B37-B38.
2. Israelsen s 25.

39. Domprovstegården.

1. Krongaard Kristensen 1981 s 167.
2. Rep 2 V 12356.

40. Hustomt i Store Sct. Pederstræde.

1. Levin Nielsen 1968 s 66.

Bilag 1

Titel:
Wiborg/WIBVRGVM.

Udførelse:
Kobberstik.

Format:
409 x 329.

Datering:
1675

Bemærkninger:
Datering efter Ib Rønne Kejlbo: Kobberstikkene til Peder Hansen Resen. Atlas Danicus. København 1974, efterskrift s. 19.

Lokalisering:
I: Peder Hansen Resen: Atlas Danicus. København 1677. (KB.DA: 32-41-2).

Biografi:
Resen, Peder Hansen, embedsmand og topograf, 1625-1688. (DBL 2). BWD 30.1.79.

Index:
i. Asmild Kloster. som ellers Kaldis St. Margrete Kloster./2. Synder Mölle./3. Söe gaard./4. Teyel ofvnen./5. Pladtzen hvor St. Michels Kircke har/standet./6. Ræbslagerens huus./7. St. Michels brynd./8. Dumpen til Söen 9. St. Michels port./10. Grafvene./11. Gamle Fortification med grafve oc Volde om/kring byen./12. Skandtz bancke./13. Sparre : toft./14. Pladts hvor det gamle landsting har staait./15. St. Mathys Port./16. St. Hans Port./17. St. Mogensens Port./18. Stedet hvor Papegoistang stod i fordum tyde./19. Nör mölle./20. Fergehusit/21. Söen./22. Borrevold./23. Bleghafve./24. den grönne Odde som gaar i Soen ved fergestedit/25. Stedet hvor St. Lauritzis Capel oc Lycke har standet/26. Veyen til Aalborg/27. Bispegaards=toft/28. Domkircken/29. Bispe Residentz/30. Adelens gaarde hvorde holte i forige tyder/Bröllup./31. Øde pladtz hvor Gammel Bischopsgaard har Værit/32 Gammel Bischopsgaard som nu er Iens/Rodsteens Landsdommers gaard./33. Domhusit./34. Graabrödre Kircke./35. Hospitalet./36. S: Mogensöns Kircke stæd./37. St. Ibs Kircke stæd./38. Fiske boderne./39. Due=brödre eller St. Hansis Klosters stæd./40. St. Willadtzis Kirckis stæd./41. Skoleboderne./42. Skolen./43. Lonne Kilde./44. St. Martini Kirckis stæd./45. Sorte brödre Klosters stæd./46. Sorte brödre Kircke./47. Raadhuset./48. Gammel torf./49. Nye torf hvor St. Hansis Kircke har staait./50. hiul Torf, som var i gamle dage St. Matthie/Kirckis stæd./51. St. Peders Kirckis stæd./52. St. Matthysis gade./53. St. Villadtzis Kirckis stræde eller Ridergaden./54. Renden./55. Mellem Söe gyde./56. Nörre=Söe=gyde./57.Söegyde af St. Mickels gade./58. St. Michels gade./59. St. Villadtzis gade./60. St. Ibs gade oc port./61. Fuglesang./62. Frands Bieringsgyde./63. Iens Frisis gyde./64. Skifve marcket./65. St. Mogensis Kircke stræde./66. St. Ibs Kirckis stræde./67. Röck ind./68. Mellem muren./69. St. Nicolay stræde oc Kircke stræde./70. Lonne stræde eller Lunnis Kilde./71. Nörre sorte brödre stræde./72. Sönder sorte brödre stræde./73. Gamle brade pande./74. Ny brade pande eller St. Peders stræde./75. Store Viltorf gyde/76. Lille Vildforf gyde/77. Vestergade/78. St. Hansis stræde/79. Picken gans/80. Nyetorf gyde/81. Kloster stræde/82. St. Mogensens stræde/83. Magelöes stræde/84. Trang trappe/85. Mellem Risten/86. Skole Risten/87. Kircke strædit som löber neder fra Domkircken/paa nor side till Mellem=muren/.

Bilag 2

SKOTTENBORG
LL SCT HANSGADE
VOLDEN
SCT VILLADSTR
GRAABRØDRE KIRKE-STRÆDE
NYTORV
VESTERGADE
HJULTORVET
SCT MATHIASGADE
ST SCT PEDERSTRÆDE
LL SCT MIKKELSGADE
LL SCT PEDERSTRÆDE
TOLDBODGADE
SCT JØRGENSVEJ

Bilag 3

Kap. VII
Jordfaste fortidsminder

§ 48. Gravhøje, stengrave, voldsteder, forsvarsanlæg, ruiner og broanlæg, der enten er synlige i terrænet, eller hvorom der er foretaget tinglysning efter § 52, må ikke beskadiges eller ændres, og det areal, hvorpå de er beliggende, må ikke deles ved udstykning, omdeling eller skelforandring uden fredningsstyrelsens og fredningsnævnets samtykke. Samme beskyttelse har andre fortidsminder, såsom mølekanaler og dæmninger, stenvolde, stenrækker, kanaler, anlæg ved og i søer, åer og helligkilder m.v., såfremt der er foretaget tinglysning efter § 52.

Stk. 2. Bavtastene, helleristnings- og andre kultstene, runestene, kors, milepæle og lignende må ikke ændres eller flyttes uden fredningsstyrelsens og fredningsnævnets samtykke.

§ 49. Fortidsminder på havbunden såsom stengrave, bopladser, ruiner, sejlspærringer, forsvarsanlæg, havne- og broanlæg må ikke beskadiges, ændres eller fjernes uden fredningsstyrelsens tilladelse, hvis de befinder sig i territorialfarvandet samt på kontinentalsoklen, dog ikke ud over 24 sømil fra de basislinjer, hvorfra bredden af det ydre territorialfarvand måles.

Stk. 2. Vrag af skibe, der må antages at være gået tabt for til enhver tid mere end 100 år siden, samt skibsladninger og dele fra sådanne skibsvrag må ikke beskadiges, ændres eller fjernes uden fredningsstyrelsens tilladelse, hvis de befinder sig i det område, der er nævnt i stk. 1, eller i vandløb eller i søer.

Stk. 3. Fredningsstyrelsen registrerer fortidsminder og vrag m.v., der er omfattet af denne paragraf. Fund af sådanne fortidsminder og vrag m.v. skal straks anmeldes til fredningsstyrelsen.

Stk. 4. Miljøministeren kan fastsætte nærmere regler til beskyttelse af fortidsminder og vrag m.v., der er omfattet af denne paragraf. Miljøministeren kan herunder fastsætte, at der inden for en afstand af 100 m fra fortidsmindet eller vraget m.v. ikke må foretages ændring af bundforholdene, optagning af grus, eller sand, dumpning eller opfyldning, opankring eller andre foranstaltninger.

§ 50. Beskadiges, ændres eller flyttes et jordfast fortidsminde, kan fredningsstyrelsen pålægge ejeren og brugeren at genoprette den hidtidige tilstand inden for en rimelig frist, medmindre det godtgøres, at skaden ikke skyldes fejl eller forsømmelse fra disses side. Efterkommes pålægget ikke, kan fredningsstyrelsen lade arbejdet udføre på ejerens og brugerens bekostning.

§ 51. Fredningsstyrelsen kan mod forevisning af behørig legitimation kræve adgang til jordfaste fortidsminder og kan lade sådanne fortidsminder undersøge og istandsætte, såfremt dette ikke medfører udgift for ejeren, jfr. dog herved § 50. Fredningsstyrelsen kan ligeledes kræve adgang til sådanne steder, hvor der kan formodes at være et fortidsminde.

Stk. 2. Finder fredningsstyrelsen, at der bør sikres offentligheden adgang til et jordfast fortidsminde, afgiver fred-

ningsstyrelsen, såfremt en aftale om en vederlagsfri ordning ikke kan opnås, indstilling til ministeren om erhvervelse af fortidsmindet og eventuelt et omkringliggende areal. Det samme gælder, hvis fredningsstyrelsen af andre grunde mener, at fortidsmindet bør tilhøre det offentlige.

§ 52. Fredningsstyrelsen kan begære en meddelelse om tilstedeværelsen af de i § 48 nævnte jordfaste fortidsminder tinglyst på de pågældende ejendomme.

§ 53. Inden for en afstand af 100 m fra de i § 48 nævnte jordfaste fortidsminder, bortset fra kors, milepæle og lignende, må der ikke uden fredningsnævnets tilladelse placeres bygninger, skure, campingvogne og lignende, opstilles master, foretages beplantninger og ændringer i terrænet eller iværksættes foranstaltninger, der i væsentlig grad kan virke skæmmende på fortidsmindet. I skove og plantager, hvor der var bevoksning før den 1. marts 1961, kan nyplantning dog finde sted, men beplantningen skal, medmindre fredningsnævnet tillader andet, holdes i en afstand af mindst 5 m fra fortidsmindets fod. Fredningsnævnet kan ændre grænserne for det i 1. pkt. nævnte område, såfremt dets areal ikke forøges. Fredningsnævnet skal, inden det træffer afgørelser efter denne paragraf, indhente udtalelse fra fredningsstyrelsen.

Stk. 2. Ministeren kan fastsætte regler, hvorefter det helt eller delvis forbydes at placere telte inden for den i stk. 1, 1. pkt., nævnte linje.

§ 58. Fredningsnævnets afgørelser efter kapitlerne VI-IX kan påklages til overfredningsnævnet af den, der har begæret fredningsnævnets afgørelse, vedkommende amtsråd, i hovedstadsområdet tillige hovedstadsrådet, kommunalbestyrelsen samt anerkendte foreninger og institutioner, jfr. § 8. Afgørelserne kan tillige påklages af miljøministeren.

Stk. 2. Fredningsstyrelsens afgørelse efter §§ 48, 49, stk. 1 og stk. 2 og 50, kan påklages til miljøministeren af ejendommens ejer og bruger. Fredningsstyrelsens afgørelse efter § 48 kan påklages af de i stk. 1, 1. pkt., nævnte myndigheder m.v.

Stk. 3. Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt den pågældende.

Stk. 4. Afgørelsen skal indeholde oplysning om, til hvilken myndighed afgørelsen kan påklages, af hvem den kan påklages, fristen herfor samt oplysning om reglen i stk. 5.

Stk. 5. En tilladelse eller dispensation må ikke udnyttes før klagefristens udløb. Er klage indgivet, må tilladelsen eller dispensationen ikke udnyttes, medmindre den opretholdes af klagemyndigheden.

Stk. 6. Klagemyndigheden påser, at den, hvem tilladelsen eller dispensationen er meddelt, får underretning om klagen.

Stk. 7. De klageberettigede efter stk. 1 og 2 skal skriftligt underrettes om afgørelsen.